

ŞƏHADƏT YATAĞINDA MÖVLANIN (Ə) ÖYÜDÜ

**MÜƏLLİF: DOKTOR MİSBAH YƏZDİ
TƏRCÜMƏ EDƏN: ƏLİ NUR**

نام کتاب:.....به سوي او
مولف:.....آيت الله مصباح يزدي
مترجم:.....محمد آذري
ناشر:.....شهریار
تاریخ چاپ:.....1386
نوبت چاپ:.....سوم
تیراژ:.....3000

Kitabın adı:.....Şəhadət yatağında Mövlanın (ə) öyüdü
Müəllif:.....Doktor Misbah Yəzdi
Tərcümə edən:.....Əli Nur
Nəşr edən:.....Şəhriyar
Tiraj:.....3000
Çap növbəsi:.....Birinci
Çap tarixi:.....2007

964-5934-58-3

NAŞIRIN MÜQƏDDİMƏSİ

Böyük bir insan şəhadət yatağında! Onun uca ruhu torpaq tənindən ayrılmaqda, ərşi-əlaya pərvaz etməkdədir. Bəsirəti kor cahillər onun başına bir zərbə endirib nurani simasını al qanına boyadılar. Bu böyük insan Əli ibn Əbi Talib Əmirəl-möminin (ə), bütün insanlıq fəzilətlərinin, o cümlədən təqva, ədalət, zöhd, şücaət, isar, kəramət, azadlıq səciyyələrinin nümunəsi idi. Şiə və sünni məzhəblərinin mötəbər mənbələrinə əsasən həzrət Peyğəmbər (s) onun haqqında buyurur: «Əli həqiqətlədir, həqiqət Əli ilə! Əli haradadırsa, haqq da oradadır!»¹

Artıq bu hidayət günəşi, parlaq həqiqət məşəli şəhadət yatağındadır. O cananla vüsal intizarındadır. Övladları, yaxınlarından bir neçəsi və dostları gözüyaşlı, qəlbidağlı vəziyyətdə onu dövrəyə almışdır. Tarixin böyük qəhrəmanı Əli (ə) cahil İbn-Mülcəmin zəhərli qılınc zərbəsindən zəifləmiş, huşunu itirmiş vəziyyətdə qalmışdır. Bəzən son gücünü toplayıb bir anlıq gözünü açır, pərvanə tək ətrafına toplananlara, əzizlərinə və dostlarına vəsiyyətlərini edir. Böyük ilahi rəhbər, məsum imamın öz dostlarına və ətrafındakılara deyəcəyi sözlər çox mühümdür.

Əgər həmin vəsiyyətlər qeyd olunmasaydı, bu gün həzrətin ömrünün son anlarında nə dediyi çox maraqlı görünərdi. Təəssüf edərdik ki, nə üçün bu dəyərli sözlərdən xəbərsiz qalmışıq. Amma bəxtimizdən bu vəsiyyətlər çox dəyərli xəzinələr ünvanında qeydə alınmış, həzrətin ağızından çıxan sözlər onun yatağı ətrafında toplaşanların yaddaşında qeyd olunmuşdur; bu dəyərli miras hazırda ixtiyarımızdadır. Onu yetərincə dəyərləndirib lazımınca bəhrələnmək özümüzədən asılıdır.

¹ Bax: "Biharul-Ənvar", c.38, s.29; "Səhihi-Termizi", c.5, s.633; "Mustədrəki-Hakim Nişapuri", c.3, hədis 124.

Bu məcmuəni öncə müttəqilər ağasının nurani hüzuruna, sonra bütün onu sevənlərə hədiyyə edirik. Ümid edirik ki, Allah-təala hər birimizi mövlanın həqiqi ardıcılılarından qərar verəcək, həzrətin aşıqləri zümrəsində məhşur edəcək.

TƏDQIQAT MƏRKƏZİNİN MÜQƏDDİMƏSİ

Həqiqət varlığın ən əsas, ən əbədi və ən gözəl sirri, bəşəriyyətin ehtiyacıdır. Həqiqət yolunda sadıq möminlər və alimlər canından keçdi, cahillər və batilpərəstlər ona qarşı qurğular qurdu. Həqiqətin məzlumiyyəti necə də acı bir gerçəkdir! Bu gerçəkliyin özündə bir şirinlik var. Tarix boyu haqq və batil çarpışmış, haqq ucalmış, batil nakam qalmışdır. Eniş-yoxuşlar keçmiş bu həqiqət haqq aşıqlərinin üzücü çalışmalarına minnətdardır. Haqq aşıqləri baxış və əməl meydanında qol çırmayıb dünya boyunduruğunu qırılmışlar. İlahi peyğəmbərlərin dinləri, xüsusi ilə İslam və İslam peyğəmbəri (s), onun həqiqi canişinləri bu zümrə arasında xüsusi yer tutur.

Qəhrəman Əhli-beyt (ə) alimləri misilsiz və təhlükəli vəzifələrini yerinə yetirərək düşüncə və Quran maarifi ilə silahlanmaqla haqqı bəyan etmiş, zülmətpərəstlərin hücumları qarşısında qəhrəmancasına dayanmışlar. Hazırkı mənəviyyat əsrində həqiqət düşmənləri ixtiyarlarındakı sonsuz imkanlardan faydalanaraq dünyaya hakim olmağa çalışırlar. Həqiqətpərəstlərin, din mütəfəkkirlərinin, xüsusi ilə din alimlərinin vəzifəsi olduqca ağırdır.

Əhli-beyt (ə) məktəbində dini araşdırma mərkəzlərindəki fəlsəfi, kəlamı, təfsiri, hədisi, fihi, üsuli tapıntıların böyük faydası var. Təbiət elmləri sahəsində də İslam tədqiqatçılarının misilsiz nailiyyətləri göz önündədir. Onlar öz fəaliyyətləri ilə dünyada yüksək yerlərdən birini tutmaqdadırlar. Bəli, ictimai və bəşəri elmlər sahəsində müvəffəqiyyətlər daha böyükdür. Bu tədqiqatlar başqa dillərə tərcümə edilir və mütəxəssislərin diqqət mərkəzində dayanır.

Əlbəttə ki, nəzərdə tutulan məqsəd üçün böyük çalışmalara ehtiyac var. Bəşəri və ictimai elmlərin İslam maarifi baxımından sonadək araşdırılmasına ehtiyac duyulur. Araşdırma mərkəzlərinin mühüm məqsədlərindən biri də budur.

Bizim təlim-tərbiyə müəssisəmiz təsis olunduğu gündən ayətullah Məhəmməd Təqi Misbah Yəzdinin başçılığı altında cəmiyyətin düşüncə və dini ehtiyaclarına cavab verməklə məşğuldur. Araşdırma mərkəzi tədqiqatçılara yardım əli uzatmaqla yanaşı zəruri əsərlərin nəşri üçün əməli addımlar atır. Həmd olsun Allaha ki, bu günədək İslam cəmiyyətinə imkan qədərincə əsərlər təqdim edilmişdir.

Əlinizdəki kitab ayətullah Məhəmməd Təqi Misbah Yəzdinin 1993-cü ildə Ramazan ayında Qumda rəhbərlik məqamının dəftərxanasında Əmirəl-mömininin (ə) şəhadəti münasibəti ilə çıxışı əsasında tərtib olunmuşdur. Bu çıxış höccətül-İslam Məhəmməd Mehdi Nadilinin zəhmətləri sayəsində tərtib edilmişdir. Məqsəd Əmirəl-mömininin vəsiyyətlərini Əhli-beyt (ə) ardıcılıarı və həzrətin bütün aşıqlərinə təqdim etməkdir. Şübhəsiz, bu vəsiyyət bəşəriyyətin təfəkkür xəzinəsinin ən dəyərli incilərindəndir. Araşdırma mərkəzi müəllif üçün Allah-təaladan uzun ömür və yardım diləyir.

BİRİNCİ MƏCLİS:

DÜNYADAN QURTULUŞ

**«(Lənətə gəlmiş İbn Mülçəm həzrət Əlini (ə) qılınc zərbəsi ilə vurduğu vaxt Əmirəl mömininin (ə) övladları imam Həsən (ə) və imam Hüseyin (ə) vəsiyyətlərindən)»
«Rəhman və Rəhim Allahın adı ilə. Sizə Allah qarşısında təqvalı olmağı tapşırıram. Dünya sizin ardınızca qaçsa da, onun ardınca getməyin. Dünyaya aid bir şey sizlərdən alınsa qəmlənməyin. Həqiqəti söyləyin. (Axirətə aid) mükafat üçün səy göstərin. Sitəmkara düşmə, sitəmə düçar olmuşa yardımçı olun.»**

HƏYATA KEÇMİŞ ARZU

Mövla Əmirəl-mömininin yaralandığı, yatağa düşdüyü şərəfətli ömrünün son saatlarında yanında ola bilsəydik, qəlbimizdən nə keçərdi? Şübhəsiz, həzrəti sevdiyimizdən ilk addımda arzulayardıq ki, ey kaş dəyərsiz canımız həzrətə fəda olsun, onun əvəzinə bizim qanımız axsın, həzrətin şərəfətli ömrü davam etsin! Bəs onun şəhadətə yetişməsinin qaçılmaz bir təqdir olduğunu, ömründən cəmi bir-iki gün və bir neçə saat qaldığını anlasaydıq nə arzulayardıq? Olsun ki, ən böyük arzumuz həmin fürsətdən faydalanıb həzrətin bir neçə kalamını eşitmək olardı. Bəli, biz həmin dəhşətli səhnədə iştirak edə bilməmişiksə də, həzrətin yanında olanların zəhmətləri sayəsində bizim üçün arzuladığımız fürsət yaradılıb.

Tarixdə qeyd olunduğu kimi, həzrət zəhərli qılıncla vurulduqdan sonra iki günədək yataqda qaldı. Həmin iki gündə dostlar, yaxınlar, övladlar, qohumlar həzrətin ətrafında idilər. Onların əksəri sual vermək istəyirdi, amma həzrətin fiziki durumu nəzərə alındığından görüşlər qısa çəkir, sual-cavablar müxtəsər olurdu. Hər halda həmin fürsətlərdən birində yaxınları, övladları, qohumları yanında olarkən həzrət bir sıra vəsiyyətlərini buyurdu. O öz vəsiyyətində dedi: «Bu yazımın çatacağı hər kəsə...» Uyğun sözlərdən anlaşılır ki, bu vəsiyyət istənilən bir yolla gələcək nəsillərə çatasıdır. Sual yaranır ki, əgər biz həmin vaxt həzrətin yanında olsaydıq imam Həsəndən və imam Hüseyndən əzizmi olasıydıq?! Ola bilərdimi ki, həzrət Əli (ə) hətta imam Həsən və imam Hüseyinə demədiklərini bizə söyləsin?! Yəni kimdə imam Həsən və imam Hüseyndən uca məqam var ki, həzrət bu iki imama demədiyini həmin şəxslərə söyləsin?! Şübhəsiz, uyğun məqamda Əmirəl-möminin (ə) ən mühüm məsələləri və nəsihətləri övladlarına bəyan etdi. Amma Allah məsum

imamları alicənab xəlv etdiyindən onlar bu vəsiyyəti bütün bəşəriyyətə təqdim etdilər.

İndi uyğun vəsiyyətin həyata keçiyi məqamı nəzərdən keçirək: Əmirəl-möminin (ə) şəhadət yatağındadır. Zəifliyin şiddətindən arabir özündən gedir, sonra yenidən ayılır, gözlərini açır. İmam Həsən (ə), imam Hüseyin (ə), digər övladları və yaxınları həzrətin ətrafında cəmləşmişlər.

Həzrət ağzını açır və son vəsiyyələrini buyurur. Şərait olduqca həssasdır. İzaha ehtiyac yoxdur. Aydın məsələdir ki, həzrətin buyuruqları olduqca mühüm və dəyərlidir.

Şübhəsiz, arzularımızdan biri bu olardı ki, Əmirəl-mömininin (ə) şəhadət yatağında, son saatlarda, ömrünün son anlarında nəzərdə tutduğu məsələlər nədən ibarətdir? İndi bu «ey kaş» həqiqətə çevrilib və həzrətin buyuruqları ixtiyarımızdadır. Biz bu vəsiyyələrin qədrini bilməli, onun hər kəlməsi haqqında yetərinə düşünməliyik. Əhli-beytin buyuruqları heç bir bəşər sözü ilə müqayisə olunası deyil. Uyğun buyuruqlarda saysız-hesabsız ibrətamiz nöqtələr var. Biz uyğun vəsiyyətin əsrarəngiz nöqtələrini anlamağa çalışmalı, onu başqalarının dəyərlə kəlamlarından səmərəsiz saymamalıyıq. Hər halda bu kiçik müqəddimədən sonra uyğun vəsiyyətin və onun şərhinin bəyanına başlayırıq.

DÜNYAPƏRƏSTLİKDƏN PƏHRİZ

Əmirəl-möminin (ə) öz vəsiyyətinə təqvaya dəvətlə başlayır: **«Sizi Allah qarşısında təqvaya çağırıram.»** Təqva çağırışı İslamın mühüm göstərişlərindəndir. Allah-təalanın, peyğəmbər və məsum imamların tövsiyələrində təqva çağırışı öndə dayanır. Bu mövzuda həm böyük alimlər qədərincə danışmış, həm də bundan öncəki söhbətlərimizdə ona yer verilmişdir. Buna görə də uyğun cümlənin şərhini ilə kifayətlənirik. Növbəti cümlədə həzrət buyurur: **«Dünya ardınca qaçsa da onun ardınca getməyin.»** Maraqlıdır! Həzrət vəsiyyətinin əvvəlində öncə imam Həsən və imam

Hüseynə müraciət edir, daha sonra bütün övladlarına, yaxınlarına və bu vəsiyyəti oxumaq imkanına malik olacaq insanlara üz tutur. İmam Həsən və imam Hüseynə aid hissədə Əmirəl-möminin (ə) övladlarına müraciət edərək buyurur ki, əziz övladlarım, gözlərimin nuru, dünyanın ardınca getməyin, dünya sizin soracağınızca gəlsə də onu izləməyin!

Vəsiyyəti təsəvvür etsək kimlərin bu məqamda işlənməsi maraqlı görünür. Həzrətin ömrünün son saatlarıdır və o son vəsiyyətlərini bəyan edir. Həzrət taqva çağırışının ardınca dərhal iki məsum imamı, həzrət Peyğəmbərin (s) «cənnət cavanlarının ağası» adlandırdığı məsumları dünyadan çəkinməyə çağırır. Heç şübhəsiz ki, bu sözlər bütün bəşəriyyətə ünvanlanmışdır. Axı imam Həsən (ə) və imam Hüseyn (ə) iki məsum şəxsdir, hətta böyük şiə alimlərinin əqidəsinə, onların zərrəcə büdrəməsi də mümkünsüzdür. Bəzi alimlər düşünülür ki, əgər bəzi böyük peyğəmbərlər hansısa yaxşı işi tərki etmişlərsə («tərki-ovla»), məsum imamlar belə etməmişlər. Əmirəl-möminin (ə) imam Həsən (ə) və imam Hüseyni (ə) dünya ardınca getməməyə çağırır! Əslində belə bir müraciət bizim kimi adi insanları qəflət yuuxusundan oyatmaq üçündür. Düşünməliyik ki, imam Həsən (ə) və imam Hüseynin (ə) nəzərdən qaçırmamalı olduğu bir məsələyə biz necə yanaşmalıyıq!

Doğrudan da, bu məsələ olduqca mühüm və həyatidir. Əmirəl-mömininin (ə) öz vəsiyyətinə bu tövsiyə ilə başlamasının yeri var. Məgər bu dünyada büdrəyənlər, süquta uğrayanlar, yolunu azanlar dünyaya aldanmadırları?! Ən böyük günahları, dünyanın ən çirkin və ən cinayətkar insanlarını bir anlıq nəzərinizdə canlandırın. Onları bu cinayətlərə sövq edən nə oldu? Əlbəttə ki, dünya məhəbbəti!

Dünya məhəbbəti və onun məzəmməti ilə bağlı çox danışılıb. Amma gənc nəslin diqqətini bu mühüm məsələyə yönəltmək üçün bu barədə müəyyən qədər izahat vermək yerinə düşər.

DÜNYA MƏZƏMMƏT OLUNUR, YOXSA MƏDH?

Dünya haqqında danışan ayə və rəvayətləri nəzərdən keçirdikdə müəyyən suallar yaranır: Bütün bu məzəmmətlərdə məqsəd nədir? Adını dünya qoyduğumuz bu aləm yerdən göyədək zətən xəbis, şər və çirkindirmi? Bu aləmdəki bütün mövcudlar zətən pisdirmi? Əgər doğrudan da belədirsə, nə üçün Allah-təala bütün bu mövcudları yaradıb? Digər bir tərəfdən, dünyanı zətən pis saysaq bu münasibət peyğəmbər əhli-beytinin müəyyən buyuruqları ilə uyğun gəlməz. Aşağıdakı mövzuda azca bir-birindən fərqlənən xeyli rəvayətlər var: «Dünyaya pis deməyin, onu məzəmmət etməyin; deməyin ki, lənət olsun bu dünyaya, dünya Allahın lənətinə gəlsin?! Dünya onu lənətləyənin cavabında deyər: Bizlərdən kim Allaha qarşı daha çox günah edibsə, o da Allahın lənətinə gəlsin! Dünya onu lənətləyənə xitabən deyər: Allaha qarşı mən çox günah etmişəm, yoxsa sən? Bəli, dünyanın günahı yoxdur. Göylər və yer Allaha tabedir: «(Göy) və yerə buyurdu: «İstər-istəməz gəlin! Onlar dedilər: Təslim olaraq gəldik.»¹ Göy və yer dünya nizamı əsasında (təkvini olaraq) Allaha tabedir. Varlıq aləmində nə varsa, Allaha təsbih deyir və ona ibadət halındadır: «Yeddi göy, yer və onlarda olanlar Allaha təsbih deyir. Ona sitayiş edib təsbih deməyən bir şey yoxdur.»² Başqa bir ayədə oxuyuruq: «Göylərdə və yerdə olanların hamılıqla Allaha təsbih dediyini görmədinmi? Quşlar səmada qanad açmış halda (təsbih deyir) hər biri öz sitayiş və duasını bilir.»³ Allaha qarşı azgınlıq edib üsyan qaldıran göy və yer deyil. Dünyanı lənətləyən insan özü bu lənətə daha çox layiqdir. Əslində o dünyaya yox, özü özünə lənət oxuyur.

¹ "Fussilət", 11.

² "İsra", 44.

³ "Nur", 41.

Ümumiyyətlə dünya haqqında iki qrup rəvayətlər var: Bir qrup rəvayətlərdə ümumi şəkildə dünya məzəmmət olunur, digər qrup rəvayətlərdə tamamiilə əks mövqe tutulub. Amma elə rəvayətlər də var ki, başqa məzmun daşıyır. Məsələn: «Dünya lənətlənmişdir. Onda nə varsa lənətə gəlmişdir. Yalnız Allahın razılığına vasitə olanlar istisnadır! Allah üçün dünyadan pisi yoxdur. Allah onu yaratdı, insanların ixtiyarına verdi. Ona nəzər salmayıb və Qiyamət qopanaqədək nəzər salmaz.»¹

Bu qəbildən olan rəvayətlərdə dünya zətlənmiş və pis sayılır. Məlum olur ki, Allahın dünyaya heç bir diqqəti yoxdur. Amma başqa bir qrup rəvayətlərdə göstəriş verilir ki, dünya lənətlənmişdir. Hətta bundan da üstün mövqe tutulur: «Dünyaya pis deməyin, dünya möminin süvar olub xeyirə çatması üçün yaxşı minikdir. Mömin onun vasitəsi ilə şərdən qurtulur.»²

Bu qəbil rəvayətlərə əsasən dünya nəinki pis deyil, hətta insan dünya vasitəsi ilə xeyirə çata bilər. Nəql olunur ki, həzrət Peyğəmbərdən (s) «Nəhl» surəsinin 30-cu ayəsi haqqında soruşulduqda həzrət buyurdu ki, nəzərdə tutulan təqvalıların təqva əldə etdiyi dünyadır. "Nəhcül-bəlağə"də nəql olunur ki, bir şəxs Əmirəl-mömininin (ə) yanında dünyanı məzəmmət etdi. Həzrət buyurdu ki, nə üçün dünyanı məzəmmət edirsən, dünya Allah övliyalarının ticarət məhəllidir. («Dünya Allah dostlarının ticarət məhəllidir, onlar dünyada Allahın rəhmətini qazanır, behiştəndən bəhrələnilir.»)³

Şübhəsiz ki, ticarət olmasa fayda da olmaz və ticarət üçün dünyadan başqa bir yer yoxdur. Həzrət Əli (ə) uyğun mövzuda buyurur: «Axirət dünya vasitəsi ilə əldə olunur.»⁴

¹ "Biharul-ənvar", c.77, s.82, rəvayət 3, bab 4.

² "Biharul-ənvar", c.77, s.180, rəvayət 10, bab 7.

³ "Nəhcül-bəlağə", qısa kəlamlar 126.

⁴ "Nəhcül-bəlağə", xütbə 156.

Dünya vasitəsi ilə axirəti əldə etmək olar. İnsan dünyada Allaha ibadət, itaət etməsə behiştə çata bilməz. Axirət istəyən insan elə bu dünyada onu əldə etməlidir. Axirəti qazanmaq üçün dünyadan başqa yer yoxdur. İnsan öz əkinəcəyini bu dünyada salmalıdır ki, axirətdə ondan məhsul götürə bilsin. Necə ki, buyrulur: «Dünya axirət əkinəcəyidir.»

Qurani-kərimdə buyrulur: «Ey iman gətirənlər, sizə sizi ağırlı əzabdan qurtaracaq bir ticarət göstərimmi?»¹ Bəs Quranın nəzərdə tutduğu ticarət hansı ticarətdir? Axı ölümdən, dünyanı tərk etdikdən sonra ticarətə yer qalmır. Həzrət buyurur: «Bu gün əməl günüdür və hesab yoxdur. Sabah hesab günüdür, əməl vaxtı ötüb.»²

MÜSTƏQİL BAXIŞ

Sual yaranır ki, bu iki qrup rəvayətlərdən hansı ümumi qənaətə gəlmək olar? Fiqhi yolla gedib deyə bilərik ki, hansı rəvayətlərin mənbəsi mötəbərdirsə həmin rəvayətləri də əsas götürək. Yaxud, ümumiyyətlə bu seçimin ağılımızın fəvqündə olduğunu düşünə bilərik. İcazə verin bu barədə mütəxəssislər danışsın!

Amma ən düzgün yol rəvayətlərdə də işarə olunmuş ümumi qənaətdir. "Nəhcül-bəlağə"də dünyanın vəsfində buyrulur: «Ona baxana göz verdi, ona baxanı kor etdi.»³ Yəni dünya ikibaşlı bıçaq kimidir. Onun xeyirli və ya zərərli olması hansı tərəfindən istifadə olunmasındadır. Yəni əsas məsələ insanın dünyaya hansı prizmadan baxmasıdır. Biz dünyaya bir növ məktəbli baxışla da baxa bilərik. Amma bəzən baxışımız dolayı olur. Yəni dünyaya məqsədə çatmaq üçün vasitə kimi baxılır. Yəni eynək almaq bir işdir, ondan istifadə başqa bir iş. Eynək aldığımız zaman adətən onun

¹ "Səff", 10.

² "Biharul-ənvar", c.32, s.354, rəvayət 337, bab 10.

³ "Nəhcül-bəlağə", xütbə 81.

zahiri görüntüsünü əsas götürürük. Amma ondan istifadə zamanı zahiri görüntünün heç bir faydası yoxdur. Zəif gördüyü üçün daim eynək taxanlar çox vaxt gözlərindəki eynəyi unudurlar. Hətta eynək gözlərində olduğu halda ətrafda eynəklərini gəzirlər!

Dünya ilə bağlı da uyğun iki baxışdan istifadə etmək olar. Əmirəl-möminin (ə) bu iki baxışı dolayı və müstəqil baxışlar kimi təqdim edir. Bəli, insan bəzən dünyanı məqsəd seçir. Dünyaya bu sayaq baxışın sonu korluqdur. Əlbəttə ki, daxili korluq nəzərdə tutulur. Amma dünya vasitə seçildikdə onun vasitəsi ilə başqa məfhumları da dərk etmək mümkün olur. Bu halda dünya insanın gözünü açır.

Dünya ev-eşik, həyat, ailə-övlad, qidalar, geyimlər, nəqliyyatlar, bər-bəzək əşyaları, bağ-baxça, var-dövlət, məqamdan ibarətdir. Bəli, dünya dedikdə bu sadalananlar nəzərimizdən ötüb keçir. Amma bütün bunlara iki prizmadan baxmaq olar:

Bəzən biz dünyaya heyran olur, gecə-gündüz dünya matahları haqqında düşüncələr. Belə məqamda düşüncəmizdə ev-eşikdən, nəqliyyatdan, yaşayış vasitələrindən savayı bir şey canlanmır. Dünyaya bu sayaq baxış zərərli və qeyri-məqbul baxışdır. Əmirəl-möminin (ə) buyurur ki, dünyaya bu sayaq baxış insanı kor edir. Təəssüf ki, çoxları dünyaya məhz bu sayaq baxır. Dünya nemətlərinə çatmaq bəzilərinin son arzusudur. Amma dünyaya başqa prizmadan da baxmaq olar. Bəzilərinin dünyaya baxışı əksəriyyətin baxışından fərqlənir. Onlar da dünyanın gözəlliklərini seyr edirlər. Amma baxışları bu gözəlliklərə dikilib qalmır. Onlar bu gözəlliklər arxasında digər bir cazibə soragındadırlar:

*Kimi sərin sudan bihuş olurkən
Kimisi zövq alır qaynar çeşmədən.*

Məqsədi daha da aydınlaşdırmaq üçün mərhum Qomşeyinin bir xatirəsini yada salaq: Bir vaxt mən höccətiyyə mədrəsəsində təhsil alırdım. Mərhum Qomşeyinin övladlarından biri də həmin mədrəsədə oxuyurdu. Mərhum imamın böyük oğlu Mustafa da onunla bir sinifdə oxuyurdu. Bəzən mərhum Qomşeyi öz övladını görmək üçün mədrəsəyə gəlirdi. Mədrəsədə olduqları vaxt arabir baxçadakı gül-çiçəklərin seyrinə çıxırdı. Bəzən bir saat ardıcıl gülləri seyr edirdi. Əslində o güllərə baxmırdı. Yaxınlaşdıqda görürdün ki, gözlərindən aram-aram yaş süzülür. Bu şəxs əslində gülləri yox, Allahı görürdü. Onu ağladan güllər yox, onların Rəbbi idi. Bu əlvan gül-çiçəklər onun üçün Allahın əzəmət cilvəsindən savayı bir şey deyildi. O bütün bu gözəllikləri yaradan haqqında düşünürdü!

Bəli, mənim kimilərin baxışı ilahi qomşelərin baxışı ilə fərqlidir. Onlar təkcə gül-çiçəyə yox, dünyada nə varsa hər birinə bəsirət gözü ilə baxırlar. Məsələn, biz qidalandığımız vaxt qidanın dadı-tamı, yumşaqlığı, yağlılığı, ətirliliyi barədə düşüncələr. Bəzən ləzzətinə görə zərərli xörəklərdən də imtina etmirik. Bu onu göstərir ki, ləzzət bizim üçün nə qədər önəmlidir. Amma Qomşeyi kimi ariflər üçün qida sadəcə bir vasitədir. Onlar qidalanırlar ki, ibadət, təhsil, xalqa xidmət üçün gücləri olsun. Buna görə də onları qəbul etdikləri qidanın dadı yox, enerjisi maraqlandırır. İnsan həm ləzzət almaq, həm də enerji əldə etmək məqsədi ilə qidalana bilər. Amma ən əsası insani və ilahi fəaliyyətlər üçün güc əldə etməkdir.

Rəvayətlərdən məlum olur ki, dünya özü özlüyündə pis deyil. Torpağı, gül-çiçəyi, ayı-günəşi lənətləməyə dəyməz. Lənətlənəsi bizim dünya ilə rəftarımızdır. Əgər insan haqqa itaət yolunda dünya nemətlərindən düzgün faydalanarsa, dünya Allaha yaxınlıq və xoşbəxtliyə çatmaq üçün bir vasitə olar. Amma dünya məqsədə çevrildikdə, insan dünyaya vasitə kimi baxmadıqda dünyanı məzəmmət etməyə dəyər.

Əlbəttə ki, bu məzəmmətin də dərəcələri var. Bəzən insanın dünyaya müstəqil baxışı onun dünya ləzzətlərini axirətdən üstün tutması ilə nəticələnir. Bu çox təhlükəli haldır. Bəzən isə insan dünya nemətlərinə xatir hansısa savabları əldən verir. Bu isə bir pillə aşağıdır. Əlbəttə ki, bu hal da məzəmmət olunasıdır. Bəzən də insan dünya nemətlərinə xatir axirət əzabını, cəhənnəmi satın alır. Ən təhlükəli, ən çox məzəmmət olunan da elə bu haldır. Bu halda insan halalla haram arasında seçim aparıb harama üstünlük verir. Qurani-kərim uyğun halı məzəmmət edir və xəbərdarlıq dilində buyurur: «Vay olsun kafirlərə ağır əzaba görə. Onlar ki, dünya həyatını axirətdən üstün tutarlar.»¹

Bəli, bizim «vay olsun filankəsə» sözüümü bəzən Quran da müəyyən insanlara münasibətdə işlədir. Əgər Quran biri haqqında «vay olsun ona» deyirsə, həqiqətən də vəziyyət ciddidir. Sonra ağır əzab intizarında olanlar haqqında buyurulur: «O kəslər ki, dünya həyatını axirətdən üstün tutarlar.» Onların bu əzaba düçar olmasının səbəbi axirətə əhəmiyyət verməmələridir. Onlar dünya faydası ilə axirət faydası yanaşı olduqda dərhal dünya faydasına əl atırlar. Küfrün də mənşəyi elə bu ruhiyyədir!

Bəziləri məhz cəhalətdən, düzgün məlumatlandırılmadıqlarından (höccət tamamlanmadığından) küfrə üz tuturlar. Belələrinin işi bir qədər asandır. Amma küfr yolunu bilərəkdən seçənlər də var. Bu sayaq küfr «cuhudi» küfr adlanır. Bu küfrün də kökündə dünya məhəbbəti dayanır. Onlara elə gəlir ki, iman gətirsələr dünya ləzzətləri əllərindən çıxacaq. Ona görə də haqqı qəbul etməyib küfrə üstünlük verirlər. Belələrini küfrə vadar edən dünya və dünya ləzzətlərinə bağlılıqdır. Bu zümrənin başında Firon və fironçular dayanır. Quran həmin zümrə haqqında buyurur: «Qəlbləri ilahi ayələərə əmin olduğu halda zülm-

¹ "İbrahim", 2, 3.

sitəm, üstünlük səbəbindən haqqı inkar etdilər.»¹ Axı nə üçün fironçular ilahi ayələri öz gözləri ilə gördükləri halda onu inkar etdilər? Axı onlar iman gətirsəydilər, malik olduqları imtiyazlar, ixtiyarlarındakı dünya ləzzətləri əllərindən çıxacaqdı. Firon görürdü ki, əgər Musa və onun Allahına iman gətirsə öz səltənətindən və tanrılıq iddiasından əl çəkəsi olacaq. Başqaları kimi sadə yaşamaq onun üçün dözülməz idi. Dünyaya bağlılıq, üstünlük istəyi, vəzifəpərəstlik Firon və fironçuların iman gətirməsinə mane olur, onları küfrə sürükləyirdi.

Əgər insan dünyaya bir bu qədər bağlı olsa, dünya nemətlərinə xatir axirətdən üz çevirsə olduqca təhlükəli vəziyyətə düşər. Bu yolun sonu küfürdür. Amma unutmamalıyıq ki, bu yol davam etdikdə küfr aqibəti qaçılmazdır. Quranda əvvəlki ayəyə oxşar ayələr də var. Buyrulur: «Küfrə qoyun açanlar Allahın qəzəbinə gələr, onlar üçün böyük əzab var. Çünki onlar dünya həyatını axirət həyatından üstün tutdular.»²

Bu zümrədən olanların ilahi əzaba düşər olmasının səbəbi dünya həyatına üstünlük verib axirətdən üz döndərmələridir. Kərbəla hadisələrində adı hallanan Ömər Səd nə hala düşdü?! Bir zaman Əhli-beyt aşıqləri cərgəsində dayanmış bu insan Kərbəlada imam Hüseyinlə (ə) üzbəüz gəlib onunla savaşa qalxdı, kəsilmiş başının üzərində ney çaldı! Bəli, Ömər Sədi bu günə qoyan yalnız dünya məhəbbəti idi. O dünya və axirət seçimində dünyaya üstünlük verdi və Allahın qəzəbinə gəldi. Ömər Sədə imam Hüseyinin (ə) şəhadəti müqabilində Rey mülkünün hakimiyyəti vəd edilmişdi. O illər uzununu bu həsrətlə yaşadı. Gecə yuxularında Rey mülkünü görürdü. Hansı ki, bu insan behiştə, cəhənnəmə inanır, Allah qarşısında dayanacağını bilirdi. Bununla belə, dünya məhəbbəti üstün gəldi! Bunu da

¹ "Nəml", 14.

² "Nəhl", 106, 107.

qeyd etmək yerinə düşər ki, Ömər Səd onun bəsirət gözüni kor etmiş Rey mülkünə də çata bilmədi!

Qeyd etdiyimiz kimi, dünya məhəbbəti həmişə bu qədər təhlükəli olmur. Amma onun istənilən bir dərəcəsi məzəmmət edilir. Dünya məhəbbətinin elə bir dərəcəsi var ki, insan günaha yol vermir, amma fəzilətlərdən məhrum olur. Məsələn, rəvayətlərdə namazı ilkin vaxtında qılmaq tapşırılır. İnsan seçim qarşısında qalır: Süfrədə ləziz təamlar və minarədən uçan azan səsi! Hansına üstünlük vermək? Ləziz təamların ətri insanın huşunu başından alır və namaz təxirə düşür. Bu da dünya məhəbbətinin bir növüdür. Amma düşünməyə ki, belə bir məhəbbət nöqsan deyil. Mənəvi və insani kamilliklər sorağında olan insan ehtiyatını əldən verdikdə addım-addım dünyaya yaxınlaşır və Allah eləməmiş, küfrə gedib çıxır.

MƏNƏVİ TƏKAMÜLDƏ MÖTƏDİLLİK - ORTA HƏDD

Söhbət elə bir axar aldı ki, bir nöqtəni qeyd etmək lazım gəlir. Bəli, insanın dünyaya bağlılığı onu həтта müstəhəb (vacib yox, bəyənilmiş) işlərin yerinə yetirilməsindən ayırmamalıdır. Amma mənəvi təkamül prosesində, əxlaqi fəzilətlərin əldə olunmasında mötədillik, orta hədlilik prinsipini də unutmamalıyıq. Özünütərbiyənin, Allaha doğru hərəkətin (seyri-süluk), əxlaqi saflaşmanın ilk mərhələsində olanlar tədricən hərəkət etməli, orta həddi gözləməlidirlər. İti hərəkət edib nəfsini sıxıntıya salan insan nəfsin azğınlığı ilə rastlaşır. Bu vaxt onu cilovlamaq mümkünsüz olur və insan zərbə alır. Elə bu baxımdan tövsiyə olundu ki, insan özü üçün əxlaq ustadı seçsin. Əlbəttə ki, insan müəyyən mütaliələrin nəticəsində hansısa göstərişləri yerinə yetirmək qərarına gələ bilər. Məsələn, gecəni sübhədək və ya gecənin bir hissəsini oyaq qalar. Amma onun bu işi başqa bir sahədə zəifliyə səbəb olar. Məsələn, əsəblər zəifləşər, təhsildə gerilik yaranar, insan xəstəliyə düçar olar. Bu halda o həm dünya,

həm də axirətdən məhrum olar. Əgər deyiriksə ki, dünya işləri hətta müstəhəb işlərə mane olmamalıdır, bunun öz yolu var. Bu işdə təcrübəli insanlarla məsləhətləşmək lazımdır. Şübhəsiz, uyğun addımları Əhli-beyt rəvayətləri əsasında atmaq lazımdır. İstənilən bir halda ifrat və təfritə yol vermək olmaz.

Əlbəttə, dünyaya bağlılıq insanı, məsələn namazı ilkin vaxtda qılmaq kimi fəzilətdən məhrum etməməlidir. Namaz qılmaq bir məsələdir, onu yüksək bir səviyyədə yerinə yetirmək başqa bir məsələ. Quran namazın qılınmasına, onun hiqz olunmasına, yüksək səviyyədə yerinə yetirilməsinə çağırır: «Namazları hiqz edin (diqqətli olun).»¹ Başqa bir ayədə oxuyuruq: «Möminlər namazlarını hiqz edənlərdir.»² Namazı qorumaq dedikdə onu həm də öz vaxtında qılmaq nəzərdə tutulur. Bu məsələyə rəvayətlərdə də toxunulur. O cümlədən, imam Riza (ə) buyurur: «Üzürsüz səbəbdən heç bir namazınızı təxirə salmayın.»³

Əgər insan belə bir dəyərli əməli hansısa əhəmiyyətsiz işlərə görə yubadıb axır vaxtda yerinə yetirərsə, şübhəsiz bu iş bəyənilməzdir. Fəzilət, kamillik, mənəvi məqam umacağında olanlar ibadət sahəsində, xüsusi ilə namazda bu sayaq səhlənkərlilik göstərməməlidir.

İNSANIN DÜNYAYA FITRİ VƏ ZATİ MARAĞI

Dünya məhəbbəti hansısa dərəcədə insanın fitri meylidir. Bu meylə qarşı irad yoxdur, hətta uyğun meyl məzəmmət də edilmir. İnsan elə bir şəkildə xəlq olunub ki, gözəlliklərdən, dünyanın ləzzətlərindən zövq alır, onlara marağ göstərir. Əslində dünyaya münasibətdə normal marağ bəşəriyyət üçün faydalıdır. Necə təsəvvür etmək olar ki, insan dünya ləzzətlərinə nifrət etsin?! Demək, insanın dünya

¹ "Bəqərə", 238.

² "Muminun", 9.

³ "Biharul-ənvər", c.49, s.49, rəvayət 49, bab 3.

ləzzətlərinə meyl göstərib onlardan zövq alması eyb deyil. Məsələ bundadır ki, insan dünya gözəlliklərini, yoxsa axirəti üstün tutmalıdır?!

Rəvayətlərdə də təsdiqlənir ki, insanın dünyaya və onun ləzzətlərinə meyli təbiidir və məzəmmət olunmur. Rəvayətlərdən birində oxuyuruq: «İnsanlar dünyanın övladlarıdır. İnsan anasını sevdiyi üçün qınanmaz.»¹ Bəli, insan dünyanın ağışında doğulur, boya-başa çatır. Dünya bütün insanlar üçün ana kimidir. Məgər anasını sevməyən məzəmmət olunmurmu?! Demək, dünyaya meyl insan xarakterində qoyulmuş meyllərdəndir və bu meylə görə kimsəni qınamaq olmaz. AllaH özü insan fitrətində belə bir meyl qərar vermişdir və məqsədi onu sınağa çəkməkdir: «Yer üzündə olanları bərbəzək qərar verdik ki, onları sınağa çəkək.»² Əgər dünya və onun ləzzətləri olmasaydı, insanı sınağa çəkmək mümkün olmazdı. Əsas məsələ odur ki, insan günaha maraqlı olduğu halda Allahın əmrinə əsasən günahdan çəkinsin. Əgər günaha maraq olmasaydı, günahdan çəkinmək də hünər sayılmazdı. İnsanın sevdiyi şeyi tərک etməsi onun üçün iman nişanəsi sayıla bilər. Təbii ki, insan marağı olmayan işdən uzaq dayanasıdır. Belə bir uzaqlığı bəndəlik nişanəsi saymaq olmaz.

Bəli, insan dünyaya marağına görə məzəmmət olunmur. Məzəmmət olunan budur ki, insan dünyaya bağlanıb axirəti yaddan çıxarsın. Məzəmmət olunan budur ki, mənəviyyat, fəzilətlər və axirət müqabilində dünyaya üstünlük verilsin. İnsanın fitrətində gözəlliyə sevgi var. Ona əmr etmək olmaz ki, gözəlliyi sevmə. Demək olar ki, belə bir hal mümkünsüzdür. İnsan susadığı vaxt təbii şəkildə su istəyir. Həmin vaxt ona demək olarmı ki, su içmə?! İnsan elə xəlq olunub ki, istər-istəməz gözəlliklərə və dünya ləzzətlərinə meyillidir. Ona görə də kimsəni bu səbəbdən qınamaq,

¹ "Biharul-əнвар", c.73, s.131, rəvayət 135, bab 122.

² Quran "Kəhf", 7.

məzəmmət etmək olmaz. Amma bir şəxs əməli olaraq bu meyllərini gücləndirsə, həyat məqsədi qərar versə, dünyaya məşğul olmaqla dini vəzifələrini və axirəti yaddan çıxarsa, məzəmmətə layiqdir. Bəli, Quran ayələrinə əsasən, dünyaya bağlılıq yüksələn xətt üzrə davam etdikdə küfrlə sonuclanır. Ona görə də bu meyli öz başına buraxmaq təhlükəlidir. Dünya məhəbbətinin ən aşağı mərtəbəsi budur ki, həmin məhəbbət insanı vacib əməllərdən çəkəndirməsin, harama sövq etməsin. Mümkündür ki, belə bir şəxs müstəhəb əməlləri tərk edib kərahətli işlərə yol verməklə bir çox fəzilətləri əldən çıxarsın. Dünyaya bağlılığın belə bir mərtəbəsi haqqında «əxlaqi baxımdan məzəmmət olunur» söylənilir. Bu mərtəbə əvvəlki mərtəbədə təhlükəli olmasa da uyğun istiqamətdə başlanğıc nöqtə ola bilər. Unutmayaq ki, bütün işlər sıfırdan başlayır!

YERSİZ QƏM

Bəzən dünyanı kölgəyə oxşadırlar. Dünyanın arxasınca getdikcə o qaçır. Amma ondan üz çevirən insanın ardınca gəlir. Əgər ətrafımızı diqqətlə nəzərdən keçirsək deyilənlərin həqiqət olduğunu görürük. Dəlicəsinə dünya ardınca qaçanlar daha böyük məhrumiyyətlərə və problemlərə düçar olurlar. Digər bir tərəfdən, dünyaya arxa çevirib axirət işləri ilə məşğul olanlar ac-susuz qalmır. Bəzən axirət aşıqları dünya aşıqlarından daha çox bəhrələnir. Bir sözlə, əsası dünyaya əsir olmamaqdır. İnsan Allah-təalanın ona yetirdiyi halal nemətlərdən istifadə etməli, bu nemətlərin şükrünü yerinə yetirməlidir. Nemətlər cüzi olduqda qəmlənməyə dəyməz. Həzrət Əmirəl-möminin (ə) buyurur: «**Dünyada əlinizdən alınanlara görə qəmlənməyin.**» Həzrətin uyğun buyuruğu bir Quran ayəsində xatırlanır: «Əlinizdən bir şey çıxanda qəmlənməyin, əlinizə bir şey düşəndə şadlanmayın.»¹

¹ "Hədid", 23.

Rəvayətdə nəql olunur ki, imam Sadiqdən (ə) zöhd haqqında soruşulduqda həzrət hazırkı ayəni oxudu.¹ Rəvayətdən anlaşılır ki, zahid dedikdə heç də yoxsul insan nəzərdə tutulmur. Zahid o insandır ki, dünyaya əsir olmasın. Bəs dünyaya əsir olmamağın əlaməti nədir? Cavab budur ki, dünyaya əsir olmayan insan əlindən bir şey çıxdıqda nigaran olmur. O düşünür ki, nəyi varsa Allahın əmanətidir, bir müddətlik ona tapşırılıb və sonradan geri alınasıdır.

Özünüzdüşünün, bir şəxs verdiyi əmanəti geri alanda narahat oluruqmu? Həqiqi zahid o insandır ki, dünya malını Allahın əmanəti sayır. Ona görə də əlindən bir şey çıxanda qəmlənmir. Bəziləri az miqdar pul itirdikdə işlərini-güclərini atıb ev-əşiyi ələk-vələk edir, itirdiyini tapmağa çalışır. Adam da var ki, məsələn, üzüyünü və saatını itirdiyi üçün gecə yata bilmir. Bəli, bütün bunlar dünyaya əsirlik nişanəsidir. Həqiqi zahid bu sayaq əsarətlərdən azaddır və itkilər onun qəddini əymir. Əslində böyük miqdarda dünya malı əldə etdikdə də zahid insan şadlanmır. Çünki o əlinə düşənə əmanət kimi baxır. Bu səbəbdən də nə əldə etdikdə sevinir, nə də əlindən çıxdıqda qəmlənir!

Əslinə qalsa, insanın əsas ehtiyacları qida, libas məskəndən ibarətdir. Bundan artıq dünya malının nə faydası var?! Axı bank hesabındakı milyardlar insanı necə xoşbəxt edə bilər? Axı həmin milyardlardan yalnız kiçik bir hissəsi insanın ehtiyaclarını təmin edir. Ehtiyacdən artıq var-dövlət yalnız qəm-qüssə gətirir. Əmin olun ki, böyük sərvət arzusu yalnız şeytan vəsvəsesidir.

Amma yenə də məsələni məsələyə qarışdırmayaq. Əgər bir şəxs böyük sərvət əldə edib həmin sərvəti xeyriyyə işlərinə sərf etsə onu dünyaya bağlı insan saymaq olmaz. Əslində o axirət üçün çalışır. Rəvayətdə bu nöqtəyə də toxunulub. Bir şəxs imam Sadiqə (ə) belə ərz edir: «Ey peyğəmbər övladı, siz dünyanı məzəmmət edirsiniz. Hansı

¹ "Biharul-ənvar", c.2, s.27, rəvayət 5, bab 9.

ki, biz dünyanı əldə etmək üçün tər axıdırıq.» Həzrət buyurur: «Dünyanı nə məqsədlə istəyirsən?» Həmin şəxs ərz edir: «Dolanışiq xərcləri, ailə-övladın təminatı, həcc, sədəqə üçün!» Həzrət buyurur: «Sənin sadaladığın işlərə görə qazanmaq dünyaya yox, axirətə bağlılıqdır.»

Dünyapərəstlik budur ki, insan yalnız dünya ləzzətlərindən faydalanmaq üçün pul arzulasin. Amma zəruri ehtiyaclar, ziyarətlər, xeyriyyə işləri üçün qazanmaq axirət üçün faydalı səydir.

Bəzi rəvayətlərdə böyük var-dövlət toplayıb ondan özü üçün istifadə edə bilməyənlər «həmmal» kimi yada salınır. Əslində belələri başqalarına hamballıq edir edir. Böyük əzab-əziyyətlə var-dövlət toplayır, dünyasını dəyişəndən sonra başqaları onun sərvətini talayır. Nə böyük axmaqlıq! İnsan tər axıdır, halalı harama qatır, var-dövlət toplayır, dünyasını dəyişdikdən sonra isə onun yığdığı var-dövlət eyş-işrətə, əyləncəyə sərf olunur! Ağıllı insan belə bir addım atarmı?!

İnsan öz ailə-övladının dolanışiq xərclərini təmin etmək həddində çalışmalıdır. Bundan artıq çalışmaq məzəmmət olunmuş dünyaya bağlılıqdır. Əlbəttə ki, ailə-övladın yaşayış şəraitini yaxşılaşdırmaq müstəhəbdir. Bu faydalı işi də axirət səylərindən saymaq olar.

Əgər insan ailə-övladın xərclərini ödəmək, həyat şəraitini yaxşılaşdırmaq, xeyriyyə işləri üçün yox, başqa məqsədlərlə çalışırsa bu dünyapərəstlikdir. Yalnız bank hesabını artırmaq üçün çalışanlar rəvayətdə buyurulduğu kimi, hamballıqdan başqa bir şey deyil. Bu isə axmaqlıqdır. Yalnız aldanmış insanlar belə bir axmaqlığa yol verir.¹

¹ "Loğman", 33; "Fatir", 5.

İKİNCİ MƏCLİS:

DÜNYA MƏHƏBBƏTİNDƏN QURTULUŞ YOLU

İbn-Mülcəmin zərbəsi ilə yaralandıqdan sonra Əmirəl-mömininin (ə) imam Həsən (ə) və imam Hüseyin (ə) vəsiyyətlərindən: «Sizi ilahi təqveya çağırıram; dünya arxanızca gəlsə də, dünyanın sorağına getməyin; əlinizdən alınan dünya matahına görə qəmlənməyin; həqiqəti söyləyin; (axirətə aid) mükafat üçün çalışın; sitəmkara düşmən, sitəm qılınana yardımçı olun.»

ÖNCƏKİ SÖHBƏTLƏRƏ BAXIŞ

Əmirəl-mömininin (ə) şəhadət yatağında bəyan olunmuş son vəsiyyəti mövcud ictimai zərurət baxımından İslam cəmiyyəti və müsəlmanlar üçün çox dəyərli nöqtələrə malik olmalıdır. Həzrətin buyuruqları zahirən çox sadə görünə bilər. Amma bilməliyik ki, uyğun buyuruqların olduqca həyati və mühüm təsirləri var. Əgər bu vəsiyyətlərə əməl etmiş olsaq, fərdi və ictimai xoşbəxtliyimizi təmin etmiş olarıq. Əlbəttə ki, uyğun vəsiyyətlərə arxa çevirsək bədbəxtliyə düşər olacağımız qaçılmazdır.

Bəzi işlər bizim onlara əhəmiyyət verib-verməməyimizdən asılı olmayaraq həyatımızda dərin iz qoyur. Məsələn, çox vaxt nəfəs aldığımız hava haqqında düşünürük. Hansı ki, bir an nəfəs almasaq həyatımıza nöqtə qoyular. Amma havaya diqqət yetirməməyimiz onun əhəmiyyətini azaltmır. Biz ardıcıl şəkildə havadan istifadə edirik, ondakı oksigendən faydalanırıq. Amma Əhli-beytin, o cümlədən həzrət Əmirəl-mömininin (ə) buyuruqları hava kimi deyil. Əgər uyğun buyuruqlara diqqət yetirib əməl etməsək bədbəxtliklə üzləşəsiyik.

Əhli-beyt və məsum imamlar yalnız bəşəriyyət üçün zəruri olan göstərişləri bəyan etmişlər. Təəssüf ki, çox vaxt bu bəyanatlara əhəmiyyət vermir, çox adi yanaşırıq. İstənilən bir halda unutmamalıyıq ki, onların bəyanatları bəşəriyyətin, xüsusi ilə də biz Əhli-beyt ardıcıllarının qurtuluş nüsxəsidir. Əgər onlara diqqətsiz olsaq böyük zərərlər görəsiyik. Uyğun nöqtəni nəzərə almaqla vəsiyyəti nəzərdən keçirib, onun ayrı-ayrı göstərişlərini araşdıraq.

Əmirəl-möminin (ə) bu vəsiyyətində təqvvaya çağırışdan sonra **«əlinizdən alınan dünya matahına görə qəmlənməyin»** deyər buyurur.

Əmirəl-möminin (ə) "Nəhcül-bəlağ"də möminlərə və öz ardıcıllarına ciddi tapşırır ki, dünyanı dəyərli sayıb, ona könül bağlamasınlar, onun bərbəzəyini özləri üçün qiblə və

məşuq seçməsinlər. Pirinsipcə, əgər "Nəhcül-bəlağə"dən təqva və dünyadan həzər qılmaq mövzuları çıxarılsa, çox az mövzu qalar. Yəni təqva və dünyadan həzər qılınması "Nəhcül-bəlağə"dəki bir çox bəyanat və buyuruqların əsasını təşkil edir. İşarə etdik ki, həzrətin vəsiyyətindəki dünya məhəbbəti məsələsi bir sıra suallar doğurur. Suallardan biri budur ki, rəvayətlərdə dünyanın məzəmməti necə anlaşılmalıdır? Nə üçün rəvayətlərdə dünya bir bu qədər məzəmmət olunur, hətta lənətlənir?¹

Belə bir nəticə çıxardıq ki, dünyanın məzəmməti dedikdə yerin və göyün, təbiət və canlıların məzəmməti nəzərdə tutulmur. Məzəmmət olunan bizim dünyaya münasibətimizdir. Dünyanın məzəmməti dedikdə bizim dünyaya bağlılığımız, ona əsarət nəzərdə tutulur. Dünya özü Allahın yaratdıqlarındandır və onda heç bir eyb yoxdur. Allah hər şeyi gözəl və eybsiz yaratmışdır: «Yaratdığını gözəl yaradan kəs!»² Göy, yer, ulduzlar, təbiət hadisələri ilahi hikmət və ilahi nizama tabedir. Əslində vasitəni məqsədlə, yolu mənzillə, müqəddiməni nəticə ilə səhv salan bizlər məzəmmət olunuruq. Fərz edin ki, ixtiyarımıza rahat bir avtomobil verilib. Avtomobil daha sürətlə hərəkət edib mənzilə daha tez çatmaq üçün nəzərdə tutulmuş nəqliyyat vasitəsidir. Əgər bir insan ondan istifadə əvəzinə onu yuyub-təmizləməklə, ətirləyib-parıldadmaqla məşğuldursa, bu bir axmaqlıqdır. Dünya da vasitədir. Rəvayətdə buyrulur: «Dünyaya pis deməyin, çünki dünya möminin süvar olub xeyirə çatdığı və onun vasitəsi ilə şərdən qurtulduğu minikdir.»³ Dünya mömin üçün gözəl bir vasitə və minikdir. Mömin bu miniklə xeyrə çatıb, onun vasitəsi ilə şərdən nicat tapa bilər. Amma bir şərtlə ki, insan dünyanı minik və vasitə hesab etsin. Amma bütün diqqətini bu miniyə yönəldib, onu

¹ "Biharul-ənvar", c.77, s.82, rəvayət 3, bab 4.

² "Səcdə", 7.

³ "Biharul-ənvar", c.77, s.180, rəvayət 10, bab 7.

yuyub-təmizləmək, bəzəməklə məşğul olan insan düzgün mövqe tutmayıb. Dünya məqsəd yox, vasitədir. Miniyə yalnız ona görə qulluq edilməlidir ki, o səni məqsədə çatdırarsın. Bundan artıq diqqət və qulluq ağılsızlıq və uşaqlıqdır.

Bəli, eyb dünyada yox, bizim dünyaya baxışımızdadır. Bizlər dünyanın əsas məqsədə çatmaq üçün vasitə olduğunu unudub düşünürük ki, dünya məqsəddir. «Dünyaya aldanmayın» xəbərdarlığı da insanı qəflətdən oyatmaq üçündür. Dünyaya aldanış elə budur ki, insan onu məqsəd saysın. Hansı ki, dünya yalnız və yalnız məqsədə çatmaq üçün bir yoldur. Əgər dünyaya vasitə kimi baxsaq, bunun heç bir eybi yoxdur, hətta belə bir yanaşma faydalıdır. Əmirəlmöminin (ə) özü dünyanı pisləyən bir şəxsi danlayaraq buyurur: «Dünya Allah dostlarının ticarət məhəllidir. Onlar dünyada ilahi mərhəmət əldə edir, behiştədən bəhrələnirlər.»¹

Digər bir məqamda həzrət buyurur ki, axirətə, axirət nemətləri və səadətinə çatmaq üçün dünya bir yoldur. Dünya olmasa, axirət də olmaz: «Axirət dünya vasitəsi ilə əldə olunur.»² Əgər dünya olmasa, insan dünyada xeyir bir iş görməsə, axirətdə savab və mükafata çatmaz. Bizi axirət xoşbəxtliyinə çatdıran dünyadır.

Demək, ayə və rəvayətlərdəki məzəmmət dünyaya yox, bizim baxışımıza ünvanlanmışdır. Öncə qeyd etdiyimiz kimi, məzəmmət olunan bizim dünyaya baxış növümüzdür. Ədəbi dillə desək, məzəmmət gerçəkdə bizim dünya ilə rəftarımıza aiddir. Uyğun məzəmmət məcazi olaraq dünyaya aid olunur. Bu sayaq məcaziliyə adi həyatda da rast gəlirik. Gündəlik danışığımızda dəfələrlə belə məcazlardan istifadə edirik.

Amma başqa bir sual yaranır: Əgər biz fitri və təbii olaraq dünyaya meyilliyiksə, nə üçün bu məhəbbətin qəlbə kök atmaması tapşırılır? Biz dünyada doğulub boya-başa çatır, onun ləzzətlərindən faydalanır, onunla ünsiyyətdə

¹ "Nəhcül-bəlağə", Feyzül-İslamın tərcümə və şərh, kəlam 126.

² "Nəhcül-bəlağə".

oluruq. Buna görə də dünyaya məhəbbətimiz, könül verməyimiz tam təbiidir. Bununla belə rəvayətlər bu məhəbbətin qəlbədən çıxarılmasını göstəriş verir. Məgər dünya Allahın yaratdığı deyilmi? Məgər Allah bütün yaratdıqlarını hikmət və nizam əsasında yaratmamışdırmı?! Ayəni xatırlayaq: «Yaratdığı hər şeyi gözəl yaradan kəs!»¹ Bəs nə üçün dünyanı sevməməliyik?

Buraya qədərki söhbətlərimizdə uyğun suala cavab verildi. Dünya məhəbbəti o zaman məzəmmət olunur ki, dünya bizi əsil məqsəddən uzaqlaşdırır. Bizi axirətə çatdıracaq dünyanı sevməyin heç bir eybi yoxdur; məzəmmət olunan, dünyanı məqsəd olaraq sevməkdir. Allahın razılığını qazanmaq, axirətə çatmaq, əbədi səadətə çatmaq üçün dünya yaxşı vasitədir. Axirət nəzərə alınmadan dünya sevgisi baş qaldıranda məzəmmət də başlayır. Məsələni daha da aydınlaşdırmaq üçün misal göstərmək pis olmaz:

Təsəvvür edin ki, övladınız xəstələnib və siz onun üçün dərman hazırlamısınız. Bu dərmanın qutusu və şüşəsi çox gözəl və rəngarəngdir. İndi uşaq dərmanı qəbul etmək əvəzinə onunla oynayır və əylənir. Hansı ki, bu dərman onu qəbul edib sağalmaq üçündür! Təsəvvür edin ki, körpəniz üçün bir libas almısınız və onun çox gözəl qutusu var. O bu libası geymək əvəzinə həmin qutu ilə oynayır. Siz böyük və düşüncəli olduğunuz üçün anlayırsınız ki, onun bu yanaşması səhvdir.

Axı libas onu geymək üçündür! Körpənin dərmanın və libasın qutuları ilə oynaması onun məqsədlə vasitəni səhv salmasından irəli gəlir.

Təsəvvür edin ki, uşaqlar yox, böyüklər dünyanın zahirinə məşğul olub onun hansı məqsədlə yaradıldığından qəflətdə qalır! Əksər insanların nöqsanı budur ki, dünyadan axirətə çatmaq üçün istifadə etmək əvəzinə onunla əylənirlər. Onlar dünyaya vasitə yox, məqsəd gözü ilə baxırlar.

¹ "Səcdə", 7.

Məsələn, güzgü onda nəyəsə baxmaq üçündür. Əgər bir şəxs güzgünün özünə göz dikib dayanırsa, onun haşiyələrinə, çərçivəsinə göz gəzdirirsə, onda olanı görə bilməz. Güzgüyə baxmaqda məqsəd onun özünə tamaşa etmək yox, onun əks etdirdiyini görməkdir. Dünya da belədir. Biz dünya vasitəsi ilə onun fəvqünə, axirətə baxmalıyıq. Bütün baxışımız dünyaya dikilib qalırsa, bu düzgün deyil. Dünya ona göz dikmiş insanı kar, kor, zəlil edir. Dünya qarşısında heyrətə düşən insanın həqiqəti görmək və eşitmək gücü qalmır. Günah insan üçün zəhər kimidir, o insanın axirətini, bütün bəşər cəmiyyətini puça çıxarır. Dünyaya məhbus olan insan bu sayaq sözləri eşidə bilmir. Sanki o bir şeylə üzbəüz dayanıb, amma onu görmür. Belə bir insan başqalarının haqlarına, fəqirlərə, yetimlərə, miskinlərə biganədir. Dünyaya aşıq insana moizə təsir etmir. Hətta Allahın rəsulu onu nəsihət edərsə, faydası olmaz: «Onlar kardırlar, laldırlar, kordurlar; ağıllarını işlətməzlər.»¹

İnsanı axirətdən qəflətdə saxlamayan dünya sevgisi zərərli deyil. İnsanın iki qəlbi yoxdur ki, onun birində dünya sevgisi, o birisində ilahi sevgi bəsləsin. Hətta zəif dünya sevgisi qəlbə yer tutduqda ilahi sevgiyə yer daralır. Ən təhlükəlisi budur ki, bu dünya məhəbbəti qəlbə hopub gözü kor, qulağı kar etsin. Bəli, məhz bu məqamda insana moizə-nəsihət təsir etmir. Dünyaya məftun qəlbə gecə-gündüz nəsihət ver, nə faydası?! Onlar hətta deyilən sözlərə rişxənd edib, məsxərəyə qoyurlar! Belələri moizə-nəsihət məclisində otura bilmir. Nəsihətamiz sözlər onlarda ikrah doğurur. Onun qəlbi tamam başqa yerdədir. Yox, əgər dünya məhəbbəti qəlbimizdə axirətin yerini tutmasa, gözümüzü kor, qulağımızı kar etməsə, bir o qədər də qorxulu deyil. Amma unutmamaq olmaz ki, dünya məhəbbəti tədricən zühur edib qəlbə hakim olur. Dünya ləzzəti çoxaldıqca dünyaya məhəbbət də artır. Dünya məhəbbəti gücləndikcə insanın

¹ "Bəqərə", 171.

gözü həqiqəti çətin seçir. Bu halda insanın axirətə, Allaha, Allahın övliyalılarına marağı sönükür. Bir qabı bir neçə şey ilə doldurmaq olmaz. Əgər bir qab su ilə doludursa, o suyu boşaltmadan ona sirkə tökmək mümkünsüzdür. İnsan qəlbi də dünya məhəbbəti ilə dolduqda ilahi məhəbbətə yer qalmır. Dünya məhəbbətinin təhlükəsi bundadır!

DÜNYA MƏHƏBBƏTİNDƏN QURTULUŞ YOLU

Belə bir sual yaranır ki, bu təhlükəli bağlılıqdan necə xilas olmaq mümkündür? Bu dərdə hər birimiz az-çox yoluxmuşuq. Yalnız Allahın layiqli bəndələri onun lütfü ilə dünya məhəbbətindən azad ola bilər. Əlbəttə ki, Allahın bu işi səbəbsiz deyil. İnsanlar öz ləyaqətləri əsasında belə bir lütfə çatırlar. Onlar ilahi lütf və diqqət üçün zəmin hazırlayır və nəticədə dünya məhəbbətindən birdəfəlik xilas olurlar. İmam Hüseyn «Ərəfə» duasında deyir: «Dostlarının qəlbində nur icad edən Sənsən! Nəticədə Səni tanıdılar, Səni yeganə saydılar; dostlarının qəlbindən biganələri Sən çıxardın ki, Səndən qeyrisini sevməyib Səndən qeyrisinə sığınmasınlar.»¹

Bəli, Allah ləyaqətli bəndələrinin qəlblərini öz mənəvi nuru ilə işıqlandırmışdır. Onlar bu nur sayəsində öz Rəblərini tanımış, «mərifətullah» məqamına çatmışlar. Qəlbin nura boyanması bizim dərk edə bilməyəcəyimiz bir həqiqətdir. Bu nur insanı "mərifətullah" məqamına yüksəldir. Belə bir məqam Allah övliyalılarının arzusudur. Bu nurun yaratdığı mərifət o qədər güclüdür ki, insan qəlbini həzrəti Haqq sevgisindən başqa bütün sevgilərdən təmizləyir. Özündə belə bir ləyaqət yaratmış Allah övliyalılarının xoş halına! Allah onların qəlbini özününkü etmişdir. Onların qəlbində Allah məhəbbətindən savay heç bir məhəbbətə yer yoxdur. Biz bu sayaq insanları yetərinə dəyərləndirməli, qəlblərindəki

¹ "Məfatihul-cinan", "Ərəfə" duası.

mərifət nurundan faydalanmaq üçün onlarla yaxınlığa çalışmalıyıq. Əlbəttə ki, biz belə bir mərifətdən ümidimizi kəsməmişik. Arzulayırıq ki, Allah öz mərhəmət süfrəsindən bizi də faydalandırsın, bizə də belə bir ləyaqət əta etsin. Nəticədə qəlblərimiz əğyar sevgisindən təmizlənsin, mərifətullah nuruna boyansın. İnsanların əksəriyyəti az-çox bu dərddə mübtəladır. Bəs bu dərddən qurtuluş yolu nədir?

Bu xəstəliyin müalicə yollarından biri dünya sevgisinin nöqsanları haqqında düşünməkdir. İstənilən bir işə münasibətdə insan üçün ölçü həmin işin xeyir və zərəridir. İnsan bir işin onun üçün faydalı olduğunu gördükdə həvəslənir. Amma zərərli və təhlükəli görünən bir işdən hər birimiz çəkinməyə çalışırıq. Bəli, dünya sevgisinin eyblərini bilmək lazımdır. İnsan həm dünya məhəbbətinin nöqsanlarını, həm axirət sevgisinin faydalarını hesablamalı, müəyyənləşdirməlidir ki, ötəri dünya ləzzətlərinə görə əbədi axirətdən məhrum olmağa dəyərmimi?! Əmirəl-mömininin (ə) "Nəhcül-bəlağə"dəki bir çox bəyanatları digər məsum imamların buyuruqları kimi diqqətimizi uyğun nöqtəyə yönəldir. Qayda budur ki, insanı bir işdən çəkəndirmək istədikdə həmin işin eybləri və nöqsanları sadalanır. Həzrət Əmirəl-möminin (ə) "Nəhcül-bəlağə"də dəfələrlə bu qaydadan istifadə etmişdir. Həzrət müxtəlif bəyanlarla dünyanın dəyərsizliyini yada salır: «Sizin bu dünyanız mənim üçün bir keçi asqırağından dəyərsizdir!»¹ Həzrət buyurur ki, azca fayda götürməkdən ötrü bir bu qədər könül verdiyiniz, yolunda çalışıb ömür sərf etdiyiniz dünya bilirsinizmi mənim nəzərimdə nə qədər dəyərsizdir? Əgər soyuqlamış keçi asqırsa və onun burnundan su damsa, necə xoşagəlməz mənzərə yaranar? Bu dünya mənim nəzərimdə bundan da dəyərsizdir! Digər bir məqamda buyurur: «And olsun Allaha, sizin bu dünyanız mənim gözümdə xora xəstəliyinə düşər olmuş şəxsin əlində tutduğu donuz

¹ "Nəhcül-bəlağə", Feyzül İslamın tərcümə və şərhli, xütbə 3.

sümüyündən də alçaqdır!»¹ Donuz sağ olduğu vaxtda çirkin və mənfurdur. Xüsusi ilə onu murdar, ətini haram sayan müsəlmanların nəzərində. Bəlkə də heyvanlar arasında donuzdan çirkinini yoxdur. Bu heyvan istənilən bir çirkin, qoxumuş, çürümüş şeyi yeyir. Bu səbəbdən diri vəziyyətdə də nifrət doğurur. İndi təsəvvür edin ki, belə bir heyvan ölüb, onun əti çürüyüb, yerdə sümükləri qalıb. Bu sümüyü cüzam xəstəliyinə yoluxmuş bir şəxs əlində tutsa, bu mənzərə insana necə təsir edər? Axı cüzam və ya xora xəstəliyinə tutulmuş insanın əlində tutduğu donuz sümüyü ikrah hislərindən savayı hansı hissi yarada bilər?! Əmirəl-möminin (ə) buyurur ki, dünya mənim nəzərimdə bu cürdür! Bəli, bu sözləri Əmirəl-möminin (ə) buyurur. Hətta onun imamət məqamına inanmayanlar da həzrəti hikmət və fəzilət sahibi kimi tanıyır və sözlərini lazımınca dəyərləndirir. Biz isə həzrətin şüalarıyıq. Məgər bu sözlərdən sonra iynə ucunca dünyaya könül verə bilərikmi?!

Digər bir məqamda Siffeyn döyüşündən öncə İbn-Abbas həzrət Əlinin (ə) xeyməsində belə bir səhnə ilə rastlaşır: Əmirəl-möminin (ə) xeymədə əyləşib çarıqlarını yamayırlar! Onun çarıqları başdan-başa yamaqdır! İbn-Abbas təəccüblənir. Müaviyə kimi bir düşmənlə savaşa yola düşən sərkərdənin belə bir işlə məşğul olması ona qərribə görünür. Bundan əlavə, həzrət elə bir çarığı yamayırlar ki, bu çarığı atmaqdan başqa yolu yoxdur. İbn-Abbas etirazla ərz edir: «Belə bir məqamda bu nə işdir?!» Həzrət buyurur: «İbn-Abbas bu çarığın qiyməti nə qədərdir?» İbn-Abbas deyir: «Heç nə qədər!» Həzrət buyurur: «Bu hakimiyyət və rəyasət mənim üçün bu yırtıq çarıqdan da dəyərsizdir!»²

İstənilən bir halda bu qrup bəyanatlar dünyanın dəyərsizliyini açıqlamaqla insanları dünya məhəbbətindən daşıdırmaq məqsədi daşıyır. Uyğun bəyanatlardan əlavə ağıl

¹ "Nəhcül-bəlağə", qısa kəlamlar, kəlam 228.

² "Nəhcül-bəlağə", xütbə 33.

əsasında araşdırmalar insanı uyğun qənaətə gətirə bilər. Məgər biz dünyada nə qədər yaşayırıq? Tutaq ki, yüz il! Əbədi axirət ömrü ilə müqayisədə yüz il nədir?! Məgər ağıllı insan yüz il ömrə görə əbədi həyatı əldən verərmidi?! Üstəlik bu yüz il dünya ömrü çeşidli ağrı-acılar, bəlalarla müşayiət olunur. Dünyada ağrısız ləzzət yoxdur. Sadəcə bir qidadan ləzzət almaq üçün çənələri işlətmək lazım gəlir. Bəs süfrədə olanları əldə etmək üçün nə qədər əziyyət çəkirik?! Dünyanın bütün ləzzətləri belədir. Onun əvvəli də, axırı da ağrıdır. Həqiqi ləzzət isə yalnız axirətdədir: «Bu (nemətlər) dünya həyatında nemət gətirənlər üçündür, Qiyamət günü onlara məxsusdur.»¹

Bəli, ayə və rəvayətlər olmasaydı belə, insan ağıllı hökm edərdi ki, min bir əziyyətlə başa gələn ləzzətlərə görə xalis və əbədi ləzzətləri əldən vermək olmaz. Bir sözlə, istər nəqli, istər əqli dəlillər əsasında dünya əsarətindən qurtulmaq lazımdır. Mömin dünyaya istənilən bir şəkildə bağlılıqdan çəkinməlidir. Ən azı dünyaya maraq insanı dini vəzifələrindən ayırmamalı, axirəti yaddan çıxarmamalıdır. Əgər kimsə dünya məhəbbəti adlı xəbis ağacı qəlbindən qopara bildisə, xoş halına! Bu işi bacarmayanlar heç olmaya uyğun bağlılıq və sevgini cilovlasınlar, vacib vəzifələri tərk etməsinlər, günaha sürüklənməsinlər. Cilovlanmayan dünya sevgisi mənəvi təkamül və axirət səadətinə mane olur. Əgər bir insanda dünya malına maraq varsa, heç olmaya vacib dini vergiləri (xüms və zəkat) ödəsin, yoxsul qonşulara və qohumlara əl tutsun. Əks təqdirdə, dünya malına məhəbbətin böyük təhlükəsi var.

¹ "Əraf", 32.

DAHA ÜSTÜN VƏ DAHA DAVAMLI LƏZZƏT SORAĞINCA

Dünya məhəbbətini qəlbdən çıxarmaq asan iş deyil. Biz dünyaya gəldiyimiz gündən bu məhəbbətlə yaxınıq. Bu dünyada duyduğumuz ilkin ləzzət maddi olmuşdur. Dünyaya gələn körpə hər şeydən öncə ana südündən ləzzət alır. Təbii ki, ana südü də dünya matahlarındandır. Ömrümüzün ilk illərində bu dünya həyatında istifadə etdiyimiz hər nə maddidir. Müəyyən yaş həddinə çatanadək mənəvi ləzzətlər duymaq mümkünsüzdür. Yalnız yetkin insan mənəvi ləzzətlərdən zövq ala bilər. Bəli, insan öz ömrünün ilk illərini dünya ləzzətləri içində keçirir. Təbii ki, həmin illərdə bu bağlılıq qəlbə kök atır. Dünyaya gəldiyi an Allahın adını çəkən, onun birliyinə şəhadət verən, Ona təsbih deyənlər olsa da, bu məqamı dərk etmək bizlər üçün çətindir. Biz adi insanlardan danışırıq. Biz adi insanlar istəsək də, istəməsək də dünyaya gəldiyimiz gündən dünya ilə əlaqədəyik. Yetkinlik yaşına çatanadək artıq dünya məhəbbəti vücudumuzda kök atır. Demək, söhbət bu bağlılığı zəiflətməkdən, əgər mümkün olsa birdəfəlik qırmaqdan gedir.

İlk addımda düşünməliyik ki, dünyanın ötəri ləzzətləri daha üstün, daha davamlı şəkildə axirət dünyasında mövcuddur. Həmin əbədi ləzzətlərə çatmaq üçün bu dünyanın bəzi ləzzətlərinə göz yummaq lazım gəlir. Sanki körpəyə şirniyyat verilir və ona deyilir ki, əgər bunu yeməsən bir saat sonra sənə daha yaxşı şirniyyatlar veriləcək. Uşaq verilən vədin əməli şəkildə təsdiqini gördükdə növbəti dəfə təkliflə dərhal razılaşıır. Demək, əsas məsələ inanmaqdır. Əgər insan inanırsa ki, ötəri ləzzətlərə əsir olmasa, ona əbədi ləzzətlər daddırılacaq, şübhəsiz, pəhriz edər. Məsum imamların tərbiyə üsullarından biri məhz bu üsuldur. Bizlər dünya həqiqətlərini dərk etməyən körpə kimiyik. Buna görə də dünyanın dəyərsiz matahlarına könül veririk. Varlıq

aləminin həqiqətindən xəbərdar olan peyğəmbərlər isə tövsiyə edirlər ki, daha üstün və daha davamlı ləzzətlər mövcuddur: «Amma siz dünya həyatını seçirsiniz; hansı ki axirət daha üstün və daha davamlıdır»¹

Siz dünyanı üstün tutub onun ləzzətlərinə əsir olsanız da, bilməlisiniz ki, daha üstün, daha davamlı ləzzətlər mövcuddur. Əgər dünya nemətlərinin bəzilərindən bir qədər çəkinsəniz, harama yol verməsəniz, əbədi nemətlərə çatarsınız. Söhbət dünyadan tamamilə üz çevirməkdən getmir. Halal nemətlərdən faydalanın, amma haramdan çəkinin. Əgər belə etsəniz daha üstün və daha davamlı axirət nemətləri sizin intizarınızdadır. Əlbəttə ki, bütün bu deyilənləri axirət dünyasına inanan insan qəbul edə bilər: «O kəslər ki, qeybə iman gətirər və axirətə əmin olurlar.»²

Peyğəmbərlərin başlanğıcda Allah və Qiyamət etiqadına istinad edib çalışmasının səbəbi budur ki, bütün növbəti təlimlər bu iki etiqad üzərində qurulmuşdur. Cin və insan nəsindən olan şeytanlar bu iki əsası sarsıtmağa, insanlarda Allah və Qiyamətlə bağlı şübhə yaratmağa səy göstərirlər. Qəlbimizdə dünya məhəbbətini zəiflətmək üçün hökmən Allah və Qiyamətə etiqadı gücləndirməliyik. Bunu da qeyd edək ki, Allah və Qiyamətə imanı zəiflədən səbəblərdən biri də elə dünya məhəbbətidir. Əmirəl-möminin (ə) bu barədə buyurur: «Dünya (məhəbbəti) dinin puça çıxmasına və əminliyin aradan qalxmasına səbəb olur.»³ Demək, dünya məhəbbəti din və əminliyin ziddinə yönəlmişdir. Dünyaya könül bağlayıb onun haram ləzzətlərini dadmış insan bu yoldan dönməyə meyl göstərmir: «(Mədəda etiqadsızlığın səbəbi budur ki,) insan qeyd-şərtsiz azad olmaq istəyir.»⁴ İnsan məhdudiyətdən qaçır, hansısa şərtləri qəbul etmək

¹ "Əla", 16, 17.

² "Bəqərə", 3.

³ "Ğurərul-hikəm", hədis 2174.

⁴ "Qiyamət", 5.

istəmir. Bu səbəbdən də kafirlər daha çox məəd inancına qarşı vuruşurdular. Çünki məədi qəbul etdikdən sonra bir çox şeyləri, qəbul etmək lazım gəlir. Bəli, axirətə etiqad insan üçün bir sıra məhdudiyyətlər yaradır. Kafirlər axirəti qəbul etməməklə məhdudiyyətlərdən qurtulmaq, qeyd-şərtsiz azad olmaq istəyirlər. Ona görə də ardıcıl şəkildə təkrarlayırlar: «Biz bilmirik Qiyamət nədir...»¹; «Güman etmirik ki, Qiyamət olacaq.»² İstənilən bir halda axirətə əminlik olarsa, dünya məhəbbətindən qurtuluş asanlaşar. Əgər insan əmin olsa ki, müvəqqəti dünya ləzzətləri onu daha üstün əbədi ləzzətlərdən məhrum edir, dünya məhəbbətinə qarşı müqavimət göstərir. Quranda oxuyuruq: «İman gətirib saleh işlər görənlərə müjdə ver ki, onları altından çaylar axan bağlar gözləyir. Onun meyvələrinlə yesələr deyərlər: «Bu əvvəllər yediyimizdir. Onlar üçün oxşarları gətirilər.»³

Əgər cinsi yaxınlıq ləzzəti duymaq istəyirsənsə haram yaxınlıqlardan çəkin və bil ki, səni qarşıda dünyadakı ləzzətlərlə müqayisə olunmayacaq bir ləzzət gözləyir: «Orada pak zövcələr olacaq və onlar orada əbədidirlər.»³

İmarət və ya villa sahibi olmaq üçün halal-haram hökümlərinə göz yumma. Sənin düşündüyündən qat-qat üstün nemətlər əldə etmək üçün yalnız qısa bir müddət dözməli olacaqsan. «Sizin üçün əbədi behiştərdə altından çaylar axan bağlar və gözəl məskənlər var.»⁴

ÜNSİYYƏT LƏZZƏTİ HAQQINDA

Bəli, peyğəmbərlər bəşəriyyəti tərbiyələndirmək üçün çalışır, yol göstəriirlər. Amma çox çalışsan və yüksək mərifət əldə edən, Allahla ünsiyyətin və münacatın ləzzətini azca dadanlar üçün daha üstün yollar var. Əgər bir insan ibadət

¹ "Casiyə", 32.

² "Fussilət", 50.

³ Həmin mənbə.

⁴ "Səff", 12.

ləzzətini duysa, Allahla ünsiyyətin şirinliyini hiss etsə, bu ünsiyyətin bütün dünya ləzzətlərindən üstün olduğunu anlar. Vacib namazdan sonra ariflərdən birinin xidmətində idik. O buyurdu: «Əgər soltanlar bilsəydilər ki, namazda necə ləzzət var, öz səltənətlərindən əl çəkərdilər! İnsanların çoxu bu qəbil ləzzəti dadmamışdır və Allahla ünsiyyətin şirinliyi onlar üçün qaranlıqdır. Amma zərrəcə bu ləzzətdən dadsalar dünya ləzzətlərinin əhəmiyyətsiz olduğunu anlarlar: «Bu dünya həyatı əyləncə və oyundan başqa bir şey deyil.»¹

Əlbəttə ki, müəllif dünyanı əyləncə adlandırır həqiqi ləzzətlərin axirətdə olduğunu qeyd edərkən bu həqiqətləri dərk etdiyini iddia etmir. Müəllif yalnız Allah və Onun övliyalarının buyuruqlarına əsaslanır. Bəli, biz Allah buyuruqlarını təkrarlayırıq. Amma bu ünsiyyətin ləzzətini dadanlar dünya ləzzətlərinin puçluğunu dərk edirlər. Bəzən görürsən ki, torpaqla-daşla oynayan bir dəstə uşaq vuruşmağa başlayır. Böyüklər təəccüb edirlər ki, axı daş-torpaq nədir ki, uşaqlar onun üstündə bir-birinə hücum çəkir? Axirət ləzzətlərini dərk etməyənlər də dünya matahı üstə bu uşaqlar tək vuruşur. İlahi ünsiyyət ləzzətini dərk edənlərsə dünya matahı üstə vuruşanlara təəccüb edir. Bəli, ilahi mərifət nuru ilə qəlbi işıqlanmış insanın dünya məhəbbətindən qorxusu yoxdur. Onlar üçün bu məhəbbəti qəlbədən qoparıb atmaq çox asandır. İnsan Allahla ünsiyyət ləzzətini duyduğu andan hər şeyi bu ünsiyyətə qurban verməyə hazır olur. Sadə dünyəvi sevgidə də belədir. Aşiq məşuqu yolunda hər şeydən keçir. Məgər aşiqi dünya malı düşündürürmü?! O susuzdur, amma susuzluğunu hiss etmir, o acdır amma aclığını hiss etmir. Çünki məşuqla ünsiyyət ləzzəti hər şeyi yaddan çıxarır! Məgər məşuqla ünsiyyət ləzzəti şişdəki kababla müqayisəyə gələrmü?! Adi insanları özünə cəzb edən dünya matahı məşuq üçün puç və mənasızdır.

¹ "Ənkəbut", 64.

Hər halda dünya məhəbbətini qəlbdən çıxarıb atmaq mümkünsüz iş deyil. Övliyaların məqamı deyilənləri sübut edir. Əlbəttə ki, adi insanlar üçün bu iş asan başa gəlmir. Hər halda qəlbi təravətli gənclər üçün dünya məhəbbətindən qurtuluş daha asandır. Sevimli gənclər öz gəncliklərini lazımınca dəyərləndirməli, dünya məhəbbəti qəblərində kök atmamış qəblərində ilahi məhəbbət nihalını becərməlidirlər. Allahla münacat üçün ramazan gecələri daha münasibdir. İnsan həmin bərəkətli gecələrdə Allahla söhbətə qatıla bilər, Quran oxuyar, namaz qılar, diqqətini Allaha yönəldər və beləcə ilahi ünsiyyət ləzzətini təcrübədən keçirər. Allahla ünsiyyət anlarının nə vaxt ötüb keçdiyindən insan xəbər tutmur. Bu ləzzəti təcrübədən keçirdikdə dünya məhəbbətindən qurtulmaq asanlaşır. İnsanın daha şirin şey tapanadək əlindəki şirniyi vermək istəməməsi ümumi bir qanundur. Biz hamımız dünya ləzzətlərini duymuşuq. İstəsək də, istəməsək də qəlbimizdə dünyaya bağlılıq var. Bu ləzzətlərdən yalnız o vaxt imtina etmək olar ki, daha üstün bir ləzzəti duymuş olaq. Bütün dünya ləzzətlərinə qalib gələsi ləzzət Allahla ünsiyyət ləzzətidir. Allahın övliyaları ilə ünsiyyət də dünya ləzzətlərindən çox-çox üstündür. Həzrət Mehdiinin (ə) müqəddəs vücudu insan üçün ilahi zövq mənbələrindəndir. Əgər insan öz diqqətini həzrətlə ünsiyyətə yönəldə bilsə, onun nuru bütün vücudunu isidər. Olsun ki, həzrətlə ünsiyyət dünya məhəbbəti ilə bağlı bütün dərdlərimizə çarə qıla!

ÜÇÜNCÜ MƏCLİS:

ÜÇ MÜHÜM VƏ ƏSAS FƏRMAN

Mövla Əmirəl-möminin (ə) buyurdu:

«Sizi ilahi təqvaya çağırıram; dünya arxanızca gəlsə də, dünyanın sorağına getməyin; əlinizdən alınan dünya matahına görə qəmlənməyin; həqiqəti söyləyin; (axirətə aid) mükafat üçün çalışın; sitəmkara düşmən, sitəm qılınana yardımçı olun.»

DÜNYADAN YOX, DÜNYA MƏHƏBBƏTİNDƏN UZAQ OLMAQ!

Əmirəl-mömininin (ə) öz övladlarına həyatının son anlarındakı vəsiyyəti danışırdıq. «Dünya arxanızca gəlsə də, dünyanın sorağına getməyin» buyuruğunu araşdırdıq və nəticə bu oldu ki, insan dünya ləzzətlərinə uyub axirəti yaddan çıxarmamalı, Allaha ibadət-itaət sayəsində əldə olunan kamilliklərdən məhrum olmamalıdır. İnsan təbiətən dünya və onun ləzzətlərinə əlaqəli olduğundan insanı bu bağlılıqdan və əsarətdən çəkindirən ayə və rəvayətləri nəzərdən keçirdik. İşarə etdik ki, dünya müəyyən şərtlər çərçivəsində pislənilir. Yəni dünya özü özlüyündə Allahın yaratdığıdır və onda heç bir nöqsan yoxdur. Məzəmmət olunan dünya yox, ona bağlılıq, ona aldanışdır.

Bu məclisdə ötən məsələləri bir daha araşdıraraq başqa bir nöqtəyə toxunuruq. Daha sonra bu dəyərli vəsiyyətin davamını izləyəcəyik.

Ötən iki məclisdə qeyd etdik ki, insanın dünyanı özünə məqsəd seçməsi məzəmmət olunur. Yəni elə bir hal ki, dünyaya maraqların axirət maraqlarına mane olur. Bəziləri dünyanı məzəmmət edən ayə və rəvayətlərdən belə bir nəticə çıxarıb ki, insan dünya həyatını boşlayıb bir kənara çəkilməli və yalnız ibadətə məşğul olmalıdır. Əlbəttə ki, belə bir qənaət kökündən yanlıştır və İslam təlimləri ilə bir araya sığmır. Məqsəd insanın tərk-i-dünya olması deyil. Biz dünyada vəzifələrimizi yerinə yetirməli, işlərimizdə Allahın razılığını nəzərdə tutmalıyıq. Əgər dünya ləzzətlərinə əsir olub bir növ «ləzzətpərəst» olsaq, tədricən haram işlərə də yol verərik. Bəli, əgər vəzifəmizi yerinə yetirib ilahi göstərişlərə itaət etsək təbii şəkildə halal ləzzətlərdən də faydalanacağıq. Bir sözlə, insan dünya ləzzətlərini özünə həyat məqsədi seçməməlidir.

Dünyadakı işləri Allah razılığı üçün yerinə yetirmək bir o qədər də çətin deyil. Rəvayətlərdə qeyd olunduğu kimi, ailənin ehtiyaclarını təmin etmək özü bir ibadətdir: «Ailəsinin ehtiyaclarını təmin etmək üçün çalışan insan Allah yolunda vuruşan insan kimidir.»¹

Şübhəsiz ki, İslam cəmiyyətində işlərin idarəsi üçün sənətə, əkinçiliyə, ticarətə və bu qəbildən olan digər işlərə ehtiyac var. İslam cəmiyyətinin ehtiyaclarını təmin etmək məqsədi ilə bu sahələrdə çalışan insanın işi ibadətdir. Belə bir təlaş zahirən dünya işi kimi görünərsə də, əslində axirət məqsədlidir. Dövrümüzdə bu məsələ özünü daha qabarıq göstərir. İslam cəmiyyətinin inkişafı elm və sənət, əkinçilik və ticarət sahəsində gecə-gündüz təlaşlardan asılıdır. Uyğun sahələrdə çalışmaları olmadan bir millətin gerçəkdən müstəqil olması mümkünsüzdür. Buna görə də istənilən bir şəxs istənilən bir sahədə İslam cəmiyyətinə xidmət məqsədi ilə çalışarsa, onun hər dəqiqəsi axirət yönümlüdür. Öncə bu barədə Abdullah ibn Əbu-Yəqurdan bu mövzuda rəvayət nəql etdik. O deyir: İmam Sadiqə (ə) ərz etdim ki, siz bizi dünya məhəbbətindən çəkindirsəniz də biz dünyanı sevirik. Həzrət buyurdu: «Dünya və onun malını nə məqsədlə istəyirsən?» Ərz etdim ki, Həccə getmək, sədəqə vermək, yaxınlarıma və qohumlarıma əl tutmaq, yoxsullara yardım göstərmək üçün.» Həzrət buyurdu: «Bu dünya yox, axirət üçün çalışmaqdır.»²

Əgər insan yalnız özü dünyadan daha çox ləzzət almaq üçün pul arzulayırsa bu dünyapərəstlikdir. Daha pisi odur ki, insan haram işlər üçün pul soraqlaya. Amma xüms və zəkatını ödəmədən halallardan faydalanmaq da bu qəbildəndir. İnsan dünya və var-dövləti vacib və müstəhəb vəzifələrini yerinə yetirmək üçün diləyərsə, bu dünyapərəstlik yox, eynən axirət istəyidir.

¹ "Biharul-ənvar", c.96, s.324, rəvayət 13, bab 42.

² "Biharul-ənvar", c.96, s.62, rəvayət 30, bab 122.

Bu gün müsəlmanlar dünyanın azğın super güclərinə bağlılıqdan qurtarmaq, özlərini təmin etmək qüdrəti əldə etmək məqsədi ilə dünyəvi işlərin müxtəlif sahələrində ciddi səy göstərməlidirlər. İslam və müsəlmanların şərəfini qorumaq, onları kafirlərə asılılıqdan qurtarmaq üçün atılan hər addım ibadət və axirətsevərlik nümunəsidir.

Demək, ayə və rəvayətlərdə dünyanın məzəmmətindən belə bir nəticə çıxarmamalıyıq ki, iş-gücdən əl çəkib xəlvət bir guşədə ibadətə məşğul olmalıyıq. Axirətə bağlılıq və dünyadan çəkinmək bu mənada deyil. Amma çoxları bu bəhanə ilə işdən qaçır, zəhmətə qatlaşmırlar. Unutmamalıyıq ki, dünyaya bağlılıq nişanələrindən biri də tənbellik və rahətəlbəlikdir. Dünya məhəbbəti təbirini düzgün anlamayan bir zümrə bu yolla zəhmətdən çəkinir; elmi təhsil və işdən qaçır.

İstənilən bir halda İslam cəmiyyətinin xeyrinə olan iş çox dəyərlidir, ibadət və axirətsevərlik nümunəsidir. Artıq dəyərli vəsiyyətnamənin növbəti cümləsinə keçə bilərik.

DOĞRU DANIŞIQ

Əmirəl-möminin (ə) öz vəsiyyətinin davamında buyurur: **«Həqiqəti söyləyin; (axirətə aid) mükafat üçün çalışın.»** «Nəhcül-bəlağə»nin ayrı-ayrı iki nüsxəsində uyğun təbirlər azca fərqli işlədilmişdir. (Bir nüsxədə «ula bil həqqi», o birində «qulil-həqq») «Qulil-həqq» təbiri əsasında buyuruq belə anlaşılır ki, danışarkən doğru danışın və ilahi mükafat üçün çalışın. Həzrət sözlə əməli qarşı-qarşıya qoyur. «Qovləl-həqq» təbiri ilə bağlı iki ehtimal var: Əgər

buyuruqda «qovla» sözünə istinad edilsə mənə bu olar ki, haqqı söyləyin. Yəni haqqı gizlətməyin, onu açıqlamaqdan qorxmayın. Bəziləri həqiqəti bilsə də öz rahatlıqlarını qorumağa xatir onu açıqlamırlar. Onlar «dəvə gördün, görmədim» məsəlini özlərinə həyat prinsipi seçmişlər. Həzrət buyurur ki, bu sayaq olmayın, qoy xalq haqq söz də eşitsin. Əlbəttə buyuruqda «qovla» sözü əsas götürüldükdə bu mənə alınır.

İkinci ehtimal budur ki, buyuruqda «əl-həqq» sözü vurğulanır. Bu halda belə bir mənə alınır ki, sizin işlərinizdən biri də danışmaqdır və danışarkən doğru danışın. Başqa sözlə, düzgün danışmağa çalışın, haqq və batil arasından həqiqəti seçin.

Zikr olunan ehtimallar «qovləl-həqq» təbirinə aid idi. Amma «qovla bil-həqq» təbiri daha məşhurdur. Bu variantla bağlı da iki mənə ehtimal oluna bilər: Ehtimallardan biri budur ki, «qovl» kökü "etiqaad" mənasında qəbul olunsun. Adi danışıda da bu mənə ilə tez-tez rastlaşırıq. Deyirik ki, filan kəs filan məsələyə qaildir. Məqsədimiz budur ki, həmin şəxs deyilən məsələyə inanır. «La ilahə illəllah» sözləri tövhidə inam mənasında anlaşılır. Bu sözü hətta etiqaadlı lal haqqında işlətmək olar. Beləcə, «qovl» sözü etiqaad mənasında qəbul olunsə «qovla bil həqq» təbiri haqqa inanan mənasında anlaşılmalıdır. Uyğun mənəyə əsasən vəsiyyətdə etiqaad və əməldən söhbət gedir. Yəni insan üçün etiqaadlar və əməllər qrupundan məsuliyyətlər var. Demək, Əmirəl-möminin (ə) vəsiyyət edir ki, etiqaadınız düzgün olmaq üçün haqqı tanımağa çalışın. İkinci ehtimala əsasən, «qovla bil həqq» təbirində «ba» hissəsi əsasında bu təbir «haqqına» mənasında anlaşıla bilər. Gündəlik danışıda da «ba» hissəsi uyğun mənədə işlədilir. Bu halda «bilhəqq» sözü «biğeyril-həqq» sözü ilə qarşı-qarşıya qoyulur. Həzrət tapşırır ki, haqqına danışın, yəni danışılmalı sözü danışın. Uyğun sözün əks anlamı batil, insanı hörmətdən salan sözdür. Bəli, insan

bu qəbil sözlər danışmamalıdır. Cümlənin ilk təbiri ilə bağlı mümkün ehtimalları nəzərdən keçirdik.

ƏSKİK SATMAQ QADAĞANDIR!

Vəsiyyətin ikinci ifadəsi «və məla lil-əcr» ifadəsidir. Həzrət buyurur ki, mükafat üçün iş görün. Məqsəd nədir? Olsun ki, bu söz Əmirəl-möminin (ə) müəyyən buyuruqları ilə zidd görünər. Məsələn, həzrət ibadət edənləri üç qismə bölür: Muzd üçün ibadət edənlər (bu sayaq ibadət muzdurların və ya tacirlərin ibadəti sayılır); azad insanların ibadəti (azad insanlar muzd üçün ibadət etmir); qulların ibadəti. Bəs necə ola bilər ki, uyğun rəvayətdə muzd və mükafat müqabilində ibadəti azad insanların səciyyəsi saymayan imam öz övladlarına muzd üçün çalışmağı tapşırır? Bu iki təbirdə ziddiyyət yoxdurmu?

Bir qədər diqqət etdikdə qaranlıq nöqtə aydınlaşır. Əmirəl-möminin (ə) uyğun vəsiyyətdə demək istəmir ki, Allaha mükafata xatir ibadət edin. Məqsəd budur ki, insan öz xoşbəxtliyinə təsirli işlər görməlidir. Faydasız vaxt keçirməklə qiymətli ömrü əldən verməməlidir. Çox vaxt gördüyümüz işlərin xüsusi bir məqsədi olmur. Uyğun işlər əyləncədən savay bir şey deyil. Hətta bəzən gördüyümüz işlər insanlıq məqamına layiq olmur. Mömin şəxs bu sayaq işlərdən çəkinməlidir. Axirət üçün heç bir faydası olmayan işlər «ləğv» sayılır və Quran mömini bu sayaq işlərdən çəkindirir: «Həqiqətən, möminlər nicat tapdılar... O kəslər ki, boş işlərdən («ləğv») çəkindilər.»¹ Rəvayətdə uyğun məsələ ilə bağlı buyurulur: «Fərdin dininin üstünlüyünü göstərən səciyyələrdən biri budur ki, o taleyi üçün əhəmiyyətsiz işləri tərk etsin.»² Növbəti rəvayətdə oxuyuruq:

¹ "Muminun", 1, 3.

² "Biharul-əнвар", c.1, s.216, rəvayət 28, bab 6.

«İnsanın düşüncə nişanələrindən biri budur ki, onun taleyi üçün əhəmiyyət daşımayan işlər haqqında az danışsın.»¹

Bir çoxları adət ediblər ki, əhəmiyyətsiz mövzularda danışsınlar və onlara aid olmayan işlər haqqında suallar yağdırsınlar. Ömrü bada verən əsas işlərdən biri məhz bu sayaq faydasız danışdıqlardır. İnsanlar bəzən saatlarla oturub boş-boş şeylər haqqında danışirlar. Bəşəriyyətin aktual problemlərindən biri də vaxtı səmərəsiz keçirməkdir. Onların ən yaxşı işi odur ki, oturub bir kinofilmə baxsınlar. Kimi vaxtını krasvord doldurmaqla, kimi də kompyüter oyunlarına məşgulluqla keçirir. Əgər kinofilmdə tərbiyəvi, əxlaqi, tarixi, siyasi nöqtələr varsa, olsun ki, bu filmə baxmağa dəyər. Amma bitib-tükənməyən erotik seriyallar insanın qızıl ömrünü puça çıxarır. Adam var eyni bir filmə təkrar-təkrar baxır.

Bugünkü insanların bir çoxu sanki ömrün necə ötüşdüyünü hiss etməmək üçün əyləncəyə məşguldur. Hansı ki, əksər insanlar cinayət və qətl kimi hadisələrdən uzaq olmaq istəyir. Əslində isə ömrü zaya çıxaran mənasız əyləncələrlə məşgulluğun zərbəsi insan üçün yetər! Adətən, inkişaf etmiş ölkələrdə bu sayaq həyat təzi ilə rastlaşırıq. Bu qəbil insanların aydın həyat məqsədi olmadığından onlar bəzən psixoloji sağlamlığını itirir. Nəticədə narkotik maddələr, spirtli içkilər həyatdan küskün insanlar üçün təsəlliyyə çevirilir. Onların bir məqsədi var: Həyat həqiqətlərindən xəbərsiz qalmaq, heç nə barədə düşünməmək! Onların yaxşı işi yalnız krasvord doldurmaq, kinofilm və ya idman yarışlarını müşahidə etməkdir. Bəli, mədəniyyət əsri sayılan iyirminci və iyirmibirinci əsrin vəziyyəti belədir!

Bütün bunları nəzərə alaraq, İslam bəşəriyyətə anladır ki, insan ömrünün hər dəqiqəsi qiymətlidir və onu boş yerə sərf etmək olmaz. Bəli, elə məzəmmət etdiyimiz dünya

¹ "Biharul-ənvar", c.71, s.290, rəvayət 59, bab 78.

həyatının hər saniyəsi böyük dəyərə malikdir! Zamanın qiymətli olduğunu nəzərə çatdırmaq üçün «vaxt qızıldır» deyirlər. Amma bundan qabarıq deyimlər də vaxtın həqiqi qiymətini göstərmir. İnsan ömrünün bir anından faydalı istifadə edib qəlbini həqiqətə yönəltməklə səadət və ilahi nemətlərə çata bilər. Siz hər xeyirli iş görəndə behiştə sizin üçün bir ağac cücərir. Behişt ağacı isə əbədidir və heç vaxt məhv olmur. Beləcə, kiçik bir xeyir əməllə nəhayətsiz faydalar qazanmaq olar. Ömrün qiymətini qızıl və cəvahirlə ölçmək olmaz. Çünki qızıl və cəvahirin hansısa məhdud bir dəyəri var, amma ömrün dəyəri yoxdur!

Bu halda ömrün anlarını faydasız yerə sərf etmək ağıllı işdirmi?! Peyğəmbərlər insanlara dünya ömrünün həqiqi qiymətini anladır. Bəşəriyyətə təkidlə tapşırırlar ki, ömür boş yerə xərclənməsin, dəyəridən aşağı mübadilə olunmasın. Əmirəl-mömininin (ə) «mükafat üçün çalışın» buyuruğu məhz bu həqiqəti çatdırır. Yəni elə işlər görün ki, ömrünüz zaya çıxmasın, əliniz boşda qalmasın. Söhbət təkcə günah etməməkdən getmir. İnsan nəinki günaha yol verməməli, vaxtını boş yerə sərf edib əliboş qalmamalıdır.

Axı hansı ağıllı insan belə bir sərvəti müftə yerə əlindən çıxarar?! Bu elə bir sərvətdir ki, onun az bir hissəsini xərcləməklə, məsələn, bir «la ilahə illəllah» və ya «sübhənəllah» deməklə sonsuz nemətlər əldə etmək olar. Bütün bunları nəzərə aldıqda görürük ki, təkcə cinayətkarlar yox, həm də ömrünü mənasız işlərə sərf edənlər ziyankardır. Çünki onlar böyük bir sərmayəni müftə yerə əldən verirlər. Ömürlərini günaha, cinayətə, xəyanətə, zülmə sərf edənlərin vəziyyəti isə daha ağırdır. İnsan bu ziyandan yalnız ömrünü saleh işlərə sərf etməklə qurtula bilər: «Həqiqətən insan ziyandır. Yalnız iman gətirib saleh işlər görənlər istisnadır.»¹

¹ "Əsr", 2, 3.

ƏN BÖYÜK MUZD (MÜKAFAT) AXTARIŞINDA

Əgər insan öz ömrünün xeyrə və ya ziyana sərf olunduğunu bilmək istəsə, diqqət yetirməlidir ki, görəcəyi işdən qazancı nədir. Əgər bir əməlin nəticəsi yalnız dünya ləzzəti olacaqsə, bu iş zərərliyədir. Çünki naqis və məhdud dünya ləzzəti xalis və qeyri-məhdud axirət ləzzəti ilə müqayisədə heç nədir. Nəzərə almalıyıq ki, axirət ləzzətləri də eyni dəyərdə olmur. Behişt bağları və hurilər dünya nemətlərindən nə qədər üstün olsa da, «Allahın razılığı» adlı nemətlə müqayisədə çox məhduddur. Qurani-kərimdə buyrulur: «Allah imanlı kişilərə və qadınlara (ağacları) altından çaylar axan bağlar vəd etmişdir; orada əbədi qalacaqlar. Həm də əbədi bağlarda pak mənəzillər! Allahın razılığı daha böyükdür. Budur ən böyük feyz.»¹ Əbədi behişt, bağlar və çaylar imanlı kişilərin və qadınlərin intizarındadır. Amma buyrulur ki, Allahın razılığı daha böyükdür. Bu razılıq heç bir başqa behişt neməti ilə müqayisə oluna bilməz. Bu səbəbdən də Allahın övliyaları yalnız ilahi razılıq sorağındadır. Qurani-kərim Allah yolunda çalışarkən bağlar, hurilər nəzərdə tutmayan bəndələrdən danışır. Buyrulur ki, belələri üçün ən böyük mükafat Allahın razılığıdır: «Bəzisi malından pak olmaq üçün verir, nemət əldə etmək məqsədi ilə bağışlamır, istəyi yalnız Allahın razılığıdır. Bu işə yetərincə üstündür.»² Digər bir ayədə həmin bəndələr belə vəsf olunur: «Onlar nəzirlərinə vəfa qılır, əzabı böyük gündən qorxur, Allaha yaxınlıq üçün çarəsizə, yetimə, əsirə təam verir; (və deyir) biz Allahın razılığına görə sizə təam veririk, sizdən bir təşəkkür istəmirik.»³ Qurani-kərimdə Allahın razılığı haqqında bir sıra təbirlər var, amma biz bu təbirlərə lazımcə diqqət yetirmirik. Ayələrdə işarə olunur

¹ "Tövbə", 72.

² "Ləyl", 18, 20.

³ "İnsan", 7, 9.

ki, bağ, çay, meyvə, qəsr, huri umacağında olmayan və yalnız Allahın razılığını soraqlayan möminlər var. Allahın razılığı onlar üçün hər şeydən dəyərlidir. Aşiq məşuqun razılığını gördükdə heç bir nemətdən duymadığı şirinliyi duyar.

İstənilən halda axirət mükafatlarının dərəcələri var. Ən üstün mükafat isə Allahın razılığıdır. Bu səbəbdən də Əmirəl-möminin (ə) buyurur ki, mükafat üçün çalışın. Həzrətin məqsədi insanın səmərəsiz işlərə yol verməyib, ali məqsədlər sorağınca getməsidir. Yuxarıdakı izahatlardan aydın oldu ki, ən böyük mükafat Allahın razılığıdır. Hürr, yəni azad insanlar öz itaət-ibadətlərində uyğun məqsədi izləyirlər. Demək, həzrətin uyğun buyuruğu ilə eyni mövzudakı digər buyuruqları arasında ziddiyyət yoxdur.

Bəli, ağıllı insan səmərəsiz iş ardınca getmir. Məgər ağıllı işçi yüz tükənlik işi min tükənlik işdən üstün tutarmı? Əgər işlərin yüngül-ağırılığında fərq olmasa, şübhəsiz ki, insan daha çox maddə ardınca gedir. Az qazancı seçən şəxs isə ağıllı iş görmür. Şübhəsiz, bütün aqillər belə seçim apararları məzəmmət edir. Axirətdə əldə edə biləcəyimiz mükafatlar da belədir. İnsan bir zikr, bir diqqət, bir təvəssüllə Allahın razılığını qazana bilərsə, nə üçün mümkün fürsəti əyləncələrə qurban versin?! Behiştə insanın istifadə edəcəyi bir çox nemətlər var: «Sağ tərəf əhli! Kimdir onlar?

Onlar tikansız sıldır ağacları; meyvələri salxım-salxım möüz ağacları altında; daimi kölgəliklərdə; axar su kənarında; bol meyvələr; bitib-tükənməz və qadağan olunmamış meyvələr içində; hündür döşəklər üstə olacaqlar! Biz onları (behişt qadınlarını) yeni şəkildə yaratmışıq; onları toxunulmamış; ərlərini sevən; həmyaşd qərar vermişik; sağ tərəf əhli!»¹ Bəli, bütün bu nemətlər behiştədir. Amma onlar Allahın razılığı ilə müqayisədə dəyərsizdir. Ömrümüzü Allahın razılığını qazanmaq üçün xərcləyə biləcəyimiz halda

¹ "Vaqiə", 27, 37.

onu hansısa nemətlərə dəyişmək yanlışdır. Əlbəttə ki, yalnız dünya nemətləri üçün çalışanlarla müqayisədə axirət nemətləri üçün çalışanlar uca məqama malikdir. Sadəcə, Allahın razılığını qoyub, behişt nemətləri üçün çalışan şəxs milyonu qoyub, on min qazanc ardınca gedən şəxs kimidir. Şübhəsiz ki, daha üstün neməti seçən daha ağıllıdır. Axı Allahın razılığı hara, bağ-baxça, qəsr və huri hara?! Belə bir müqayisəyə dəyməz!

Ümid edirik ki, Allah-təala bizə Allahın razılığını qiymətləndirə biləcək bir mərifət əta edər. Elə bir məhəbbət ki, onun sayəsində insan varlıq aləminin yeganə həqiqi sahibinin razılığını heç bir nemətə dəyişmir. Əmirəl-möminin (ə) vəsiyyətində buyurur: «Mükafat üçün çalış.» Əmirəl-möminin (ə) həmin şəxsdir ki, həzrət haqq qarşısında ixlasla ərz edir: «Pərvərdigara! İbadətim cəhənnəm qorxusundan və ya behişt tamahından deyil. Səni pərəstişə layiq görüb ibadət edirəm.»¹ Bəli, həzrət yalnız Allahı pərəstişə layiq bildiyi üçün ibadət edir! Axı Ona necə pərəstiş etməsin?! O Allahdır! O mütləq kamaldır! O Mütləq camaldır! Axı Onu istəməyib kimi istəsin?!

Həzrətin vəsiyyətnaməsindən belə bir qənaətə gəlmək olmaz ki, behişt savabı üçün çalışmamalıyıq. Həzrət sadəcə nəzərə çatdırır ki, zəhmətiniz hədəyə getməsin, qazancınızı düşünün. Həzrət özü müəyyən buyuruqlarında Allah razılığının daha üstün və daha dəyərlı nemət olduğunu bildirir. Amma bir şəxsə belə bir dərin düşüncə və mərifət yoxdursa, heç olmaya axirət nemətləri üçün çalışmalıdır. Şübhəsiz, behişt nemətlərinə görə çalışmaq dünyanın ötəri nemətləri ilə kifayətlənməkdən çox-çox üstündür. Əgər bir insan nə Allahın razılığı, nə də behişt nemətləri üçün addım atmayıb, yalnız dünya ləzzətləri ilə kifayətlənersə, çox axmaq iş görür və ömrünü hədəyə verir. Böyük bir fayda gətirəsi sərmayəni alçaq bir işə xərcləmək düşüncəsizlik

¹ "Biharul-ənvar", c.70, s.186, rəvayət 1, bab 53.

deyilmi?! Əmirəl-möminin (ə) buyurur: «Həqiqətən, sizin canlarınızın dəyəri yalnız behiştədir. Onu behiştədən başqa şeyə satmayın.»¹

İnsan həyatının bir göz qırpımını behiştədən ucuz satarsa zərər etmişdir. Çox böyük və təsəvvürə gəlməyən zərər! Həqiqətən də əbədi və zərrəcə əziyyətsiz axirəti fani və bəlalı dünyaya dəyişmək zərərdən başqa bir şey deyil. Ən ağıllı və ən xoşbəxt insan o insandır ki, axirət nemətləri arasında Allahın razılıq nemətini soraqlasın və nəhayət ona nail olsun. Şəhidlər bu zümrədənndir. Ümid edirik ki, Allah-təala əziz və dəyərli şəhidlərin feyzindən bizə də lütf edəcək. Bir anlıq olsa belə Allahın razılıq nemətini dadaydıq!

Ağıllı insan heç vaxt heç bir işi dünya mükafatına görə yerinə yetirmir. Dünyanın ən böyük mükafatını alan da zərər edir. Min illər boyunca nəsibənəsil dünya nemətlərindən bəhrələnsək də bu nemətlər məhdud və tükənəndir. Axirət muzdu isə qeyri-məhduddur. Təsəvvür edin ki, bir kəlmə müqabilində bütün dünyanı sizə verirlər. Əlbəttə ki, dünyamızda belə işlər olmur. Hətta belə olsaydı da, zərər etmiş olardıq. Amma hər biriniz həmin bir kəlmə ilə əbədi nemət və sərvət əldə edə bilərsiniz. Bütün dünyanı əldə etsəniz də, bu müvəqqətidir. Əslində isə insan bir kəlmə yox, bütün ömür boyu təlaş hesabına nəinki bütün dünyanı, onun əhəmiyyətsiz bir hissəsini də əldə edə bilmir. Axı bir ömür zəhmət çəkib tər tökən insana dünyadan nə verilir?! Bu dünyanın neməti müvəqqəti səltənət, imarət və ya nəqliyyat ola bilər. Hətta bu nemətlər də insana gəncliyində yox, adətən ömrünün sonlarında nəsib olur. Yenə də insan çox qısa bir müddət onlardan faydalanır. Bir ömür zəhmət çəkib qoca yaşında müvəqqəti olaraq dünyadan nəsə əldə etmək nadanlıq deyilmi?! Ağıllı insan Əmirəl-mömininin (ə) vəsiyyətini qulağında sırğa edər, yetkinlik yaşına çatdığı

¹ "Nəhcül-bəlağə", Feyzül-İslamın tərcümə və şərh, kəlam 448.

andan bütün işlərində Allahın razılığını soraqlayar və ömrünün hər anından mümkün qədər faydalanar.

İSLAM VƏ MÜSƏLMANLAR ZÜLMƏ QARŞIDIR

Əmirəl-mömininin (ə) dəyərli vəsiyyətinin növbəti hissəsində buyurulur ki, zalıma düşmən, məzluma yardımçı olun. Bu cümlə İslamın, ümumiyyətlə səmavi dinlərin çox vaxt diqqətdən kənar qalan bir yönümünü bəyan edir. Bu diqqətsizlik əvvəlki peyğəmbərlərin dövründə, onların ardıcılıqları arasında da vardı və çox təəssüf ki, İslamdan sonra bəzi müsəlman tayfaları arasında da müşahidə olunur. İlk İslam dövründən hazırkı günümüzədək bəzi müsəlmanlar günahlardan çəkinmiş, dünyanın dəyərsizliyinə inanmış, dünya ləzzətlərinə könül verməmiş, ibadətə məşğul olmuş, amma eyni zamanda böyük bir yanlışlığa düşər olaraq şeytan tərəfindən azdırılmışlar. Bu zümrədən olan insanlara elə gəlir ki, onlar yalnız öz iman və əməllərinə cavabdehirlər, ictimai məsələlərin onlara daxli yoxdur. Onlar özlərini bu sahədə məsuliyyətli saymırlar. Onlar elə düşünürlər ki, müsəlmanın namaz və oruc, zikir və duadan savayı işi yoxdur.

Yetərsiz təhlil nəticəsi olan belə bir təsəvvür kökündən yanlışdır, səmavi dinlərdən heç birində ardıcılıqlar üçün belə bir çərçivə nəzərdə tutulmamışdır. İlahi dinlərdə müşahidə olunan mühüm çəşqinliklərdən biri budur. İslam da bu yanlışlıqdan amanda qalmamışdır. Sufilik, tərkdünyalıq, fərdiyyətçilik, xalqdan uzaqlıq çox təhlükəli və ciddi çəşqinlikdir. İslam səhnəyə gəldiyi gündən bu qəbil meyillərlə mübarizə aparır. Allaha yaxşı bəndə olmaq qərarına gəlmiş bir çox müsəlman öz baxışları əsasında xalq və cəmiyyətdən uzaqlaşmış, xəlvətə çəkilməmiş, günün yalnız namaz və dua üçün nəzərdə tutulduğunu güman etmişlər. Onlar öz həyat tərzləri ilə İslamın dünyadan uzaq olmaq göstərisinə əməl etməyə çalışmışlar!

İslam təlimləri ilə qismən tanışlıq bu sayaqı düşüncə tərzinin yanlış olduğunu göstərir; şübhə qalmır ki, İslam heç vaxtlə bu yanaşmaları təsdiqləmir. Qısa və əsrarəngiz «Əsr» surəsi İslam və müsəlmanlığın həqiqi simasını açıqlayır: «And olsun əsrə! Həqiqətən bütün insanlar ziyandadır. İman gətirib saleh işlər görən, bir-birini haqqa dəvət edib səbrə çağıranlardan başqa!»¹ İslam məntiqinə əsasən, müsəlman özü saleh iş görməklə yanaşı başqalarını da haqqa, İslam hədəflərinin gerçəkləşməsinə çağırmalıdır. Başqa sözlə, bütün yer üzünün İslam rəngi alması gerçək İslam prinsiplərindəndir. Öz ibadətlərini yerinə yetirib başqalarının əqidəsi ilə maraqlanmamaq İslam məntiqi deyil. Uyğun baxışı yaradanlar İslamı yetərincə tanımayanlardır. Əlbəttə, bəzən şeytanlar, dünyapərəstlər və din düşmənləri də bu xətti izləmişlər. İslam təlimlərinə əsasən, müsəlman şəxs nəinki müsəlmanların, hətta kafirlərin işinə biganə qalmamalıdır. İnsan mağarada tənha ibadət üçün yaradılmayıb. Fərdlərin həyatı rabitəlidir. İslam və digər səmavi dinlərin mühüm yönümlərindən biri ictimai yönümdür. İnsan bu istiqamətdə məsuldur: «Hamınız nəzarətçisiniz və nəzarətçiliyinizlə bağlı sorguya çəkiləcəksiniz.»²

Müsəlmanın ən mühüm ictimai məsuliyyətlərindən biri zülmə biganə qalmamaqdır. Bir şəxsin digərinə zülm etdiyini gördüyünüz vaxt kənara çəkilib biganə qalmağa ixtiyarınız yoxdur. Kim belə etsə, nə vaxtsa məzluma kömək etmədiyi üçün ittiham ediləcək. İnsan deyə bilməyəcək ki, bu işin mənə aidiyyəti yox idi. Ona bildiriləcək ki, öz sükutu ilə zülmə kömək etmişdir. Hansı ki, məzluma yardım əli uzatmağa borclu idi!

Vacib ibadətlər namaz qılıb oruc tutmaqla başa çatmır. Məzluma yardım da zəruri dini göstərişlərdəndir. Əgər məzluma yardım etmək imkanınız varsa, bu işi görmək

¹ "Əsr", 1, 3.

² "Biharul-ənvar", c.75, s.38, rəvayət 36, bab 35.

vacibdir. Zülmə qarşı çıxmaq, zülmə biganə qalmamaq İslamın mühüm prinsiplərindəndir. Əgər zalımın başına bir zərbə vurub onu yerində oturtmağa qadirsənsə bu işi görməlisən. Bir müsəlmanın haqsız yerə döyüldüyünü gördüyünüz vaxt ötüb-keçməyə haqqınız yoxdur. Siz bu işə müdaxilə edib zalımın əlini tutmalı və zülmün qarşısını almalısınız. Deyə bilməzsiniz ki, bu sayaq işlərə qatıldıqda, ictimai məsələlərə müdaxilə etdikdə ibadət halı pozulur! Bu sözlər şeytanın təlqinləridir. "Xalqın işlərinə diqqət məni Allaha diqqətdən uzaqlaşdırır" kimi sözlər İblis qoxusu verir. Adəmə səcdə etmək əmri verilən vaxt «mən yalnız sənə ibadət etmək istəyirəm, Pərvərdigara» deyən İblis idi! O həmin əmr veriləndə uzun müddət idi ki, ibadət edirdi. Əmirəl-möminin (ə) buyurur: «(İblis) altı min il idi ki, Allaha ibadət edirdi!»¹ Həzrət sözünün davamında elə bir əlavə edir ki, insan lərzəyə gəlir. O buyurur: «Məlum deyil ki, bu altı min il dünya illərindəndir, yoxsa axirət illərindən?»²

Dünyanın hər ili üç yüz altmış beş gündən, axirət ilinin hər günü dünyanın min ilindən ibarətdir. Belə bir ibadət sahibi olan İblis Allahın Adəmə səcdə əmrinə necə cavab verir! Allah-təala buyurur: «Mənə öz istədiyim kimi itaət olunmasını diləyirəm.»³

Allah-təala öz bəndələrinin nəzərinə çatdırır ki, əgər mənə pərəstiş edirsənsə, mən istədiyim kimi pərəstiş et; itaət fikrindəsənsə, göstərişim əsasında itaət et; əgər Adəmə səcdə əmri verdimsə, səcdə qıl! Mən Adəmə səcdə əmri verdiyim vaxt sənə nə haqqın var ki, etiraz edəsən?!

Bizim bəhsimizdə də Allah-taala buyurur ki, ey mənim bəndəm, məzluma köməyə tələs. Əgər desəm ki, Pərvərdigara mən, yalnız sənə haqqında düşünmək istəyirəm, başqaları haqqında yox, bu qəbil işlərə müdaxilə

¹ "Nəhcül-bəlağə", Feyzul-İslamın tərcümə və şərh, xütbə 234.

² Həmin mənbə.

³ "Biharul-ənvar", c.2, s.262, rəvayət 5, bab 32.

edəndə ibadət halım pozulur, İblisin məntiqini davam etdirmiş olaram! Allah-taala buyurur ki, əgər mənim bəndəmənsə, mənə itaət edirsənsə, məzluma yardım əli uzat. Bəndə deyir ki, üzr istəyirəm, mənim halım pozulur! Allah-taala buyurur ki, əgər mənə itaət edirsənsə öz istədiyini kimi yox, mənim istədiyimi kimi itaət et; başqa cür etsən, mənə yox qəlbinə itaət etmiş olursan, Allaha yox, özünə pərəstiş edirsən.

İslamdan öncə müxtəlif tayfalar arasında rəvac tapmış bu sayaq baxışlar təəssüf ki, İslamdan sonra da bəzi müsəlmanlar arasında davam etdirildi. Həmin məntiqə əsasən, həqiqi dindar tərki-dünyadır, dünya ləzzətlərinə göz yummuşdur, cəmiyyətdən kənara çəkilib gecə-gündüz ibadət və duaya məşğuldur. O bir an olsun belə diqqətini Allahdan yayındırmır. Olsun ki, belələri nəfslə mübarizə aparıb ruhlarını gücləndirərlər, hətta qeyri-adi işlər görərlər. Amma unutmamalıyıq ki, İslam öz ardıcılılarından qeyri-adi işlər intizarında deyil. Müsəlmanın vəzifəsi Allah buyuruğuna əməl etməkdir. Əgər namaz əmr olunursa, namaz qıl, oruc tutmaq göstərişi verilsə oruc tut, məzluma yardım əli uzatmaq tapşırılsa yardım əli uzat! Əlbəttə ki, bütün bu əməlləri yerinə yetirərkən Allahu unutmamalıyıq. Məsələn, məzluma yardım edib zalımın əlini tutarkən Allahu yaddan çıxarsan, həddi aşma bilərsən. Əgər oğrunu yaxalamırsansa onu təhqir etmək, vurmaq haqqın yoxdur. Bəli, yaxalanmış oğru qanun qarşısında cavab verməlidir. Kimsənin onu təhqir etmək haqqı yoxdur.

Həqiqi İslam və həqiqi dindarlıq Allah əmrlərinə itaətdən ibarətdir. Bu əmrlər fərdi və ictimai yönümlü ola bilər. İctimai vəzifələri kənara qoyub, cəbhəyə getmək əvəzinə duaya məşğul olmaq İslam deyil. Dini vəzifələrin icrasında vacib göstərişləri başa çatdırmamış müstəhəb işlərə növbə çatmır. Heç bir müstəhəb əməl vacib əməlin yerini tuta bilməz. Məzluma yardım göstərmək Əmirəl-mömininin

(ə) buyurduğu kimi vacibdir və mömin insan bu vəzifəni öz öhdəsindən ata bilməz. Zülmə mübarizədən çəkilib Quran qiraətinə məşğul olmaq İslam deyil. Quran oxumaq üçün elə bir vaxt seçilməlidir ki, bu iş digər vacib vəzifələrə mane olmasın. Etiraf etməliyik ki, İslamın ictimai göstərişlərinə, o cümlədən zülmə mübarizə və zalıma yardım əli uzatmaq göstərişlərinə çoxdan əməl olunmur. Əgər İslamın uyğun əməllərinə əməl edilsəydi müsəlmanlar hazırkı acınacaqlı vəziyyətə düşməzdi. Peyğəmbərin vəfatından sonrakı gün onun ailəsinə zülm olundu. Müsəlmanlar bu zülm müqabilində susdular. Əgər həmin gün səsini çıxaran olsaydı, bir çox müsibətlərin qarşısı alınardı. Əgər bəziləri həzrət Zəhra və həzrət Əlinin (ə) qapısını təpikləyəndə müsəlmanlar fəryad qoparıb etiraz etsəydilər, Kərbəla hadisəsi baş verməzdi. Bugünkü problemlərin də bir çoxunun kökü uyğun ilahi hökmün yaddan çıxarılması oldu. **«Sitəmkara düşmən, sitəm qılınana yardımçı olun!»**

DÖRDÜNCÜ MƏCLİS:

NİZAM İSLAM CƏMIYYƏTİNİN HƏYATI VƏ MÜHÜM ÜNSÜRÜDÜR.

«Siz və yazımın çatacağı hər kəsə təqvalı, işinizdə nizamlı olmağı, iman qardaşları arasında rabitələrin islahını tövsiyə edirəm; həqiqətən, cəddiniz rəsulullahdan (s) belə buyurduğunu eşitdim: «İman qardaşları arasında rabitələri islah etmək istənilən namaz və orucdan üstündür.»»

BÜTÜN DƏYƏRLƏRİN BÜNÖVRƏSİ TƏQVADIR.

Əmirəl-möminin (ə) vəsiyyətinin bu hissəsində yalnız imam Həsən (ə) və imam Hüseyin (ə) müraciət edir. Bu hissə əvvəlki üç məclisdə haqqında danışdığımız cümlələrin ardınca gəlir. Həzrətin buyuruqları ilə bağlı baxışlarımızı bəyan etdik. Həzrət imam Həsən (ə) və imam Hüseyin (ə) müraciət etməklə yanaşı başqalarını da nəzərdə tutmuş, öz xitabının dairəsini geniş götürmüşdür. İmam Həsən (ə) və imam hüseyin (ə) xitab etdikdən sonra buyurur: «Yazımın çatacağı hər kəsə!» Yəni son anlarda həzrətin yanında olmasalar da, onun vəsiyyətindən bütün xəbər tutanlara! Birinci məclisdə araşdırdığımız cümlələrdən zahirən belə görünür ki, vəsiyyət yazılı şəkildə olmuşdur. Çünki «yazımın çatacağı hər kəsə» buyurulur.

Hər halda vəsiyyətin bu hissəsi bütün möminlərə, xüsusi ilə imam Həsən (ə) və Hüseyin (ə), o cümlədən həzrətin digər övladlarına tapşırıqlardan ibarətdir. Bu hissə də birinci hissə kimi təqvaya çağırışla başlayır. Bəli, bütün dəyərlərin əsası təqvadır. Qurani-kərim buyurur: «Həqiqətən, sizlərdən Allah yanında ən əzizi ən təqvalı (pəhrizkar) olanınızdır.»¹

Bu dəyər üçün nə ümumiləşdirmə var, nə də xüsusişdirmə. Yəni nə başqa bir şey təqvaya aid edilir, nə də təqvanın olmasına baxmayaraq istisnalar olunur. Bəli, Allah yanında kəramət və üstünlük yalnız təqva yolu ilə qazanılır. Allah yanında təqvadan savayı kəramət səbəbi yoxdur. Eləcə də təqva olan yerdə əlavə bir şeyə ehtiyac duyulmur. Təqvası çox olanın kəraməti də çox olacaq. Bəzən İslamda təqva, elm, cihad kimi bir çox şeylərin dəyər sayıldığı şərti ifadədir. Əslində yalnız bir meyar var və o da təqvadır. Bütün digər işlər təqva sayəsində dəyərli olur.

¹ "Hucurat", 13.

Məsələn, elm təqva şərti kimi dəyərlidir. Şeytani məqsədlərlə, şöhrət və sərvət üçün elm öyrənməyin heç bir faydası yoxdur. Hətta bir şəxs yalnız elm xatirinə elm öyrənərsə İslami baxımdan dəyərli sayılmır. Allahın razılığı üçün olmayan, başqa sözlə, təqva meyarı ilə ölçülməyən istənilən bir iş İslam baxımından dəyərsizdir. Bir daha qeyd edirik ki, İslamda bir mütləq dəyər məfhumu var və bu məfhum təqvadır. Digər əməllər təqvadan dəyər alır. Bu səbəbdən əksər moizələr təqvaya çağırışla başlayır.

Cümə namazı xütbələrində təqvaya çağırış vacibdir. Cümə xitabətçisi hökmən hər iki xütbədə qarşı tərəfi təqvaya dəvət etməlidir. Bilərəkdən bu dəvəti tərک etmək olmaz.

Təqva digər dəyərlər üçün açar rolunu oynayır. Başqa dəyərlərə sahib olmaq istəyən insan təqva qapısını açmalı, bu qapıdan keçməlidir. Başqa sözlə, bütün dəyərlərin ruhu təqvadır. Digər dəyərlər təqva ruhunun üfürülməsi üçün qəlibi xatırladır. Təqva ruhu olmadan bu dəyərlər boş qəlibdən başqa bir şey deyil.

İstənilən bir halda, istər əqli bəhs baxımından, istər təfsiri bəhs baxımından belə bir nəticə əldə edirik ki, İslamda yeganə mütləq dəyər təqvadır. Bu səbəbdən də Əmirəl-möminin (ə) silsilə nəsihətlərində növbəti dəfə təqvaya dəvət edir. Məqsəd digər moizələrdə uyğun tövsiyənin nəzərdə saxlanmasıdır.

TƏQVANIN ARDINCA İLKİN TÖVSIYƏ NİZAMDIR.

Mütləq dəyər və bütün dəyərlərin ruhu olan təqvaya çağırışdan sonra iki nöqtəyə toxunulur: İşlərdə nizam və möminlər arasında rəbitələrin islahı.

İnsan ötəri bir baxışla həzrətin bəyanatlarını nəzərdən keçirərsə olsun ki, onun əhəmiyyətini lazımınca dərk etməz. Bu səbəbdən də bir daha nəzərə çatdırırıq ki, uyğun bəyanatların hansı məqamda, hansı zamanda, hansı şəraitdə dilə gətirildiyini yaddan çıxarmaq olmaz. Unutmamalıyıq ki,

həzrət bu vəsiyyətləri bəyan edərkən şəhadət yatağında idi və ömrünün son saatlarını yaşayırdı. Vəsiyyətdən az sonra o dünya həyatı ilə vidalaşacaq. Həzrət bəzən huşunu itirir, bəzən ayılırdı. Ayıldığı vaxt bir neçə cümlə söyləyib yenidən huşdan gedirdi. İmam Həsən (ə), imam Hüseyin (ə), sair övladlar və yaxınlar həzrətin yatağını dövrəyə alıb gözlərini onun dodaqlarına dikmişdilər. Həzrətin hansı məsələlərə önəm verəcəyi, övladlarının nəzərinə hansı məsələləri çatdıracağı mühüm idi. Aydın məsələdir ki, belə həssas məqamlarda adi sözlər deyilmir. Həzrətin dilindən çıxan hər kəlmə fərdi və ictimai yönümdən insanın dünya və axirət səadəti üçün böyük əhəmiyyət daşıyır. Bu bəyanatlardan qəflətdə qalmaq olmaz! Şübhəsiz, Əmirəl-möminin (ə) uyğun şəraitdə mühüm məsələlərə önəm verir. Belə həssas vaxtlarda bəzi müstəhəb və vacib işlərin zikri bir o qədər də mühüm deyil. Ən əsası həyatı əhəmiyyətli nöqtələrin nəzərdən qaçırılmamasıdır. Bu nöqtələrə hamı diqqət yetirməlidir. Onlardan xəbərsizlik labüd zərərlərlə sonuclanır. İslami məqsədlər aradan qalxır, insanların xoşbəxtliyi təhlükə altına düşür, onların dünya və axirəti havaya sovrulur. Həmin vaxt Əmirəl-mömininin (ə) yatağı ətrafında əyləşənlər şübhəsiz bu sayaq əhəmiyyətli sözlərin intizarında idilər. Bu nöqtəni nəzərə alaraq söhbətimizi davam etdirək.

Qeyd etdiyimiz kimi, təqva bütün dəyərlərin ruhu və əsasıdır. Ona görə də təkrar-təkrar təqvadan danışmağa dəyər. Təqvadan sonra necə? İmam Həsən (ə) və imam Hüseyindən (ə) əlavə o biri övladlara, yaxınlara və ardıcılara hansı ümumi mühüm xəbər veriləsidir? Həzrət buyurur: «Təqvalı, işinizdə nizamlı olmağı... tövsiyə edirəm.» Həzrət təqva barədə danışdıqdan sonra nizamdan söz açır. Çox maraqlıdır! Görəsən həzrət cəmiyyət üçün hansısa təhlükə hiss etdiyindənmi bu tapşırıqla onun qarşısını almaq istəyir? Və ya İslam cəmiyyətinin varlığını hədələyən ən böyük təhlükə nizmasızlıqdırımı? Görəsən həzrətin iti düşüncə və

baxışında bundan böyük təhlükə yoxdurmu? Təqva kimi mühüm bir mövzunun ardınca nizamdan danışılır!

Mövzunun aydınlaşması üçün bəzi mühüm nöqtələr açıqlanmalıdır. Qeyd etməliyik ki, uyğun tövsiyələrdə bəzən yalnız imam Həsən (ə) və Hüseyinə (ə) üz tutulur. Adətən cümlənin başlanğıcında imam Həsən (ə) və Hüseyinə (ə), davamında bütün ətrafa müraciət edilir. (Ərəb qrammatikasında Azərbaycan dilinin qrammatikasından fərqli olaraq «tək» və «cəm» formalarından əlavə «cüt» bildirən forma var. Vəsiyyətnamədəki «usikuma», yəni «tövsiyə edirəm» feli iki nəfəri nəzərdə tutur.) Vəsiyyətnamənin hazırkı cümləsində də uyğun ardıcılıqla rastlaşırıq. Həzrət öncə imam Həsən (ə) və Hüseyinə (ə), sonra bütün ətrafa, sonda yenidən iki övladına üz tutur. Əslində bu çox geniş yayılmış bir danışiq formasıdır. Məsələn, toplum arasında onların nümayəndəsi varsa, topluma müraciət edən şəxs arabir hamıya, arabir həmin nümayəndəyə üz tutur. Bu vəsiyyətnamədə də Əmirəl-möminin (ə) əsasən imam Həsən (ə) və imam Hüseyinə (ə) müraciət edirsə də, başqalarını da nəzərdə tutur.

Vəsiyyətnamədəki ikinci nöqtə budur ki, bundan sonra gələcək cümlələrdə adətən mühüm tövsiyələr verildikdə onların səbəbləri də açıqlanır. Bəzən isə bu səbəblər zikr edilmir. Məsələn, həzrət müsəlmanlar arasında rabitələrin möhkəmləndirilməsi göstərişini verərkən bu göstərişin səbəbi kimi həzrət Peyğəmbərin (s) buyuruğunu yada salır. Bəli, bu tapşırıq Peyğəmbərin (s) tapşırığıdır, istənilən bir namaz və orucdan üstündür. Bununla yanaşı, işlərin nizama salınması ilə bağlı göstərişin səbəbləri açıqlanmır. Əslində nizam məsələsi elə bir məsələdir ki, onun izahata, dəlilə ehtiyacı yoxdur. Olsun ki, rabitələrin islahı mövzusunda hansısa qaranlıq nöqtələr qalsın. Bu səbəbdən də həzrət uyğun mövzuda Peyğəmbərin (s) buyuruğunu xatırladır və bildirir ki, iki müsəlmanın rabitəsini yaxşılaşdırmaq namaz və

orucdan üstündür. İşlərdə nizam məsələsi isə hər bir ağıllı insana aydındır, hamı tərəfindən dəyərli və əhəmiyyətli sayılır. Bu mövzu yalnız nəsihət ünvanında xatırladılır.

Hər birimiz nizam, nizamın fərdi və ictimai həyatda rolundan xəbərdarıq. Ən xırda işlərdən başlamış ən böyük ictimai hadisələrdək ətrafda nizamın rolunu müşahidə etmək olar. Ən kiçik və sadə bir iş üçün də plan və tədbirə ehtiyac var. İş nizam və proqramsız həyata keçmir. Əgər məktəblinin, müəllimin, evdar bir xanımın, həkimin fəaliyyətləri nizam, qanun-qayda əsasında həyata keçməsə, nəticədən danışmaq olmaz. Heç şübhəsiz, nizam-intizamsız işlər qarışar, vaxt səmərəsiz ötürşər. Bəzən nizamsızlıq və proqramsızlıq səbəbindən bir neçə dəqiqəlik iş saatlar boyu uzanır və nəticə əldə olunmur. Əgər evdəki libaslarınız üçün müəyyən bir yer ayırmasanız, onları evdə haraya gəldi atasınız, zəruri halda geyinmək üçün çətinlik çəkəcəksiniz. Belə qarışıq evdə hətta bir cüt corabı tapmaq üçün saatlarla vaxt gedir. Başqa bir misal: Əgər kitablarınızı xüsusi bir səliqə ilə yerləşdirməsəniz, bir kitabı tapmaq üçün bütün kitablara təkrar baxmalı olacaqsınız.

Müxtəlif mərhələlərdən ibarət olan istənilən bir işdə nizam əsasında istənilən bir nəticə əldə olunur. Əks təqdirdə, bir neçə dəqiqəlik iş bir neçə saata görülür və yaxud ümumiyyətlə nəticə əldə olunmur.

HANSI NİZAM?

İstənilən bir halda nizamlı iş görməyin əhəmiyyəti kimsəyə qaranlıq deyil. Hətta ibtidai məktəb şagirdləri bu mövzuda inşa yazıb dəlillər göstərə bilər. Görəsən Əmirəlmöminin (ə) ömrünün son anlarında, çox böhranlı dəqiqələrdə həmin bu nəzmdənmi danışır? Həzrət bunumu demək istəyir ki, işlərinizdə nizamlı olun. Şagird kitablarını, sənətkar alətlərini, evdar xanım qab-qasığını səliqə ilə düzsün? Cihad və Həcc kimi mühüm məsələlərlə yanaşı

hansısa ibtidai səlîqədən söhbət açılması mümkündürmü?
Çətin ki belə olsun!

Bəli, Əmirəl-mömininin (ə) vəsiyyətinin ibtidai səlîqəyə heç bir aidiyatı yoxdur. Əxlaq, siyasət, cəmiyyətlə bağlı mühüm məsələlərdən danışılan bir vaxt həzrətin ibtidai səlîqəni xatırlaması mümkünsüzdür. Bu səbəbdən də həzrət «işləriniz» dedikdə iki mənadan birini nəzərdə tuta bilər: «İşləriniz» sözü vəsiyyətnamənin mətnində «əmrikum» sözü ilə ifadə olunmuşdur. Qurani-kərimin İslam cəmiyyətinin və ümumiyyətlə cəmiyyətin problemlərindən danışan müəyyən ayələrində də «əmr» sözü işlədilmişdir. «Və şavirhum fil-əmr» ayəsi ilə bağlı bəzi nöqtələri xatırlayaq. Həzrət Peyğəmbərin (s) ətrafında zəif imanlı, qəlbində müəyyən qədər nifaq olan şəxslər vardı. Onlar peyğəmbər qarşısında özlərini ixtiyar sahibi sayır, xüsusi ilə cihad məsələlərinə müdaxilə edib fikir bildirmək istəyirdilər. Bu şəxslər kobud çıxmasın deyər, Peyğəmbərin (s) hüzuruna gəlib dedilər: «Bu işdə bizim ixtiyarımız varmı?» Onların məqsədi bu idi ki, bir sıra işlərin idarəsi, o cümlədən savaq məsələləri onların öz ixtiyarına verilsin. Yəni nəyi məsləhət bilirlərsə, əməl etsinlər, nəyi məsləhət bilmirlərsə boşlasınlar. Şübhəsiz, son məqsəd savaq qabağı isti-soyuğu, iqtisadi problemləri bəhanə gətirərək cihaddan boyun qaçırmaq idi. Əgər onlara müdaxilə ixtiyarı verilsəydi müxtəlif bəhanələrlə peyğəmbərin qərarlarına qarşı çıxar, işə mane olardılar. Məsələn, Ühud savaqında döyüşçülər peyğəmbərin göstərişlərinə əməl etmədiklərindən onların əhəmiyyətli bir hissəsi şahadətə çatdı. Münafiq sifətli bu zümrə deyirdi: «Əgər bu işdə bizə ixtiyar verilsəydi öldürülməzdik.»¹ Onlara elə gəlirdi ki, əgər özbaşına buraxılsalar daha yaxşı plan cızarlardı. Belələri peyğəmbərdə savaq bacarığının olmadığını düşünür, məğlubiyyəti onun ayağına yazırdılar. Guya həzrət onlarla məsləhətləşmiş olsaydı nəticə müsbət alınardı. Allah-təala

¹ "Ali-İmran", 154.

belələrinə cavab olaraq buyurur: «De ki, əgər siz evlərinizdə də qalsaydınız, alınına ölüm yazılanlar öz qətligahlarına doğru gedərdilər.» Bəli, insanın əcəli çatdıqda ölüm onu harada olsa yaxalayır. Bir şəxsin nə vaxtsa harada öləcəyi necə təqdir olubsa, elə də həyata keçəsidir.

Hər halda «əmr» dedikdə bu ayələrdə İslam cəmiyyəti ilə bağlı məsələlər və onun idarə olunması nəzərdə tutulur. Həzrətin vəsiyyətnaməsindəki uyğun buyuruqda cəmiyyətin işlərindəki nizamı nəzərdə tuta bilər. İslam cəmiyyətinə nizam hakim olmasa hökumət üçün təhlükə yaranar, müsəlmanların şərəf və ləyaqəti ayaq altı qalar.

«Əmr» sözü ilə bağlı ikinci ehtimal belədir: «Əmr» dedikdə müxtəlif mərtəbələri və nümunələri olan ümumi bir məfhum nəzərdə tutula bilər. Bu ümumi məfhumda öncə İslam cəmiyyəti ilə bağlı məsələlər, daha sonra fərqli mövzular sıralana bilər. Bu sayaq bəyanat Quran və rəvayətlərdə çoxdur. Ümumi bir məfhum mövzu seçilir, ona aid məsələlər bəyan olunur. Mövzu ümumi olduqda o müxtəlif fərdlərə şamil olunur. Məsələn, bəzi işlər vacib, bəziləri müstəhəbdir. Vacibin də önəmlisi və önəmli olmayanı var. Müstəhəb əməlin də mərtəbələri var. Məsələn namaz haqqında buyurulur: «Namaz möminin meracıdır.»¹ Sual olunur ki, uyğun buyuruqda təkə vacib namazlar, yoxsa vacib namazlarla yanaşı müstəhəb namazlar da nəzərdə tutulur? Cavab verilir ki, həm vacib namazlar nəzərdə tutulur, həm də müstəhəb namazlar. Amma istər vacib namazların, istərsə də müstəhəb namazların qəlbin iştirakı baxımından müxtəlif mərtəbələri var. Görəsən bütün hallarda namaz meracla nəticələnir, yoxsa xüsusi hallar nəzərdə tutulur? Məsələn buyurulur ki, namaz hər bir təqvalının Allaha yaxınlaşma vasitəsidir.² Sual oluna bilər ki, hansı namazda nəzərdə tutulmuş xüsusiyyətlər var? Cümə

¹ "Biharul-ənvar", c.82, s.303, bab 4.

² "Biharul-ənvar", c.10, s.99, rəvayət 1, bab 7.

namazı, yoxsa yövmiyyə namazı? Cəmiyyət namazı, yoxsa fərdi namaz? Vacib namaz, yoxsa müstəhəb namaz? Gecə nafiləsi, yoxsa gündüzün nafiləsi? Cavab budur ki, bütün bu namazlarda uyğun səciyyə ola bilər. Yaxınlıq vasitəsi olma ümumi bir məfhumdur və onun müxtəlif dərəcələri var. Hər namaz insanı müəyyən dərəcədə Allaha yaxınlaşdırmağa bilər. Ümumiyyətlə şiddətlənib zəifləyən, naqisləşib kamilləşən məfhumlar «muşəkkik» adlanır. Yəni eyni bir məfhumu müxtəlif dərəcələrinə görə fərqləndirmək mümkündür. Məsələn, işığın güclüsü də ola bilər, zəifi də. Ayə və rəvayətlərdə yada salınan bir çox məfhumlar bu qəbildəndir.

Artıq belə düşünməyə bilirik ki, «işinizdə nizamlı olmağı tövsiyə edirəm» təbiri eyni formada işlədilmişdir. Yəni həzrət nəzərdə tutur ki, işlər əhəmiyyətlik baxımından nizama salınmalıdır. Təbii olaraq az əhəmiyyətli işlərdə nizamdan qismən danışılsa, işlərin əhəmiyyəti artdıqca nizam məsələsinə də diqqət artır. Bu arada İslam cəmiyyəti ilə bağlı məsələlər ən önəmli məsələlərdir. Növbəti dərəcələrdə evin, mədrəsənin, şəxsi işlərin nizama salınması nəzərdə tutula bilər. Bir daha qeyd edirik ki, ən mühüm və ən önəmli məsələ İslamın ictimai məsələləridir. Yəni bütün müsəlmanlar üçün həyati əhəmiyyət daşıyan məsələlər!

Beləcə, vəsiyyətnamədə ya İslam cəmiyyəti ilə bağlı xüsusi məsələlərin, ya da mühüm məsələlərlə yanaşı ikinci dərəcəli məsələlərin də nəzərdə tutulduğunu qəbul etmək olar. İstənilən bir halda uyğun buyuruqların adı və gündəlik işlərə aid olduğu inandırıcı görünür.

NİZAM UNUDULMUŞ BİR ZƏRURƏTDİR.

Maraqlıdır ki, Əmirəl-möminin (ə) nə üçün təqva kimi mühüm bir məsələnin ardınca nizam məsələsinə toxunur? Nə üçün bu mövzuya bir bu qədər əhəmiyyət verilir və necə olur ki, biz nizam məsələsindən qəflətdə qaldığımızı qeyd edirik?

Məsələni aydınlaşdırmaq üçün öncə belə bir nöqtəni qeyd etməliyik ki, bizlər adətən əməliyyə risalələrində yazılanları vacib, bu risalədə qeyd olunmayanları ikinci dərəcəli sayırıq. Əlbəttə ki, belə bir təsəvvür kökündən yanlışdır. Bir çox vacib məsələlər əməliyyə risalələrində əks olunmamışdır. Hansı ki, onlar əməliyyə risalələrində zikr olunan vacib məsələlərdən daha mühümdür. Nəzərdə tutulan mövzuların risalələrdə nə üçün əks olunmadığı başqa bir mövzudur. Uyğun zəruri məsələlərin yenidən nəzərdən keçirilib əməliyyə risalələrində əks olunması zəruridirmi? Bu mövzu hazırkı söhbətimizin çərçivəsindən xaricdir. Amma bilməliyik ki, vacib vəzifələr dedikdə təkcə əməliyyə risalələrindəki vəzifələr nəzərdə tutulmamalıdır.

Məsələn, qohumları yoxlamaq, ata-anaya ehsan, valideynə itaət İslamın ən böyük vacib əmrlərindəndir. Amma adətən əməliyyə risalələrində bu barədə danışılmır. Hansı ki, valideynə itaət o qədər mühümdür ki, Allah-təala Qurani-kərimdə özünə pərəstiş əmri verdikdən sonra ata-anaya yaxşılığı tapşırır. Yəni Allaha pərəstiş və valideynə yaxşılıq mövzuları yanaşı zikr olunur: «Sənin Rəbbin yalnız Ona pərəstişi və ata-ananıza ehsanı müəyyən etdi. Əgər onlardan biri və ya hər ikisi sənin yanında qocalıq yaşına çatsa, onlara «uf» demə, onlarla qaba davranma, gözəl şəkildə danış.»¹

Qohumları yoxlamaq («sileyi-ərham») İslamın vacib göstərişlərindəndir. Bu göstərişə itaətsizlik kəbirə günahlardan sayılır. Çoxsaylı rəvayətlərdə qeyd edilir ki, bu vəzifəni icra etməyən behiştə daxil olmaz. Hansı ki, əməliyyə risalələrində sileyi-ərhamın vacibliyi barədə bir qeyd yoxdur. Əgər bu məsələlər yada salınırsa da, digər bir mövzudan danışarkən ona işarə olunur.

Bəli, güman etməməliyik ki, vacib nə varsa əməliyyə risaləsində qeyd olunmuşdur. Şübhəsiz, bir çox müsəlmanlar

¹ "İsra", 23.

bu həqiqətdən xəbərdardır. Amma xəbərsiz qalanlar da var. Məsələn, bir neçə on il qabaq müsəlmanlar zümlə mübarizəni vacib saymırdılar. Onlar elə düşünürdülər ki, yalnız namaz, oruc, həcc kimi ibadətlər vacibdir. Əlbəttə, demək istəmirik ki, zümlə mübarizə haqqında danışılmamışdır. Hər halda həmin vaxtlar risalə oxuyarkən belə bir məsələ ilə rastlaşmırdıq. Yalnız imam Rahil xalqı həyatı əhəmiyyətli bu vəzifə ilə yaxından tanış etdi və nəticədə zümlə mübarizə ən önəmli məsələ kimi müsəlmanların nəzərinə çatdırıldı. Şübhəsiz, uyğun məsələ ardıcıl şəkildə xalqa xatırladılmasa yenidən tədrisi şəkildə unudula bilər. Əmirəl-mömininin (ə) uyğun vəsiyyətindən aydın olur ki, həzrət uyğun vəzifənin diqqətdən kənarında qalacağını öncədən görmüşdür.

Diqqət yetiriləsi nöqtələrdən biri budur ki, Əmirəl-möminin (ə) həyat yolu seçimində çox təsirli amil olan dünyaya bağlılıq məsələsinin ardınca zümlə mübarizədən danışır və buyurur: «Sitəmkara düşmən, sitəm qılınana yardımçı olun.» Həzrət sanki öncədən görmüş ki, Allaha yaxınlığı cəmiyyətdən kənara çəkilib tənhalıqda ibadətə məşğul olmaqda görən müsəlmanlar zühur edəcək. Həzrət belə bir yanlış təsəvvürün qarşısını almaq üçün dünyaya etinasızlıqdan danışır və dərhal zümlə mübarizəni zəruri sayır.

Həzrətin bu vəsiyyətdəki yanaşmaları çox düşündürücüdür. Həzrət vəsiyyətinin başlanğıcında, oruc və zəkat kimi ibadətlərlə bağlı tövsiyələrindən öncə zalımla mübarizə və məzluma yardımdan söhbət açır. Əməliyyə risalələrində qeyd olunmur ki, məzluma yardım və zalımla mübarizə müsəlmanın vacib vəzifələrindəndir. Amma Əmirəl-möminin (ə) təqva tövsiyəsinin ardınca ilkin olaraq zümlə mübarizə mövzusuna da yer verir. Olsun ki, vəsiyyətdə bu məsələni önəmli edən adətən möminlərin və müsəlmanların uyğun məsələyə münasibətdə qəflətdə

qalması olmuşdur. Nəfsin tərbiyəsi ilə məşğul olan bir çox insanlar öz ictimai vəzifələrindən qəflətdə qalır. Hansı ki, əsrimizdə dünyanın müxtəlif nöqtələrində müsəlmanlar təhlükədədir və belə görünür ki, dünyamızda İslam və müsəlmanlara qarşı fəaliyyətlər güclənməkdədir. Biz Bosniya, Qarabağ və Fələstində müsəlmanların soyqırımına şahid olduq. Mədəniyyətdən dən vuran dünya bütün bu cinayətlər qarşısında səsini çıxarmadı. Çox təəssüf ki, müsəlmanlar arasında da namaz və orucla kifayətlənib bəşəri cinayətlərə biganə qalanlar var! Bəzi müsəlmanlar dünyada baş verən cinayətlərə münasibətdə özünü elə aparır ki, sanki bu problemlərin onlara heç bir aiddiyyəti yoxdur. Guya fələstinlilər, azərbaycanlılar və bosniyalılar öz dərdlərinə özləri çarə qılmalıdır. Müsəlmanların dərdinə şərik olmağı başqa dövlətlərin işinə müdaxilə sayan belələri Qüdsdə İbrahim xəlil məscidində, işğal olmuş Fələstində müsəlmanlara qarşı qətlialmlardan xəbər tutsaydılar təəssüf edərdilər!

Əgər İslam cəmiyyətində zülmə mübarizə ruhiyyəsi olmasa ümmət getdikcə zəifləyər. Zülm qarşısında biganəlik ruhiyyəsi ümmət üçün onu öz taleyinə münasibətdə biganələşdirən tiryək kimidir. Bu səbəbdən Əmirəl-möminin (ə) uzaqgörənliklə dünyadan çəkinmək tövsiyəsinin ardınca zülmə mübarizə mövzusunə toxunur.

Bir sözlə, bu müqəddiməni uzatmaqda məqsədimiz o idi ki, vacib göstərişləri yalnız əməliyyə risalələrində axtarmayaq. Bir çox zəruri vəzifələrə əməliyyə risalələrində işarə olunmamışdır. İctimai nizam-intizam məsələsi də bu qəbil məsələlərdəndir. İctimai işlərdə nizamlı olmağın zəruriliyi risalələrdə nəzərə çarpmır və müəllif də şəri məsələlərin bəyan olunduğu moizələrdə uyğun nöqtə ilə rastlaşmamışdır. Amma nizam məsələsi o qədər əhəmiyyətli məsələdir ki, Əmirəl-möminin (s) öz ömrünün son anlarında, ən həssas məqamlarda namaz və orucdan qabaq diqqəti bu

məsələyə yönəldir. Bəs bu vacib məsələyə nə üçün diqqətsiz qalmışıq? Bu suala düzgün cavab vermək üçün müəyyən araşdırmalara ehtiyac var. Nizamsızlığın özünün nizam olduğunu təbliğ edən nəğmələr var. Əmirəl-mömininin (ə) bəyanı hara, bu sayaq cəfəngiyyatlar hara! Belə bir təfəkkürlə insan özünü Əli şiəsi saya bilərmə? Nizamsızlığı nizam kimi qəbul edən təfəkkürlə Əmirəl-mömininə (ə) ardıcılıq bir araya sığırımı?! Həzrətin hətta sübuta yetirilməsinə ehtiyac duymadığı bir mövzu barədə mübahisə edir, eyni zamanda şiəlikdən danışıraq!

Qeyd etdik ki, Əmirəl-möminin (ə) öz vəsiyyətlərində bəzi nöqtələri qeyd edərkən dəlillər göstərdiyi halda nizamdan danışarkən əlavə izahat vermir. Çünki bu məsələnin aşkar bir həqiqət olduğunu düşünür. Əlbəttə ki, hər bir ağıllı insan, hətta düşüncə qabiliyyətli körpə bu həqiqəti qəbul edir. Bununla belə İslam cəmiyyəti uyğun məsələyə biganə qalmışdır! Əslində bizlər hətta fərdi işlərimizdə nizam məsələsinə bir o qədər də diqqət yetirmirik. Həzrətin hazırkı tövsiyəsi ilə bağlı çox geniş danışmaq olar. Amma hazırkı söhbətimizdə bəzi nöqtələri qeyd etməklə kifayətlənirik.

NİZAM YARANMASI ÜÇÜN İKİ ƏSAS ŞƏRT

Mahiyyət baxımından nizam dedikdə bir tamın müxtəlif hissələri arasında uyğunluq yaradılması nəzərdə tutulur. Ədəbiyyatda da söz iki qismə, nəsr və nəzmə bölünür. Nəzm (şer) dedikdə vəzn və həmahənglik baxımından bir-birinə uyuşan kəlamlar nəzərdə tutulur. Nəsrə bu sayaq həmahənglik yoxdur. Külək əsib torpaq zərrələrini havaya sovurduğu vaxt ərəblər deyər: «Yayılib dağıldı.» Qurani-kərimdə qiyamət günü günahkarların halı ilə bağlı buyrulur: «Gördükləri hər növ işi araşdırar, onu toz tək sovurarıq.»¹

¹ Quran, "Furqan", 25.

Təsbeh dənələrini sapa düzüb ardıcıl vəziyyətə saldıığımız vaxt onları nizama salmış oluruq. Təsbehin ipi qırıldıqda dənələr ətrafa səpilir və nizam pozulur. Daha dəqiq desək, nizamın yaranması üçün ünsürün birdən çox olması şərtidir. Yalnız bundan sonra bu vahidlər arasında nizam yaratmaq olar. Nizamın yaranması üçün xüsusi düzüm mühümdür. Yoxsa vahidlər istənilən bir formada yanaşı dayandıqda onların vəziyyətində hansısa ölçülər olur. Uyğun vahidləri üfüqi, şaquli, dairəvi, üçbucaq və digər formalarda düzmək olar. Bu düzülüşlərin hər biri müəyyən bir nizamdır. Əlifba sırasını yada salaq. Bu hərflər müxtəlif şəkillərdə yanaşı düzülə bilər. Hətta təsbehin ipi qırıldıqda və onun dənələri yerə səpildikdə hansısa bir forma yaranır. Amma bu formanı əvvəlki formadan fərqləndirən öncəkində xüsusi bir nizamın olmasıdır. Bəs nə üçün yalnız xüsusi düzüm nəzm adlandırılır? Əlifba sırası dəyişsə nə olar? Nə üçün təsbehdəki dənələr nizamlı, yerə səpilmiş dənələri nizamsız sayırıq?

Bu məqamda toplumda nizam hökmü üçün ikinci meyar və şərt bəyan olunur: Bəli, düzüm məqsədə münasib olmalıdır. Başqa sözlə, əgər sizin məqsədiniz hərflərdən «kəlam» sözünü düzəltməkdirsə, hərflər «k,ə,l,a,m» şəklində düzülməlidir. Məqsəd başqa söz olduqda hərflərin düzümü də fərqlənir. Rəssam da öz tablosunda rəngləri elə seçir ki, insanların gözəlliyə olan daxili tələbi təmin edilsin. Rənglərdə uyğun məqsədə yönəlmiş tənəsüb gözlənilmədikdə deyirik ki, burada nəzm var. Amma rənglər qatmaqarışlıq olduqda, insanın gözünü və düşüncəsini yorduqda, psixologiyasına mənfi təsir göstərdikdə qərar çıxarıyıq ki, burada nizamsızlıq var.

Belə bir sual yaranır ki, əgər rəssam insanların zövqünə oxşayacaq tablo çəkmək istəyirsə, rənglərdən nizamla istifadə etmək arzusundadırsa, nə etməlidir? Rəssam birinci addımda düşüncəsində plan cızmalıdır. Yəni öncə rənglərin

tərkibini və çəkəcəyi rəsmi öz təsəvvüründə canlandırmalıdır. Rəssam nəzərdə tutduğu tablону dəqiq müəyyənləşdirməlidir. İkinci addımda növbəti mərhələlər müəyyənləşdirilməli, işin haradan başlayıb harada başa çatacağı aydınlaşmalıdır. Belə bir ardıcillıq adətən proqram adlanır. Demək, rəssam proqramlaşdırma aparmalıdır. Bir sözlə, ilk addım məqsədi müəyyənləşdirmək, ikinci addım proqram hazırlamaqdır.

Proqramın həyata keçməsi, yanlışlıqlardan qaçmaq üçün işə daim nəzarət olunmalıdır. Mühəndis layihə hazırladıqda və inşaatçılar işə başladığıda işin layihə əsasında gedib-getməməsi daim izlənilməlidir. Bu proses «nəzarət» adlanır. İstənilən bir işə müdiriyyət zamanı əsas məsələlərdən biri nəzarətdir. Demək, nizam qurmaq, nəzmi təmin etmək üçün layihə hazırlanmalı, layihənin həyata keçməsi üçün proqram müəyyənləşdirilməli və işin gedişinə nəzarət edilməlidir.

Bir toplumda nizam yaradarkən nəzərdə tutulan budur ki, ayrı-ayrı vahidlər arasında bizi məqsədə çatdıracaq münasibət qurulsun. Nəzərdə tutulmuş üç mərhələdən keçmədən nəzm yaratmaq mümkünsüz görünür.

İSLAM CƏMIYYƏTİNDƏ NƏZM

Müəyyən izahatlardan sonra Əmirəl-mömininin (ə) İslam cəmiyyətində nizam haqqındakı tövsiyələri bir qədər aydınlaşdı. İslam cəmiyyətinin ümumi bir hədəfi var və nizama riayət etmədən bu hədəfə çatmaq mümkünsüzdür. İslam cəmiyyətinin son hədəfi Quranda bəyan olunmuşdur: «Allah sizlərdən iman gətirib saleh işlər görənlərə vəd etmişdir ki, onlardan əvvəlkiləri yer üzünə canişin qərar verdiyi kimi, onları da hökmən yer üzünə canişin edəcək; onlar üçün bəyəndiyi dini xeyirlərinə möhkəmləndirəcək,

qorxularını arxayınlığa çevirəcək; (belə ki, Mənə ibadət etsinlər və nəyisə Mənə şərik qoşmasınlar.)»¹

Hazırkı ayəyə əsasən Allah-təalanın, İslam dininin ən ali məqsədi budur ki, yer üzündə allahpərəst cəmiyyət zahir olsun. Belə bir məqsəd nəzərdən qaçırılması deyil. Şübhəsiz ki, həmin məqsədə aparan yolda başqa mərhələlər də var. Şərait dəyişdikcə diqqət son məqsəddən ara mərhələyə yönələ bilər. Uyğun ara mərhələlər İslam cəmiyyətinin əsas proqramının tərkib hissələrindən olsa da, onu strateji saymaq olar. Stratejiyə isə şərait dəyişməsindən asılı olaraq yenidən nəzərdən keçirilə bilər. Qısa müddət üçün nəzərdə tutulmuş qaydalar (taktikalar) ara gedişlərdən (strategiyalardan) daha çox dəyişikliyə məruz qala bilər. Amma son məqsəd heç bir şəraitdə dəyişəsi deyil, stratejiyə və taktikalara həmin məqsəd yönümündə tənzimlənməlidir.

Demək, nizamın təmini üçün məqsəd müəyyənləşməlidir. Əgər biz hansı cəmiyyəti qurmaq istədiyimizi müəyyənləşdirməsək, nizam da yaratmaq mümkünsüz olacaq. Necə ki, hansı rəsmi çəkmək istədiyini müəyyənləşdirməmiş rəssam rəng seçimində məəttəl qalır. Layihəsiz görülən işi necə nizamlı saymaq olar?! Qeyd etdiyimiz kimi, nizam dedikdə məqsədlə hərəkət və düzüm arasında tənəsüb nəzərdə tutulur. Əgər məqsəd məlum deyilsə, hansısa nizamdan danışmağa dəyməz.

Əmirəl-mömininin (ə) uyğun tövsiyəsinə əməl etmək üçün ilk addımda İslam cəmiyyəti ilə bağlı idealımızı müəyyənləşdirməliyik.

Sual olunur ki, bu layihəni kim cızmalıdır? Əlbəttə ki, uyğun vəzifə İslam mənbələri, maarifi ilə dərinədən tanış olanların öhdəsinə düşür. Elmi hövzələrin alimləri hamıdan qabaq bu vəzifənin həyata keçməsi üçün cavabdehdir.

Sual olunur ki, bu iş həyata keçmişdirmi? Belə görünür ki, hələlik belə bir layihə yoxdur. Uyğun layihənin əldə

¹ Quran, "Nur", 55.

olmaması bizim təqsirimizdir və fürsəti əldən verməməliyik. Əgər Əli şüasi olmaq, həzrətin son vəsiyyətinə əməl etmək istəyiriksə, öz işlərimizi sahmana salmaqla yanaşı İslam cəmiyyətinin nizamını təmin edəcək fəaliyyətlər də göstərməliyik. İslam cəmiyyətində nizam yaratmaq üçün isə hökmən layihəyə ehtiyac var. Layihə hazırlandıqdan sonra bu layihəni həyata keçirmək üçün proqram müəyyənləşdirməliyik. Yəni öncə müəyyənləşdirilir ki, İslam cəmiyyəti necə olmalıdır, sonra uyğun məqsədə çatmaq üçün atılacaq addımlar təyin olunur. Əlbəttə uyğun layihənin həyata keçməsi üçün uzunmüddətli və qısamüddətli proqramlar hazırlana bilər. Uyğun proqramlar mədəniyyət, siyasət, iqtisadiyyat, cəmiyyət, hərbi və bütün başqa sahələri əhatə etməlidir. Bu sırada mədəniyyət, ideologiya sahəsi bütün başqa sahələrdən üstündür. İslam ümmətinin əqidəsini islah etmədən iqtisadiyyat və hərbdə uğur qazanmaq faydasızdır.

Uyğun yönümün əhəmiyyəti nə qədər aydın olsa da, təəssüf ki, ötən illərdə məsullar bu sahə ilə lazımınca məşğul ola bilməmişlər. Hətta bəzən büdcə imkanları bəhanə gətirilir. Unutmamalıyıq ki, Qurani-kərim İslam cəmiyyəti üçün son hədəf kimi mədəni, ideoloji uğuru göstərir. Məgər mədəniyyət dedikdə idman, rəqs, musiqi nəzərdə tutulur? Allah-təala buyurur: «Mənə ibadət etsinlər və nəyisə Mənə şərik qoşmasınlar.»¹ Beləcə, iqtisadiyyat və digər sahələrdə fəaliyyətlər cəmiyyətdə allahpərəstlik ruhunun hakim olmasına yönəlməlidir. Bu məqsədlə büdcə ayrılmalı, nəzərdə tutulmuş məqsədi həyata keçirmək üçün layihə hazırlanmalıdır. Növbəti addımda proqramar tərtib olunmalı və bu proqramlar əsasında zəruri tədbirlər həyata keçirilməlidir. Allah-təalanın lütfü, həzrət Mehdimin (ə) diqqəti sayəsində İslam dəyərləri cəmiyyətdə öz yerini tutmalıdır.

¹ Quran, "Nur", 55.

Digər bir tərəfdən, alimlər, elmi hövzələr, islamşünaslar uyğun məsələyə lazımınca diqqət yetirməli, öz təlaşlarının bir qismini nəzərdə tutulan məqsədə yönəltməlidirlər. İctihad və istinbat məsələsi namaz və orucla başa çatmır. İdeal İslam cəmiyyətinin qurulması ilə bağlı məsələlər də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Unutmayaq ki, Əmirəl-möminin (ə) son vəsiyyətində, böhranlı bir şəraitdə namaz və orucdan öncə nizamdan danışır. Nizam yaratmaq dedikdə cəmiyyətə zor tətbiq etmək nəzərdə tutulmur. Elə addımlar atılmalıdır ki, nizam fərdlərin və cəmiyyətin mədəniyyətinə çevrilsin, fərdlərdə bu mühüm məsələyə daxili bir nəzarət hissi formalaşsın. Bütün bunların gerçəkləşməsi üçün layihə, proqram və nəzarətə ehtiyac var. Uyğun mövzu nə qədər əhatəli olsa da, hazırkı söhbətimizdə deyilənlərlə kifayətlənməli oluruq.

BEŞİNCİ MƏCLİS:

İMAN QARDAŞLARI ARASINDA RABİTƏLƏRİ MÖHKƏMLƏNDİRMƏK NAMAZ VƏ ORUCDAN ÜSTÜNDÜR.

«Siz və yazımın çatacağı hər kəsə təqvalı, işinizdə nizamlı olmağı, iman qardaşları arasında rabitələrin islahını tövsiyə edirəm; həqiqətən, cəddiniz rəsulullahdan (s) belə buyurduğunu eşitdim: «İman qardaşları arasında rabitələri islah etmək istənilən namaz və orucdan üstündür.»

RABİTƏLƏRİN İSLAHI

Əmirəl-möminin (ə) vəsiyyətinin ikinci hissəsində əvvəlki hissədən fərqli olaraq, imam Həsən (ə) və imam Hüseyndən (ə) əlavə bütün digər övladlara, yaxınlara və vəsiyyətin çatacağı hər kəsə müraciət edir. Həzrət öncə təqvalı olmağı tövsiyə edir. Bütün xeyir və fəzilətlərin açarı və ruhu olan bu nöqtəyə həzrət hər zaman toxunur. Tövsiyənin ikinci cümləsi işləri nizama salmaqla bağlıdır. Ötən məclisdə bu barədə danışdıq. Növbə üçüncü cümləyə çatmışdır: «İman qardaşları arasında rabitələrin islahını tövsiyə edirəm» Vəsiyyətnamənin uyğun cümləsi adi danışqda işlənən sözlərlə tərcümə olunsa, belə alınar: «Rabitələrinizi yaxşılaşdırın.» Məqsədimiz vəsiyyətnamədəki qrammatik incəliklərə varmaq deyil. Hər halda uyğun cümlə belə anlaşılır ki, qarşılıqlı rabitələrinizi islah edin, möhkəmləndirin, yaxşılaşdırın. Adətən, iki fərd və ya iki müsəlman qrup arasında münasibətlər pozulduqda bu münasibətlərin yaxşılaşdırılması üçün «islahu zatil-bəyn» təbiri işlədilir. Əvvəlki cümlə gündəlik danışq dili ilə "müdiriyyətinizi yaxşılaşdırın" kimi tərcümə edildi. Əlbəttə ki, müdiriyyət dedikdə geniş bir anlam nəzərdə tutulur. Əgər cəmiyyətin idarəçiliyində fərd məsuliyyət daşıyrsa, ailə ilə bağlı və ya şəxsi işlərdə də fərd fəaliyyətdədir. Ötən söhbətimizdə qeyd etdik ki, həzrət böhranlı bir vəziyyətdə yalnız cəmiyyətin idarəçiliyini nəzərdə tuta bilərdi. Burada isə daha əhatəli bir məna ola bilər. Yəni həm cəmiyyətin nizama salınması, həm də fərdi işlərin. İşlərin nizama salınması məsələsi ilə rabitələrin yaxşılaşdırılması məsələsi cümlənin həmcins üzvləri kimi təkrarlandığından belə qənaətə gəlmək olar ki, hər iki məsələ ictimai xarakter daşıyır.

İSLAMDA İCTİMAİ MÜNASİBƏTLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ

Əmirəl-möminin (ə) vəsiyyətnamənin uyğun cümləsində İslam cəmiyyətinin mühüm bir probleminə toxunur. Müsəlmanlar arasında rəbitələrin necəliyi olduqca mühüm məsələdir. Hətta İslam göstərişlərinə əməl etmək üçün var qüvvəsi ilə çalışanlar da uyğun məsələyə lazımınca diqqət yetirmir. Hansı ki, İslam ictimai məsələlərə, müsəlmanlar arasında rəbitələrə önəm verir. Bizlər isə adətən fərdi məsələlərə diqqətliyik. Aramızda fərdi hökmlərə ciddi əməl edənləri yaxşı müsəlman sayırıq.

Əgər İslamın, Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytinin göstərişlərinə əməl etmək əzmindəyiksə, ictimai məsələlərə diqqətli olmalıyıq. Cəmiyyət və onun islahı o qədər əhəmiyyətli məsələdir ki, fərdin faydası cəmiyyətin faydası ilə zidd olduqda İslam cəmiyyətin faydasına üstünlük verir. Yalnız peyğəmbər və imam kimi məsum şəxslər bu məsələdə istisnadır. Bu istisna ilə bağlı faktımız yoxdur. Amma məsələyə ehtiyatlı yanaşaraq belə bir qeyd edirik. Qəti şəkildə deyə bilərik ki, fərdin faydası və cəmiyyətin faydası arasından birini seçməli olsaq cəmiyyətə üstünlük verməliyik. İslam hüquq sistemində cəmiyyət əsas götürülmüşdür. Yəni İslam cəmiyyətin xeyiri üçün fərdin xeyrini qurban verir. Əlbəttə, bu addımı atarkən dünya və axirət xeyirləri nəzərə alınır. Amma bu o demək deyil ki, fərdin axirət xeyiri cəmiyyətin dünya xeyrinə qurban verilsin. Sadəcə xeyrlər bərabər olduqda cəmiyyətin xeyri fərdin xeyrindən üstün tutulur.

İslam hökmlərini araşdırdıqda şahid oluruq ki, onlardan bir çoxu ictimai məsələlərdir. İstər vacib, istər müstəhəb məsələlər arasında ictimai məsələlər üstünlük təşkil edir. Əhli-beytin buyuruqlarının önəmli bir hissəsi ictimai məsələlərə aiddir. Məsələn dəyərli «Üsuli-Kafi» kitabında geniş bir fəsil ictimai münasibətlərə həsr olunmuşdur. Bu

fəsilədə müsəlmanların hüquq və vəzifələri açıqlanır. Məsum imamlar möminlər arasındakı məhəbbət məsələsinə olduqca ciddi diqqət yetirmişlər. Nümunə olaraq bir rəvayəti xatırlayaq: «İki mömin əl görüşdükdə Allah-təala onların baş barmaqları arasına yüz rəhmət nazil edər; bu rəhmətin doxsan doqquz hissəsi bu iki nəfər arasında qarşı tərəfi daha çox sevənə məxsusdur.»

İslamın ictimai rabitələr və onların möhkəmləndirilməsi sahəsində çoxsaylı vacib və müstəhəb hökmləri var. Bununla belə, çoxları uyğun məsələdən qəflətdədir və təsəvvür edir ki, İslam fərdi hökmlər məcmusundan ibarətdir. Onlara elə gəlir ki, əsas məsələ insanla Allah arasında rabitələrin tənzimlənməsidir və İslamda insanın insanla rabitələri ilə bağlı vacib vəzifələr yoxdur.

Şübhəsiz ki, prinsipcə biz yalnız Allaha bəndəlik etməli, yalnız Ona üz tutmalıyıq. Amma Allaha ibadət və itaət yalnız fərdi yönümlə məhdudlaşmır, ictimai rabitələri də əhatə edir. İbadət təkcə namaz və oruc deyil. İslamın ictimai göstərişlərinə əməl edilməsi də ibadət sayılır. Zahirən fərdi ibadət kimi görünən namazda Allaha müraciət edən insan «iyyakə nəbudu və iyyakə nəstəin», «ihdinəs-siratəl-mustəqim» deyərkən cəm tərəfindən müraciət edir. Demək, bir fərd ibadət zamanı Allahla danışarkən «biz Sənə pərəstiş edirik, biz Səndən yardım diləyirik» deməlidir. Yəni fərdi ibadətdə də toplum ruhiyyəsi var. Namaz qılan müsəlman namaz əsnasında özünü toplum arasında görməli, başqa müsəlmanlarla çiyin-çiyinə ibadət etdiyini təsəvvür etməlidir.

Dua qaydalarından biri də budur ki, insan öncə başqaları üçün dua etsin. Rəvayətdə nəql olunur ki, öncə qırx möminə dua edən insanın özü üçün etdiyi dua qəbul olar.¹ Rəvayətlərə əsasən, əgər insan öz dualarında yalnız başqaları üçün ağız açsa Allah onun başqaları üçün istədiyi bütün

¹ "Üsuli-kafi", kitabud-dua, babi-mən təstəcəbə dəvətə, rəvayət.

şeyləri onun özünə əta edər.¹ Amma insan yalnız özü üçün dua etdikdə bu duaların qəbul olunacağına zəmanət yoxdur. Allah insanı başqaları üçün duaya çağırmaqla ondakı ictimailik ruhunu gücləndirir. Uyğun mövzuda məşhur bir rəvayətdə imam Həsən (ə) buyurur: «Bir gecə oyaq idim. Anam Fatimənin dua səsini eşitdim. Anam yalnız başqalarına, qonşulara, dostlara, qohumlara dua edirdi. Nəhayət sübh açıldı. Mən ərz etdim ki, anacan, bu gecə nə qədər qulaq asdımsa eşitmədim ki, özümüz üçün dua edəsiniz. Anam buyurdu: «Övladım! Əvvəl qonşu, sonra ev əhli.»² Bəli, İslamda qayda belədir. İslam baxışına əsasən, Allahla raz-niyaz edən insan öncə başqaları üçün dua edir, sonda fürsət qalarsa özü üçün də bir şey istəyir. İslam insanlara belə tərbiyə verir. Amma bugünkü məsihi ayinlərinə əsasən insana cəmiyyətdən uzaqlaşmaq, meşələrdə, mağaralarda məskən salmaq tövsiyə olunur. Əlbəttə ki, həqiqi məsihilikdə belə olmayıb. Bu günki məsihilik gerçək məsihi təlimlərinin təhrif olunmuş formasıdır. Əslində bütün ilahi dinlər eyni bir kökdən qaynaqlanır və onlar arasında ziddiyyət yoxdur. Bir sözlə, məsihiliyin əksinə olaraq İslam fərdiyyətçiliyi, tərki-dünyalığı pisləyir. İslamın nəzərincə, fərdin problemləri cəmiyyətin problemlərinin həlli sayəsində aradan qaldırılır. Öncə qeyd etdiyimiz kimi, insanın özü üçün duası başqalarına dua sayəsində yerinə yetir. Rəvayətlərə əsasən, bir mömin digər möminə dua edərkən ilahi mələklər deyir: «Pərvərdigara, onun özünə də əta et.» Mələklərin amin dediyi dua qəbuldur. İnsan təkcə özünə dua etdiyi vaxt bu sayaq zəmanətlər verilmir.

Böyük ustadımız mərhum Əllamə Təbatəbai buyurur: «Mən ömür boyu təkcə özüm üçün dua etmədim!» Bu çox böyük iddiadır. Bu şəxs olduqca təvazökar idi və «mən» sözünü təsadüfən işlədərdi. Xidmətində olduğum uzun illərdə

¹ Həmin mənbə.

² "Biharul-ənvar", c.43, s.81, rəvayət 3, bab 4.

nə vaxtsa «mən» dediyini eşitməmişdim. Özünə işarə etmək istədiyi vaxt «bəndə» təbirindən istifadə edərdi. Belə bir insanın ömür boyu təkcə özünə yox, həm də başqalarına dua etməsi onun böyüklüyünə uyğundur və həqiqi İslam ruhunda tərbiyə olunmuş bir insanın səciyyəsidir.

İSLAMIN İCTİMAİ RABİTƏLƏRƏ ÖNƏM VERMƏSİNİN FƏLSƏFƏSİ

Şübhəsiz, İslamın ardıcıl şəkildə müsəlmanların diqqətini bir-birlərinə yönəltməsinin səbəbləri var. Bu səbəblərdən ən mühümü budur ki, insanların taleyi bir-birinə bağlıdır, onların mənəvi kamilliyi sıx şəkildə əlaqəlidir. Əgər insanlar dağlarda və meşələrdə pərakəndə şəkildə yaşasaydılar, bugünkü elmi-texniki nailiyyətləri əldə edə bilərdilərmi?! Tənhalığa çəkilmiş insan cəmiyyətlə heç bir əlaqə saxlamasa, qarnını doyurmaq üçün heyvan tək yem gəzməlidir. Cəmiyyətlə əlaqəni tamamilə üzdükdə sadəcə yemək bişirmək və paltar tikmək mümkün olmur. Sadə bir köynək fermadan toxuculuq fabrikinədək uzun bir yol keçir. Başqa insanlarla rabitədə olmadan hətta nitqi qorumaq mümkünsüzdür. Bu gün mənzilimizdə faydalandığımız su, qaz, işıq ictimai həyatın bəhrələrindəndir. Əgər toplum olmasa tənhalığa çəkilmiş insan bir ovuc su əldə etmək üçün olmanın əziyyətlərini çəkir. Bəli, ictimai həyat bizim bütün maddi ehtiyaclarımızın təminində aparıcı rol oynayır. Məgər toplum olmasa tənhə insan təbiət hadisələri qarşısında tab gətirə bilərmi?! Şübhəsiz, cəmiyyətdən uzaqlıq insan üçün yalnız problemlər yaradır.

Mənəvi işlərdə də vəziyyət eynidir. Şübhəsiz ki, böyük əksəriyyət eşitmək və ya mütaliə yolu ilə dinlə tanış olur. Biz uyğun sahədəki biliklərimizə görə ata-analarımıza, müəllimlərimizə və kitablara borcluyuq. Əgər ictimai həyat olmasaydı bu sayaq rabitələr də olmazdı. Aydın məsələdir ki, hər bir millətin dili ictimai rabitələr sayəsində

formalaşmışdır. Çoxsahəli ünsiyyətlər sayəsində dilin lüğət tərkibi genişlənmişdir.

Düşünmüsünüzmü ki, əgər ata-anamız və ətrafdakılar bizi Allah, peyğəmbər, din və Quranla tanış etməsəydilər, bütün bu həqiqətlərdən qəflətdə qalardıq? Deyə bilərsiniz ki, mən kitablardan oxuyub öyrənərdim. Məgər kitablar ictimai rabitələr sayəsində ərsəyə gəlmirmi? Əgər cəmiyyət olmasaydı, hərflər, sözlər, dillər formalaşardı mı? Yazı necə yaranır, necə öyrədilir? Əgər bir şəxs tənhalığa çəkilib özündən əlifba yaratsa və həmin əlifba ilə kitab yazsa, bu kitabı ondan başqa kim anlayar? Başqalarının bu kitabı oxuması üçün o ictimai əlaqələrə qatılıb uyğun əlifbanı öyrətməyə məcburdur. Bəli, dini və mənəvi məsələlərdən nə biliriksə, ictimai həyatın səmərələrindəndir.

Mənəviyyatla, zəruri həqiqətlərlə tanışlıq üçün hər birimiz ictimai həyata, məsələn müəllimə, ata-anaya, məktəbə, sinifə, məscidə, hüseydiyyəyə, kitaba möhtacıq. İnsan təkləkdə saleh iş görməyə də acizdir. Yalnız başqalarının köməyi ilə xeyir işləri həyata keçirmək mümkün olur. Məsələn, Əhli-beyt (ə) üçün əlamətdar günlərdə mərasim qurmaq savabdır. Əvvəla, bu məclis özü ictimai bir yığıncıqdır. İkincisi, əgər siz qonaqlara yalnız çay süfrəsi açmaq istəsəniz, süfrəyə qoyacağınız qənd, çay və başqa hər nə ictimai işin məhsuludur. Əgər başqaları fabrik və zavodlarda çalışıb ehtiyac duyduğunuz şeyləri istehsal etməsələr, siz addım ata bilməzsəniz. Demək, sadə bir məclisinin keçirilməsi üçün cəmiyyətin iştirakı labüddür.

İstər maddi, istər mənəvi yönümdə insanın bütün ehtiyacları cəmiyyət və ictimai həyat sayəsində təmin edilir. Əgər cəmiyyət və ictimai həyat olmasaydı, hətta peyğəmbərlər də bir iş görə bilməzdi.

Peyğəmbər (s) təkbaşına ayrı-ayrılıqda fərdlərlə görüşüb söhbətləşsə nə kimi nəticə əldə edərdi?! İslam peyğəmbəri (s) öz mühüm bəyanatlarını xalqa çatdırmaq üçün müxtəlif

fürsətlərdən faydalanmışdır. Həzrət həcc dövrünü qənimət sayırdı. Həmin vaxt ucqar yerlərdən ziyarətə gələnlər böyük bir izdiham təşkil edirdi. Belə məqamlarda Allah buyuruqlarını insanlara çatdırmaq daha münasib idi. Amma fərdi dəvətlə nəticə əldə etmək mümkünsüzdür. Demək, hətta peyğəmbərlər də cəmiyyətlə işləmiş, ictimai rabitələrdən bəhrələnmişlər. Əgər peyğəmbər ətrafındakılarla ayrılıqda görüşsəydi ömrünün sonunadək kiçik bir qrupa həqiqəti çatdırmış olardı. Hansı ki, biz qısa bir müddətdə milyonlarla insanın İslama qatıldığını görürük.

Əslində informasiya mübadilələrinin misilsiz sürət aldığı dövrümüzdə fərdi həyatdan danışmağa dəyməz. Belə bir dövrdə insanın öz maddi və mənəvi ehtiyaclarını təkbəşinə təmin etməsi mümkünsüzdür.

Əgər desək ki, insanın həyatı ictimai həyatdan ibarətdir, yalan olmaz. Bu istiqamətdə ifratçı nəzəriyyələr də var. Onların nəzərinə, ümumiyyətlə insan ictimai rabitələrə qatılmadan öz insanlığını qoruya bilməz. Onlar bildirirlər ki, ictimai həyatdan uzaqlaşmış fərd heyvan səviyyəsinə enir. Uyğun baxışı irəli sürən materialistləri rədd edirik. Bəşəriyyətin atası həzrət Adəm tək-tənha xəlvə olunmuşdu. Cəmiyyət yox idisə də, həzrət Adəm şəxsiyyət baxımından böyük insan idi. Yəni Allah cəmiyyətdən kənar da insan tərbiyə edə bilər. İslam baxımından, insanın ictimai həyata qatılması onun normal bir həyat yaşayıb öz ehtiyaclarını təmin etməsi üçündür.

Biz həzrət Adəmin yaranışı kimi istisna halları rədd etmirik. Hazırkı vəziyyət isə başqadır. Əgər ictimai rabitələr qırılsa, ya insanların həyatına son qoyular, ya da bir çox ehtiyaclar təmin olunmamış qalar. Allah insanı elə yaratmışdır ki, o öz maddi və mənəvi ehtiyaclarını başqalarının köməyi ilə təmin edə bilər. Bu baxımdan insanı ictimai varlıq saymaq olar. Bu ictimailiyi müxtəlif cür mənalandırmaq mümkündür. Həqiqət budur ki, insan öz

maddi və mənəvi ehtiyaclarını yalnız ictimai həyat sayəsində təmin edə bilir.

Əgər Allah-təala insanı kamilləşmək üçün yaratmışsa və bu kamilləşmə yalnız ictimai həyat sayəsində mümkündürsə, təbii ki, Allah rahibliyi, tərki-dünyalığı tövsiyə etməz. İnsanın təkamülündə məqsəd onun mənəvi kamilliyidir. Amma bir çox mənəvi kamilliklər maddi vasitələrlə əldə olunur. Demək, mənəvi inkişaf üçün maddi inkişafa ehtiyac var. Maddi inkişaf isə ictimai həyat sayəsində gerçəkləşir. İnsanı kamillik üçün yaratmış və bu kamilliyi ictimai həyatla şərtləndirmiş Allah guşənişinliyi məqbul saymaz. Bu səbəbdən İslam rəhbərləri buyurmuşlar: «İslam rahibliyə, guşənişinliyə, tənhalığa çəkilməyə icazə vermir. Yalnız istisna şəraitdə, xüsusi fərdlərin zərurət ucbatından müvəqqəti olaraq kənara çəkilmək icazəsi var. Bəli, deyilənlərdən bu qənaətə gəlirik ki, rahiblik İslamda məqbul deyil. Acından ölmək qorxusu olan insana yalnız zəruri həddə murdar ətdən qidalanmaq icazəsi verildiyi kimi, bəzilərinə istisna hallarda guşənişinlik icazəsi verilmişdir. Zərurət olmayan şəraitdə rahiblik qadağandır. Əksinə, İslam ictimai rabitələrin gücləndirilməsini, fərdlərin bir-birinə yaxınlaşmasını göstəriş verir. Bu baxışı İslamda prinsip kimi qəbul etmək olar. İslam insanların maddi və mənəvi problemlərinin həlli üçün ictimai rabitələrin möhkəmləndirilməsini tapşırır.

İCTİMAİ RABİTƏLƏRDƏ QIRMIZI XƏTT

İnsanın ilkin yaranışında mələklərin qeyd etdiyi və sonradan şahid olduğumuz kimi, heç də bütün insanlar haqqa xidmət etmir. Onlardan bir çoxu fəsad törədir, zülmə uğrayır. Allah-təala insanı yaratmaq istədiyi vaxt mələklər ərz etdilər: «Yer üzündə fəsad törədib qan tökəcək kəsimi yaradırsan?»¹

¹ "Bəqərə", 30.

Mələklərin insanla bağlı öncə görməsini açıqlamaq mövzumuzdan kənardır. Amma aydın məsələdir ki, Allah-təala bəzi insanların yer üzündə fəsad törədəcəyini öncədən bilirdi. Bəs fəsad törədən, qan tökən zümrə ilə münasibətlər necə tənzimlənməlidir? Aydın məsələdir ki, insan öz imanı üçün faydalı rəbitələri gücləndirməli, imanına zərbə vuracaq rəbitələri kəsməlidir. Möminlərə tövsiyə ünvanında belə buyurur: «Məhəmməd Allahın rəsuludur. Onunla olanlar kafirlərlə sərt, bir-birləri ilə mehribandırlar.»¹

İslamın göstərişi budur ki, fəzilət və kamillik düşmənləri ilə, İslam və doğru yola qarşı çıxanlarla sərt rəftar olunsun. Belələri möminlərdən və müsəlmanlardan xoş üz görməməlidir. Qurani-kərim uyğun məsələ ilə bağlı digər bir yerdə möminləri və müsəlmanları həzrət İbrahimdən nümunə götürməyə çağırır: «Şübhəsiz, sizin üçün İbrahim və onunla olanlarda yaxşı nümunə var; bir zaman qövmələrinə dedilər: «Biz sizdən və Allahın yerinə pərəstiş etdiyiniz şeydən zara gəlmişik; sizi inkar edirik, yalnız Allaha iman gətirəndək bizimlə sizin aranızda həmişəlik düşmənçilik var.»² Ayədə göstəriş verilir ki, müsəlmanlar həzrət İbrahimdən nümunə götürsünlər. Bəs hansı işdə? İbrahim haqqa qarşı inad göstərərək təslim olmayanlara aydın şəkildə bildirdi ki, onlardan zara gəlib, onların hesabı ayrıdır və aralarında düşmənçilik mövcuddur.

Bəli, möminlər Allahın dini və haqq yola qarşı çıxanlarla İbrahimsayağı rəftar etməlidir. İslam ictimai rəbitələrin möhkəmləndirilməsini əmr edərkən bu zümrəni nəzərdə tutmur. Hətta maddi mənafeələr üçün təhlükə yaransa da, bu zümrə ilə əlaqə saxlanmamalıdır. Çünki onların mənəvi zərəri olduqca böyükdür. İslam maddi faydanı o zaman dəyərləndirir ki, bu fayda mənəvi faydalar üçün müqəddimə olsun. Əgər maddi fayda mənəvi faydaya

¹ "Fəth", 29.

² "Mumtəhinə", 4.

ziddirsə, ondan imtina etmək zəruridir. Bu gün əksər insanlar gözəl anlayır ki, dünyanın müstəmləkəçi super güclərinin yoxsul xalqlara göstərdiyi humanitar yardımlar yalnız bu xalqları tora salmaq üçündür. Dənizə qarmaqda yem salan balıqçı balığa ürək yandırdığından belə etmir. Onun məqsədi balığı tilova keçirməkdir. Öz humanitar yardımları ilə öyünənlər arasında milyonlarla ton buğdanı dənizə tökənlər var ki, bazarda buğdanın qiyməti aşağı düşməsin! Hansı ki, bəşəriyyətin əhəmiyyətli bir hissəsinin aclıq çəkdiyi göz qabağındadır. Dünya iqtisadiyyatını ata malı kimi öz ixtiyarında saxlayıb istədiyi kimi tənzimləyən, bəşəriyyəti böhranlı vəziyyətə düşür edən zalımlarla hansı rabitədən danışmaq olar?! Belələri nəinki imansızdır, hətta insani sifətlərini itirmişlər. Onlarda insani mahiyyət və ruh gözə çarpmır. Mərhəmət hissini itirmiş daş ürəkli bu zümrə haqqında Quran buyurur: «Kafirlərlə sərt davran.»

Amma cəhalət, bilməməzlik ucbatından müxalif mövqe tutanlarla məhəbbətlə davranmaq lazımdır ki, onlar doğru yola gəlsinlər. Əgər belələri ilə düzgün rəftar etsək, onların çoxu hidayət olasıdır.

İnadkarlıq göstərməyən, imana yaxın olan zümrə ilə nəinki sərt davranmamalı, hətta onlara məhəbbət göstərüb, ehsan etməliyik.

İCTİMAİ RABİTƏLƏRDƏ İXTİLAFLAR LABÜDDÜR.

Vəsiyyətnamədə möminlər və iman əhli nəzərdə tutulmuşdur. İslam təlimlərinə əsasən biz öz iman qardaşlarımızla sıx rabitədə olmalı, kin-küdurətə yol verməməliyik. Qurani-kərimdə buyurulur: «Həqiqətən möminlər qardaşdirlər; qardaşlarınızın rabitələrini möhkəmləndirin.»¹

¹ "Hucurat", 10.

Uyğun buyuruqlar bir şəhərdə və ya bir kənddə yaşayan möminlərə şamil olunmur. Buyuruqda meyar imandır. İstənilən bir qövmdən, irqdən, millətdən, mənəqədən, əyalətdən olan imanlı insan bizə qardaş sayılır və onunla rabitəni möhkəmləndirməliyik. Bəli, hətta Amerikanın qara dərilili müsəlmanları bizə qardaşdır. Mömin dedikdə təkcə ərəb və ya iranlı nəzərdə tutulmur. Bütün iman əhli arasında rabitələrin möhkəmləndirilməsi İslamın qəti göstərişlərindəndir. Dünyanın bu gün ərazilər üzrə bölünməsi bu məsələdə heç bir rol oynamır. Bizim üçün əsas imandır, dünyanın ən ucqar nöqtəsindəki imanlı insan bizim qardaşımızdır və İslam göstərişlərinə əsasən onunla dostluq vacibdir.

İslamın eyni əqidəli insanları qardaş sayması onun prinsiplərindəndir. Hər bir müsəlman vəzifəlidir ki, bu qardaşlığı möhkəmləndirsin və onu hifz etsin.

Eyni zamanda qan qardaşları arasında da fərqli baxışların olması təbiidir. Necə ki, fiziki baxımdan fərqlənməyən iki nəfər yoxdur. Səliqə baxımından da iki insan eyni ola bilməz. Demək, baxış və səliqə fərqi tam təbiidir və iki qardaş, ərhlə arvad, ata ilə oğul arasında fərq ola bilər. İman qardaşları da istisna deyil. Möminlər arasında da fərqli cəhətlər mövcuddur.

Digər bir tərəfdən, ixtilaflar kin-küdurətlə, narahatlıqla müşayiət olunur. Bəsirətli insan öncədən görür ki, hər bir cəmiyyətdə səliqə fərqləri ucbatından ziddiyyətlər olasıdır. İki şəxs eyni bir məsciddə namaz qılır, eyni bir şəxsə iqtida edir, eyni bir alimə, mərcəyə təqlidçidir, eyni rəhbərə tabedir və eyni bir xəttədir. Bütün bunlara baxmayaraq onların müxtəlif məsələlərdə fərqli mövqə tutmasına, fərqli münasibət göstərməsinə şahid oluruq. Təcrübəli və imanlı insanlar bu sayaq ixtilafları sadəliklə həll edə bilər. Adi insanlar arasında isə uyğun səliqə fərqləri soyuqluğa kin-küdurətə səbəb olur. Digər bir tərəfdən şeytan da pusqudadır

və münasib fürsət gözləyir ki, möminlər arasında düşmənçilik toxumu səpsin. Allah-təala buyurur: «Həqiqətən, şeytan sizin aranızda ədavət və düşmənçilik yaratmaq istəyir.»¹

Ayənin zikr etmədiyimiz davamında buyurulur ki, şeytan şərab və qumar vasitəsi ilə kin-küdurət yaradır. Əlbəttə ki, şərab və qumar şeytanın yalnız iki qurğusudur. Möminlər arasında düşmənçilik yaratmaq istəyən şeytanın minlərlə qurğusu var. Şeytan iki mömin arasında qarşudurma yaratmaq üçün fürsət gözləyir. Ata ilə övlad, ana ilə qız, iki bacı, iki qardaş, iki qonşu, iki dost, iki sinif yoldaşı arasında ədavəti qızıqdırmaq üçün şeytana fürsət lazımdır. İki millət arasında ədavət yaratmaq isə onun üçün daha asandır. İnsanın amansız düşməni pusquda gözləyir və onun gedişlərindən biri də budur ki, möminlər arasında soyuqluq yarandıqda onların qəlbinə nüfuz edib saman çöpündən dağ düzəlsin. Sadəcə bağışlanası bir səhv şeytan vasitəsi ilə şişirdilir. Nəticədə iki qohum, iki yerli, iki millət arasında düşmənçilik yaranır. Şeytanın təlqinləri o qədər güclənir ki, insan hətta qəlbindəki kin-küdurət səbəbindən yata bilmir. O düşündükcə bu düşmənçilik daha da dərinləşir. Belə məqamlarda insan öz mömin qardaşının qətli ilə də razılaşa bilər.

İxtilaf gerçəkdən də evlər yıxa bilər. İxtilaf səbəbindən şagird dərse, müəllimə soyuq münasibət göstərə bilər. Bəzən elə olur ki, şagirdin müəllimə münasibəti onu sınıfdan uzaqlaşdırar və ya müəllimin sözlərinə qulaq asmaz. İxtilaf səbəbindən ərnlər arvad arasındakı səmimi münasibətlər pozulur, ailə mühitində qovğa yaranır. Kin-küdurət və ixtilafın kök atıb insanları bir-birindən uzaqlaşdırması ziddiyyətlərin təbii sonluğudur. İnsanlar təkcə fiziki baxımdan uzaqlaşmır, onlar qəlbən də bir-birlərindən soyuyurlar. İncimiş insanlar bir-birlərinə ağız açmaq istəmir,

¹ "Maidə", 91.

yardım əli uzatmırlar. İnsan incidiyi insana ağız açmağı özünə ar bilir. Bir sözlə, ixtilaf səbəbindən hər iki tərəfin məhrumiyyətləri artır.

İxtilafların ağırlı sonluğunu nəzərə alan İslam tədbir görür. Əmirəl-möminin (ə) öz son tövsiyələrində yaxınlarına namaz və orucdan öncə aralarındakı rabitələri möhkəmləndirməyi tapşırır. Həzrət bu münasibətlə Peyğəmbərin (s) buyuruğunu zikr edir: **«İki müsəlman, iki mömin qardaş arasında rabitəni möhkəmləndirmək namaz və orucdan üstündür.»**

BİR NÖQTƏYƏ DİQQƏT

Burada bir nöqtəni xatırlamaq yerinə düşər: Rəvayətlərdə tez-tez rastlaşırıq ki, iki ibadət müqayisə olunur və buyurulur ki, onlardan biri o birindən üstündür. Belə bir nəticə çıxarmaq olmaz ki, bir ibadət o birini əvəz edə bilər. Məsələn, deyirlər ki, su çörəkdən üstündür. Çünki insan bir müddət ac qala bilir, amma susuz qala bilmir. Amma bu o demək deyil ki, insan su içib, çörəksiz yaşaya bilər. İnsan həyatını davam etdirmək üçün həm suya, həm də çörəyə ehtiyacıdır. Rəvayətlərdə də müqayisə bu qəbildəndir. «Namaz orucdan üstündür» dedikdə nəzərdə tutulmur ki, Ramazan ayında oruc tutmayıb əvəzinə namaz qılmaq olar. Cihad namazdan üstündür deyilirsə, bu o demək deyil ki, cihada gedən namaz qılmamalıdır. Haqqında danışdığımız vəsiyyətnamədəki müqayisədən də belə bir nəticə çıxarılmamalıdır ki, iki müsəlmanı bərişdiranın namaz və oruca ehtiyacı yoxdur. Bəli, möminlər arasında yaxınlıq yaradan insan min namazın savabını qazanır. Amma bu iş namazı əvəz etmir. Rabitə yaratmağın öz, namazın öz təsiri var. İnsanın kamilləşməsi üçün bütün bu işlərə ehtiyac var. Namazın öz yeri, müsəlmanlar arasında rabitələri möhkəmləndirməyin öz yeri! Əlbəttə, müqayisə zamanı onların birini o birindən üstün saymaq olar. Əmr be məruf

(yaxşılığa əmr) və nəhy əz munkər (pisliyə qadağa) haqqında da oxşar təbir var. Deyilir ki, əmr be məruf və nəhy əz munkər namaz və orucdan üstündür. Səbəb budur ki, insanlar doğru yola çağırılmasa, pis yola qadağa qoyulmasa tədricən namaz və oruc da yaddan çıxar. Demək, namaz və orucun davamı əmr və qadağadan asılıdır, amma nəticə çıxarmaq olmaz ki, namaz və oruc əvəzinə əmr be məruf və nəhy əz munkərlə məşğul olmaq mümkündür.

HƏTTA YALAN VASİTƏSİ İLƏ RABİTƏLƏRİ MÖHKƏMLƏNDİRMƏK

İndi rabitələrin möhkəmləndirilməsi ilə bağlı əsas mövzuya keçirik. Möminlər arasında rabitələrin islahı İslamın ən vacib göstərişlərindəndir. Əksinə, iki möminin rabitəni kəsib bir-birindən küsməsi üç gündən artıq davam edə bilməz. Əgər dördüncü gün möminlər barışmasa onların namazları qəbul deyil. Barışmaq üçün ilkin addım atan mömin çox böyük savab qazanır. Həmin üç gün ərzində bu iki mömini barışdırmaq başqalarına vacibdir. Küsülülük müddəti artdıqca başqa möminlərin də vəzifsi ağırlaşır. Onlar hətta yalan vasitəsi ilə möminləri barışdırma bilər. Hansı ki, yalan İslamda böyük günahlardan sayılır və rəvayətlərə əsasən, bir çox başqa günahların açarıdır. Rəvayətdə bildirilir ki, evlərdəki bütün pisliklərin açarı yalandır.¹ Amma iki mömin arasındakı kin-küdurəti aradan qaldırmaq o qədər əhəmiyyətlidir ki, onları barışdırmaq üçün yalan danışmaq hətta müstəhəb sayılır.

Əgər görsək ki, bir şəxs öz iman qardaşından onun arxasınca danışdığı üçün gileylənir, yalandan istifadə edə bilərik. Deyərik ki, Həmin şəxs sənin haqqında çox xoş sözlər deyir. Qarşı tərəf təəccüblənsə də, biz dediklərimizi təsdiqləyib, onun yanıldığını bildirməliyik.

¹ "Biharul-ənvar", c.72, s.263, rəvayət 46, bab 114.

Belə bir yalanın savabı istənilən bir doğru sözdən çoxdur. Çünki bu yalan iki mömini barışdırır, onlar arasındakı kin-küdurəti aradan qaldırır. Bəli, məhz bu məqamda yalan vasitəsi ilə iki mömini barışdırmaq tövsiyə olunur.

Bəs nə üçün başqa məqamlarda şiddətlə məzəmmət olunan yalana bu məqamda yol açılır? Çünki ictimai rabitələr qırılsa, insanların nə maddi, nə də mənəvi ehtiyacları ödənər!

Soruşula bilər ki, iki şəxs bir-birindən küssə, dünya dağılmaz ki? Biz onlara xatir nə üçün ən böyük günaha əl atmalıyıq? Cavab budur ki, əgər möminlər arasında küsülülük davam etsə, günbəgün öz çərçivəsini genişləndirər, nəhayətdə ictimai rabitələr sarsılsın. Bu səbəbdən də küsülülüğün qarşısı ilk addımda alınmalıdır. Rabitələrin möhkəmləndirilməsi üçün təsirli tədbirlərdən biri budur ki, insan özü ətrafdakılara bədgümanlıqdan çəkənsin. Rəvayətlərdə oxuyuruq: «Qardaşının işini ən yaxşı şəkildə yoz.»¹ Əgər mömin qardaşının hansısa işi sənə xəta kimi görünürsə, səbr et, bunu yaxşılığa yoz. Düşün ki, onun məqsədi başqa olub. Mümkündür ki, sizin nəzərinizə xəta kimi görünən işi həmin şəxs xeyir məqsədlə yerinə yetirmişdir. Hər halda mömin qardaşının ittihamına çalışma. Rəvayətlərdə qeyd olunur ki, əgər əlli mömin başqa bir möminin ziddinə şəhadət versə, amma o özü deyilənləri rədd etsə, sən həmin əlli nəfərin yox, şəxsin öz sözünü qəbul et.²

Rəvayətdə əlli möminin yalançı sayılması yox, onların şəhadəti əsasında əməl etməmək nəzərdə tutulur.

¹ "Biharul-ənvar", c.74, s.186, rəvayət 7, bab 12.

² "Biharul-ənvar", c.75, s.214, rəvayət 11, bab 65.

«ƏYNƏL-MUTƏHABBUNƏ FİLLAH»

İslam müsəlmanlar arasında sülh-səfa, məhəbbət yaranması üçün son həddə səy göstərir. Dinimiz möminlər arasında qardaşlıq üçün təhlükə yaradan bütün amillərlə mübarizə aparır. Şübhəsiz ki, bu məhəbbət iman üzərində qurulmuşdur. Belə bir məhəbbətin əlaməti odur ki, insan daha imanlı şəxsləri daha çox sevir. Belə bir məhəbbət ən mühüm və böyük islami dəyərlərdəndir. Uyğun məhəbbət insan üçün dünya və axirətdə imtiyaz sayılır. Bu barədə çoxsaylı rəvayətlər var. Rəvayətlərdən birində bildirilir ki, Qiyamət bərpa olan vaxt hamı məhşər səhrasına toplanar; nida olunar ki, «mutəhəbbunə fillah» haradadır? Məhşər əhlinin bir hissəsi ayağa qalxar; onlara bildirilər ki, hesab-kitabsız behiştə yola düşün; onlar yola düşər; yolda mələklər onlarla rastlaşıb soruşar ki, hara gedirsiniz? Deyərlər ki, sorğu-sualsız behiştə gedirik; mələklər maraqlanar ki, siz hansı dəstəsiniz? Deyərlər ki, biz dünyada Allahın razılığı üçün başqalarını dost sayan və Allahın razılığı üçün kimlərisə düşmən bilənlərik.¹

Bəli, Allah xatirinə sevginin belə bir təsiri var! Bəli, İslamın bir bu qədər əhəmiyyət verdiyi rabitələr haqqında ömrün son anlarında danışmağa dəyər! Bu məsələ sadə məsələ deyil, təəssüf ki, bizlər onun əhəmiyyətini anlamırıq. Bizim fikrimizcə əsas məsələ namaz qılıb oruc tutmaqdır. Məsələn, tez-tez deyilir ki, namazınızı ilkin vaxtında qılmağa çalışın. Əlbəttə ki, namaz dinin sütunudur və olduqca əhəmiyyətlidir. Əmirəl-mömininin (ə) namaza çağırışları var. Amma belə bir çağırışla yanaşı, digər bir mühüm məsələni də unutmaq olmaz. Əmirəl-möminin (ə) namazdan əlavə zülmə mübarizə, işlərdə nizam, düzgün müdiriyyət, tərəflər arasında

¹ "Biharul-ənvar", c.9, s.245, rəvayət 19, bab 36.

rabitələrin islahı məsələlərinə də toxunur. Bu məsələlər həzrətin nəzərində o qədər mühümdür ki, o son vəsiyyətində onları yaddan çıxarmır. Mömin insan namazına diqqətli olduğu kimi, möminlər arasında münasibətlərə də diqqətli olmalı, bu sahədə vəzifələrini yerinə yetirməlidir. İki mömin arasında kin-küdurətə biganə qalmaq haqqımız yoxdur. Düşünə bilmərik ki, vaxt ötdükcə özləri barışarlar. Allah belə bir münasibəti qəbul etmir. Peyğəmbər (s) və onun Əhli-beytindən nəql olunan rəvayətlərə əsasən iki mömin arasında münasibətlər soyuyan vaxt yalan vasitəsi ilə olsa belə, bu soyuqluğu aradan qaldırmağa vəzifəliyik. İki müsəlman arasında kin-küdurət olan zaman şeytan üçün yol açılır. Belə bir hal Allahı razı salmır. Demək, möminlər arasında soyuqluğu aradan qaldırmaqla şeytanın nüfuz yolunu bağlamalıyıq. Ümid edirik ki, Əmirəl-mömininin (ə) məqamına xatir Allah-təala möminləri bir-birinə qarşı mehriban buyura!

ALTINCI MƏCLİS:

YETİMLƏRİN VƏ QONŞULARIN HAQQI

«Yetimlərə münasibətdə Allahı...Allahı unutmayın; ağızları üçün növbə saxlamayın və yanınızda sıxıntı keçirməsinlər; qonşulara münasibətdə Allahı...Allahı unutmayın, çünki onları peyğəmbəriniz tapşırıb; o həzrət qonşular haqqında daim elə tövsiyə edirdi ki, tezliklə onlara miras düşəcəyini düşünürdük.»

İCTİMAİ RABİTƏLƏRİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ TAPŞIRIĞI

Əmirəl-möminin (ə) dəyərli ömrünün son saatlarındakı vəsiyyətlərində buyurur: **«Yetimlərə münasibətdə Allahı...Allahı unutmayın.»** Əlbəttə ki, uyğun tövsiyəni ərəbcədən dilimizə olduğu kimi tərcümə edə bilmirik. Ərəblər arasında, xüsusi ilə imanlı şəxslər danışarkən bir məsələnin əhəmiyyətini və ona əməl olunmamasının təhlükəsini göstərmək üçün bu sayaq təbirlərdən istifadə olunur. «Əllahə, Əllahə» təbirləri sanki bu tövsiyəyə əməl etməyəndə Allahın hesab çəkəcəyini göstərir. Quranda da oxşar təbirlər var: «Və yuhəzzirukumallahu nəfsəh» - «Allah sizi özündən (cəzalarından) qorxudur.»¹ «Əllahə, Əllahə» təbiri ədəbi baxımdan həsəd qılmaq mənasını da bildirir. «İyyak» kəlməsi də uyğun mənada işlədilir. Rəvayətdə oxuyuruq: «İyyakum vəl-həva fəinnəl-həva yumi və yusimm»- «Həvəsdən çəkinin, həvəs insanı kor və kar edir.»²

Hər halda ədəbi baxımdan «Əllah» kəlməsi vasitəsi ilə qarşı tərəf Allahla qorxudulur. Yəni əgər deyilənə riayət etməsəniz, sizinlə Allah hesab çəkəcək. Bu təbir məsələnin ciddiliyinə işarədir. Bizim dilimizdə uyğun mənəni ifadə edən təbir yoxdur.

Əmirəl-mömininin (ə) uyğun tapşırığı yetimlərlə bağlıdır. Bu cümlə və bundan öncəki cümlələr təsdiqləyir ki, İslam ictimai həyata böyük əhəmiyyət verir. Ötən məclisdə ictimai həyatın İslam maarifində əks olunmuş əhəmiyyəti haqqında qismən ətraflı danışdıq. İşarə edildi ki, İslam ictimai həyatın heç bir yönümünü nəzərdən qaçırmamışıdır. İnsanı Allah-təala yaratmışdır, onun dünya və axirət

¹ "Ali-İmran", 28-30.

² "Nəhcül-fəsahə", rəvayət 1001.

şənlərindən, istək və meyllərindən, xoşbəxt və bədbəxtlik amillərindən hamıdan çox xəbərdardır. İslam göstərişləri Allah tərəfindən insan fitrətində qərar verilmiş meyllər əsasında tənzimlənmişdir. İnsan öz dünya həyatında həm maddi, həm də mənəvi ehtiyaclarının ödənməsi üçün başqalarına möhtacdır. Bu məsələni ötən məclisdə imkan həddində araşdırdıq. Bəli, nəzərə çatdırılan prinsiplər əsasında insan maddi və mənəvi təkamülü üçün başqalarına ehtiyac duyur. İslam təlimlərində əsas prinsiplərdən biri budur ki, ictimai rabitələr gücləndirilməlidir. Bu rabitələrin gücləndirilməsi ilk növbədə bir-birindən faydalana biləsi insanlara aiddir. İkinci növbədə, insanın faydalana biləcəyi kəslər nəzərdə tutulur. Bu zümrədən olanlar bir-birləri ilə rabitələri gücləndirməlidirlər. Qardaşlar arasındakı yaxınlığa heç vəchlə zərbə vurulmamalıdır. İman qardaşları arasında kin-küdurətin yaranmaması üçün tapşırıqlardan biri rabitələrin möhkəmləndirilməsi idi. Bu barədə ötən məclisdə danışıldı. Növbəti hissədə uyğun rabitələri yetimlərə və qonşulara münasibətdə möhkəmləndirmək tapşırılır. Hazırkı məclisdə bu barədə danışılacaq.

İCTİMAİ RABİTƏLƏRİN TƏBİİ YOLLARLA MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ

Qeyd olunduğu kimi, ictimai həyat insan, onun maddi və mənəvi təkamülü üçün çox əhəmiyyət daşıyır. Bu istiqamətdə insanın özündə amillər mövcuddur. Həmin amillər birbaşa ictimai həyatın hifzinə, qarşılıqlı rabitələrə

doğru aparır. Yəni Allah-təala insanı elə xəlq etmişdir ki, insan təbii şəkildə başqalarına meyl göstərir. Bu sahədə müxtəlif amilləri sadalamaq olar. Uyğun amillərdən biri məhəbbətdir. İnsanlar təbii olaraq bir-birlərini sevirlər. Məsələn ata-ananın övlada məhəbbəti bu qəbildəndir. Bəşəriyyətin Allah tərəfindən müəyyənləşdirilmiş daxili hisləri onda övlad arzusu yaradır. Övlad sahibi olduqdan sonra insanda övladla ünsiyyətə meyl fəallaşır. Valideyn övladını qucağına alır, ona məhəbbət göstərir, onun ehtiyaclarını təmin edir. İctimai həyatın hifzi və davamı üçün bu təbii meyllər mühüm amildir.

Digər bir tərəfdən övladın ata-anaya məhəbbəti uyğun rabitələri daha da möhkəmləndirir, ailə üzvlərini bir-birinə yaxınlaşdırır, onlar arasında dərin bir bağlılıq vücuda gəlir.

Bu daxili istəklərdən bir növü də ərhlə arvad arasında vücuda gəlir. Qadın və kişi təbii amillərlə bir-birinə doğru cəzb olunur. Ailə qurduqdan sonra ailə cütliyünün hər biri hiss edir ki, o birinin yanında rahatlıq tapır. Bu rahatlıq heç bir başqa yolla vücuda gəlmir. Qurani-kərim bu barədə buyurur: «Onun nişanələrindən biri budur ki, sizin üçün özünüzdən aramlıq tapacağınız zövcələr qərar verdi, aranızda dostluq və mehribanlıq yaratdı.»¹

Allah-taala bəşəri elə xəlq edib ki, o yalnız öz cütliyü sayəsində rahatlıq tapır. Qadın və kişinin bu sayaq bağlılığı insanları bir-birinə yaxınlaşdıran digər amildir. Bu amil onlar arasında rabitələri gücləndirir.

Bu iki amildən başqa amillər də mövcuddur. Bütün bu amillər insanlar arasındakı rabitələri gücləndirir. Əlbəttə ki, uyğun amillərin qarşısını alan səbəblər də ola bilər. Belə məqamlarda uyğun maneələri aradan qaldırmaq lazımdır. Əks təqdirdə, insanların rabitələri arzu olunmayan amillər üzərində qurula bilər. Təbii cazibə amilləri o qədər güclüdür ki, hətta bir-birinin dilini bilməyən iki insan yaxınlaşmağa

¹ "Rum", 21.

meyl göstərir. Təsəvvür edin ki, bir şəxs yolu itirib, həyatının bir neçə gününü ucqar bir nöqtədə keçirməyə məcbur olub. Onun düşdüyü məkan səfalı, bağ-baxçalı, gül-çiçəkli, çeşidli meyvələrlə zəngin olsa da, həmin şəxsin gözü daim insan axtarışında olasıdır. O uzaqdan kiminsə gəldiyini görəndə dərhal ayağa qalxıb heç bir tanışlığı olmayan bu şəxslə ünsiyyətə qatılmalıdır. Bəli, bu təbii bir istəkdir. Həmin təbii istək insanları bir-birinə doğru sövq edir, onları tənhalıq meylindən uzaqlaşdırır. Eyni təsirə malik başqa amillər də var. İnsan fitrətindəki bu amillər onu başqaları ilə rabitəyə, mövcud rabitələri möhkəmləndirməyə sövq edir.

***İCTİMAİ RABİTƏLƏRİN
MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ BAŞQA BİR AMİL
AĞILDIR.***

İctimai rabitələri möhkəmləndirən amillər təkcə təbii amillərdən ibarət deyil. Ağıl da bu rabitələrin möhkəmləndirilməsini hökm edir. Ağılın hökmünə əsasən insan öz problemlərini aradan qaldırmaq üçün başqaları ilə münasibət qurmalıdır. Rəislə fəhlə, müəllimlə şagird, həkimlə xəstə arasındakı rabitələri nümunə göstərmək olar. Uyğun rabitələr ərlə arvad, ata-ana ilə övlad arasındakı rabitələrdən fərqlənir. Məhəbbət duyğuları üzərində qurulmuş rabitələrdə ağıl bir o qədər də rol oynamır. Adətən atalar düşünmürlər ki, öz nəsillərinin kəsilməməsi üçün övlad sahibi olmalıdırlar. Övlada meyl onların fitrətində mövcuddur. Övlad sahibi olduqdan sonra təbii şəkildə ona nəvaziş göstərir, qayğısını çəkirlər. Ata bütün bu işlərdən fitri bir ləzzət alır. Təsadüfi hallarda insan bu işlərə ağılın hökmü ilə qatılır.

Amma bir sıra ictimai rabitələr adətən ağılın hökmü ilə qurulur. Belə rabitələri qurarkən insan seçim aparır, kiminlə rabitə qurulmasının daha faydalı ola biləcəyi haqqında düşünür. İqtisadi rabitələrin qurulmasında daha çox mənfəət

amili böyük rol oynayır. İnsan bu yönümdə seçim apararkən əqli hesablamalara istinad edir. Amma unutmamalıyıq ki, uyğun rabitələrdə hər iki tərəf məsələyə eyni münasibətlə yanaşır. Bu qəbil rabitələrin qorunmasında mühüm şərtlərdən biri odur ki, hər iki tərəf fayda götürə bilsin. Əgər tərəflərdən biri ümumi mənfəət üçün, digəri yalnız özü üçün çalışarsa uyğun rabitələr davam etməz. Uyğun rabitələrdə insan özü üçün xeyir intizarında olduğu kimi, qarşı tərəf üçün də mənfəət nəzərdə tutmalıdır.

İCTİMAİ RABİTƏLƏRDƏ ƏDALƏT PRİNSİPİNİN ROLU

Haqqında danışdığımız ictimai rabitələrdə qarşılıqlı mənfəətin təmini prinsipi hakimdir. Uyğun rabitələr yalnız bu prinsip əsasında davam edə bilər. Bu qəbil rabitələrdə insan qarşı tərəf üçün mənfəət nəzərdə tutmağa məcburdur. Qarşı tərəf üçün mənfəət nəzərdə tutulmaması əslində şəxsi mənfəəti itirməkdir. Bəli, uyğun rabitələrdə mənafeələrin qarşılıqlı şəkildə qorunması zəruridir. Tərəflər arasında mənafeələrin hifzi üçün ədalət əsas götürülür. Yalnız ədalət üzərində qurulmuş rabitələr davamlı ola bilər. Prinsipcə, ictimai həyatın əsasını ədalət təşkil edir. Ədalət varsa ictimai rabitələr yaranası və möhkəmlənəsidir. Ədalət üzərində qurulmuş rabitələri hamı qorumağa çalışır. Çünki şəxsi mənafe bu rabitələrin möhkəmlənməsindən asılıdır.

Bu ümumi qayda (ədalət əsasında mənafeələrin qarşılıqlı təmini) düşüncəli və ya təbii şəkildə bütün insanların zəhində mövcuddur. Uyğun prinsip ictimai rabitələrə ciddi təsir göstərir. İslamın əksər ictimai qanunlarında da ədalət prinsipi nəzərə alınmışdır. Nə üçün bütün qanunlarında yox, əksər qanunlarında deyirik? Bu nöqtəni söhbətimizin gedişində aydınlaşdıracağıq.

Əgər fəhlə öz zəhməti müqabilində maaş alırsa demək ədalətə əməl olunur. Amma zəhməti müqabilində maaş

almayan fəhləyə sitəm qılınır və bu rabitə davamlı ola bilməz. Əgər ev sahibi ilə icarəçi arasında rabitələrin möhkəm olmasını istəsək, icarəçi mülkün dəyərinə uyğun icarə ödəməlidir. Əgər ictimai rabitədə hər iki tərəfin faydası nəzərə alınrsa, bu rabitə ədalətlidir. Tərəflər ədalətli münasibətlərin hər iki tərəfə fayda verdiyini anladıqda ədalət əsasında rəftar etməyə çalışacaqlar. Ədalət hökm edir ki, cəmiyyətdə fayda verənlərə fayda verilsin. Faydalar bir-birinə münasib olmalıdır. Bu ağılın hökmüdür. Dövlət bir zümrəyə yardım əli uzatdıqda həmin zümrənin cəmiyyətdə faydasını nəzərə almalıdır. Ədalətə riayət olunması üçün uyğun tənəsüb gözlənilməlidir. Belə olduqda xalq ictimai rabitələrin qorunmasına maraqlı göstərir. Fərdlər ictimai rabitələrdən zərər gördükdə bu rabitələri qırmağa, bac verməyəcəkləri rabitələrin qurulmasına çalışırlar. Uyğun prinsipi fəlsəfi baxımdan hamı anlamasa da, ümumi şəkildə dərk edir. Hər bir insan anlayır ki, o aldığı muzda uyğun yük çəkməlidir. Bəli, xidmət müqabilində haqq ödəmək lazımdır. Bütün insanlar fitri olaraq bu həqiqəti anlayır.

Şübhəsiz, ictimai həyatın hifzi üçün ən böyük amil ədalətdir. Bu həqiqətin isbatı üçün ayə və rəvayətlərə müraciət etmək olar. Amma bu araşdırma söhbətimizin mövzusunda xaricdir.

İCTİMAİ RABİTƏLƏRİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ İKİNCİ ƏSAS EHSANDIR.

Soruşula bilər ki, yetərli ictimai həyatın qurulmasında təkə ədalətə əsaslanmaq bəs edirmi? Nəzərə alınmalıyıq ki, cəmiyyətdə kiməsə fayda vermək imkanından məhrum insanlar da var. Əgər bir şəxs anadan kor, iflic, şikəst doğulmuşsa, qayğısız qalmalıdır mı? Əlbəttə ki, bu zümrədən olanlar kiməsə xidmət etmək imkanına malik deyil, əksinə ömür boyu xidmətə möhtacdır. Qarşılıqlı haqlar yaradan

ədalət prinsipinə əsasən bu şəxsə necə münasibət göstərilməlidir? Axı ədalətə əsasən, insan zəhməti müqabilində maddə almalıdır. Əgər cəmiyyətdə yalnız ədalət əsas götürülərsə (ədalətin haqqında danışdığımız nümunəsi), kimsə özünü imkansızlara xidmət göstərməyə borclu saymayacaq. Bu əsasla cəmiyyətin qayğısına möhtac insanlar ölümə məhkumdur! Bir ömür fəaliyyət göstərən fiziki iş imkanını itirən qocalar da bu qəbildəndir. Çünki onlar elə bir yaşa çatmışlar ki, cəmiyyətdən yalnız bəhrələnilər və xidmət göstərmək gücündə deyillər. Məsələyə materialist baxışı ilə yanaşdıqda cəmiyyət üçün faydasız insanları yaşamaq haqqından məhrum etməliyik.

Bəli, özünü mədəniyyət carçısı sayanlar arasında bu sayaq düşüncələr var.

İslamın isə baxışı fərqlidir. İslam ictimai həyatda ədalətlə yanaşı ehsan və xeyriyyəçiliyi də bir əsas sayır. Quran buyurur: «Həqiqətən, Allah ədalət və ehsan əmr edir.»¹

Maddi hesabatlar baxımından uyğun dəyər anlaşılmır. Amma İslam çarəsiz insanlara ehsan edilməsini, onlara büdcə ayrılmasını tapşırır. Göstəriş verilir ki, bu zümrənin sizə heç bir faydası olmasa da, onlara qayğı göstərin və bu iş fərdlər tərəfindən yerinə yetirilməsə, İslam dövləti ümumi büdcədən vəsait ayırmalıdır. Çarəsiz insanlar həyatının son anınadək təmin edilməli, onlara xidmət göstərilməlidir. Onların ömrünü bir dəqiqə azaltmaq haqqımız yoxdur. Əgər bir şəxs xəstəxanaya köçürülməklə bir saat artıq yaşaya bilərsə, bu iş görülməlidir. İnsanın cəmiyyət üçün faydasız olduğunu əsas götürüb onun ömrünü kəsmək olmaz. İslam bu məqamda ehsan göstərişi verir və ədalət arxa plana keçir. Materialist məntiqi baxımından bu dəyəri aydınlaşdırmaq mümkünsüzdür. Uyğun baxışa əsasən, cəmiyyət üçün heç bir faydası olmayana xidmət göstərməyə dəyməz. İlahi məntiq

¹ "Nəhl", 90.

isə başqadır. Ehsan göstərişi belə izah olunur ki, çarəsiz fərd hər şeydən öncə Allahın bəndəsidir və ona xidmət göstərənlər Allahdan mükafat alasıdır. Çarəsiz insanlara xidmət göstərənlərin zəhməti əvəzsiz qalmır. Allah-təala dünya və axirətdə belələrinə əvəz verir. Məad və axirətə inanmayıb, sırf əxlaqi baxımdan başqalarına xidmət göstərənlərə Allah bu dünyadaca mükafat verir. Amma əgər bu şəxs mömin olsa dünya və axirətdə öz xidmətlərindən bəhrə götürür.

İlahi və dini məntiqə əsasən, birtərəfli qaydada ehsan tövsiyə olunan işdir. Birtərəfli qaydada xidmət göstərən şəxs düşünür ki, Allah bəndəsinə xidmət edir və Allahdan muzzd alacaq.

EHSANIN ƏHATƏ DAİRƏSİ

Soruşula bilər ki, ehsan hansı dairəni əhatə edir və kimlərə şamil olunur? Əgər bu çərçivəni özümüz müəyyənləşdirmək istəsək, bir çox ümumi ünvanlar qeyd edə bilərik. Ümumi şəkildə demək olar ki, əlindən iş gəlməyənlərə ehsan edilməlidir. Amma İslam maarifinə müraciət etdikdə, ayə və rəvayətlərdən məlum olur ki, ehsan dairəsi daha genişdir, hətta ata-ana da bu çərçivədədir. Ata-ananın iş qabiliyyəti olsa belə övlad onlara xidmət etməyə borcludur. Ata anaya demək olmaz ki, siz nə qədər xidmət etmisinizsə, mən də o qədər xidmət edəcəm. İslam belə bir baxışı rədd edir. Ata-ana övlada heç bir xidmət göstərməmiş olsa da, övlad onlara xidmət etməyə borcludur. Əlbəttə ki, ata-ananın da övlada münasibətdə vəzifələri var.

Amma onların xidmət edib-etməməsi övlad üçün əsas sayılır. İslam nəzərinə, ata-ananın qəlbini sındırmaq və ağvalideynlik böyük günahlardandır. İslam bildirir ki, ata-ana hətta kafir olarsa, övlad onlara ehsan etməyə borcludur. Yalnız valideynlər övladı küfrə və ya günaha sövq etdiyi halda onlara itaət olunmamalıdır. Allah əmri müqabilində

valideyn əmri möhtərəm deyil. Bütün qalan hallarda övlad ata-anaya ehsan etməyə vəzifəlidir. Təəssüf ki, bu gün deyilənlərə əməl olunmur. Müasir dövrün məntiqinə əsasən, ata-ana övlad üçün zəhmət çəkməyə borcludur. İnsanlar arasında belə bir ənənə yaranıb ki, valideyn övladın yaşayış, təhsil xərclərini ödəməli, ona sərmayə verməli, evləndirməli, ev və maşın almalıdır! Maddi məntiqə əsaslanan bu baxış təəssüf doğurur. İlahi məntiqə əsasən hətta kafir valideynin də övlad qarşısında haqları var. Hətta övlad üçün heç bir iş görməyən valideynə də xidmət göstərilməlidir. Ata-anaya münasibət ədalət yox, ehsan prinsipi üzərində tənzimlənmişdir. Onlara xidmətin muzzu Allah tərəfindəndir. Qurani-kərimdə oxuyuruq: «Rəbbin hökm edib ki, Ondən qeyrisinə pərəstışdən çəkinib, ata-anaya ehsən edəsiniz. Əgər onlardan biri və ya hər ikisi sənin yanında qocalıq həddinə çatsalar, onlara «uf» demə, qabalıq göstərmə, gözəl şəkildə danış. Mehribanlıqla onlara təvazö qanadını aç, de ki, Pərvərdigara, onlar mənə körpəlikdən böyütdüyü kimi hər ikisinə mərhəmət göstər.»¹

Gördüyünüz kimi, tövhid tapşırığından dərhal sonra valideynə ehsan tövsiyə olunur. Belə bir şəri göstəriş olmasaydı, valideynə yaxşılığın ehsan olduğunu ağımlızla dərk edə bilməzdik. Əlbəttə, sağlam fitrəti olanlar həmin fitrət vasitəsi ilə dərk edirlər ki, ata-ana ilə mehriban davranmaq, onlar qarşısında təvazökar olmaq lazımdır. Amma xalqın çoxu anlamır ki, ata-anaya ehsan zəruridir. Bu səbəbdən Qurani-kərim bir neçə məqamda uyğun məsələni xatırladır və ciddi göstəriş verir. Allah-təala ata-anaya ehsanı o qədər mühüm sayır ki, bu məsələni ən mühüm nöqtənin ardınca bəyan edir. Oxşar təbir başqa üç məqamda da zikr olunmuşdur: «Bəni-İsraildən əhd aldıq ki, Allahdan qeyrisinə pərəstışdən çəkinib ata-anaya ehsən etsinlər.»² ; «Allaha

¹ "İsra", 23, 24.

² "Bəqərə", 83.

pərəstiş edin, nəyisə ona şərikin qoşmayın, ata-anaya yaxşılıq edin.»¹; «De ki, gəlin Rəbbinizin sizə haram etdiyini deyim: Nəyisə ona şərikin qoşmayın, ata-anaya ehsan edin.»²

Digər bir ayədə Allaha şükür ata-anaya təşəkkürlə yanaşı qeyd olunur: «İnsana ata-anası haqqında tövsiyə verdik; anası ona hamilə oldu; ağırlıq üstədən ağırlıq; uşağın süddən ayrılması iki il çəkir. (Bəli, ona tapşırıdık ki) Mənə və ata-anana şükür et.»³ Göründüyü kimi, ayədə «şükür et» əmri cəmi bir dəfə işlədilir. Eyni bir əmrdə həm Allah, həm də ata-ana nəzərdə tutulur. Bu hal ata-anaya böyük diqqətin və onlara ehsanın əhəmiyyətini göstərir. Bu nöqtəni də qeyd etdik ki, bu məsələ heç bir maddi məntiqə sığmır və yalnız ilahi məntiqlə izah olunur.

YETİMLƏRƏ XİDMƏTDƏ EHSANA ƏSASLANMA

İslam maarifində ehsan ünvanlarından biri də yetimlərdir. Yetimlərə qayğı göstərəkən əvəz nəzərdə tutulmur. Biz onlara xidmət edərkən onlardan gələcəkdə əvəz almaq məqsədi güdməməliyik. Biz onların gələcək iqtisadi durumunu nəzərə almadan onların ehtiyaclarını aradan qaldırmalıyıq. Maddi ehtiyac yetimin ehtiyaclarından yalnız biridir. Bəzən yetimin mal-mülkü olur, amma yaşı az olduğundan öhdəsindəkilərdən düzgün istifadə edə bilmir. Əgər belə məqamda yetim özbaşına qalsa və yalnız ona qalmış sərmayəsini xərcləsə, miskin vəziyyətə düşər. Həmin sərmayəni işə salmaq, hətta artırmaq lazımdır. Sərmayədən gələn gəlirlə onun gündəlik ehtiyacları ödənməlidir.

Amma iş bununla başa çatmır. İnsanın ehtiyacı təkəcə yemək deyil. Onun yeməkdən də mühüm ehtiyacları var. Yetim əsasən nəvazişə ehtiyac duyur. Ata-anasından birini və ya hər ikisini itirmiş uşaq məhəbbət təsnəsidir. Ata-ana

¹ "Nisa", 36.

² "Ənam", 151.

³ "Loğman", 14.

məhəbbətindən məhrum olmuş körpə məhəbbətə olan ehtiyacını necə ödəməlidir? Təbii ki, mən, siz və başqaları onu himayəyə alıb doğma övlad kimi nəvaziş göstərməliyik. Uşaq evi yaradıb, yetim uşaqları orada yerləşdirməklə vəzifəmiz başa çatmır. İslam nəzərincə, yetimlərə münasibətdə vəzifələr daha əhatəlidir. Biz yetimlərlə elə rəftar etməliyik ki, onların məhəbbətə olan ehtiyacı imkan həddində ödənsin. Onun başqa ehtiyaclarına da diqqət yetirilməlidir. Uşaq düzgün təlim-tərbiyə almalı, ona İslam əqidəsi, İslam təlimləri öyrədilməlidir. Cəmiyyətdəki adət-ənənələrlə tanışlıq, əqli təkamül, qazanc yollarından və müxtəlif peşələrdən məlumatlılıq, elmi biliklər yetimlərin zəruri ehtiyaclarındandır və bu ehtiyaclara yetərinəcə diqqət göstərilməlidir.

Bu dəyərli vəsiyyətdə Əmirəl-mömininin (ə) bəyanlarının bir hissəsi yetimlərin ehtiyaclarının aradan qaldırılmasına aiddir. Digər bir hissədə yetimlərin növbəti ehtiyaclarından, onlara nəvaziş göstərilməsindən, təlim-tərbiyədən danışılır. Əmirəl-möminin (ə) yetim uşaqların maddi ehtiyacları ilə bağlı bildirir ki, məbada bir gün onlara əl tutula, başqa bir gün yox! Hətta Allah və axirətə etiqadsız cəmiyyətlərdə yetim uşaqlar aclıqdan öləcək dərəcədə diqqətsiz buraxılmır. İnsanlar canıyananlıqdan və ya vicdanın hökmü ilə yetimlərə sədəqə verir. Mühüm nöqtə budur ki, bu yardımlar arabis unudulduqda və ya kəsildikdə körpələr sıxıntıda qala bilər. Həzrət bu nöqtəni nəzərə çatdırır. Həzrət «ağızları üçün növbə saxlamayın» tapşırarkən, nəzərdə tutur ki, onlara bir gün yardım göstərib, bir gün yaddan çıxarmaq olmaz. Onlara ardıcıl və vaxtında əl tutulmalıdır. Belə olmaz ki, sədəqəsi olan onlara yardım göstərə, sədəqə olmayanda ac qalalar. İnsanlar fərdi və ya qrup şəklində yetimləri qidalandırmalı, onları bu sahədə çətinlik çəkməyə qoymamalıdırlar.

Amma qeyd olunduğu kimi, təkcə maddi ehtiyacları aradan qaldırmaq bəs etmir. Həzrət sözünün davamında buyurur ki, onların qarnını doyurmaqla yanaşı başqa ehtiyacları da ödənilməlidir. Əgər yetimləri doyurub, onların təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olan varsa, bu körpələr gələcəkdə günah yol tutmaz. İslam maarifindən xəbərdar körpə müstəqil həyata başladığı vaxt şərəfli bir ömür sürər. Bəzi başqa rəvayətlərdə deyilənlər «ehtiyacsızlıq» kimi nəzərə çatdırılır. Əmirəl-mömininin (ə) buyuruqlarından birində oxuyuruq: «Yetimə onun ehtiyaclarını aradan qaldıranadək himayə göstərən kəsə Allah behiştə vacib edir. Necə ki, yetimin malını (zorla) yeyənə od vacib edilmişdir.»¹ «Hətta yəstəğniyə» dedikdə yetim uşaq öz ayağı üstə dayana bilənədək, öz işlərini idarə etməyi bacaranadək mənası anlaşılır. Yetim ehtiyacsızlığın bu həddinə çatdığı vaxt onun bütün maddi və mənəvi ehtiyacları ödənilir. Hədisə əsasən yetim müstəqil həyata başlayanadək ona himayə göstərən insana Allah behiştə vacib edir. Əksinə, yetimin malına xəyanət edib, onu zorla yeyəni cəhənnəm odu gözləyir. İnsanın yetim bir uşağa öz övladı kimi qayğı göstərməsi ondan böyük fədakarlıq tələb edir. Əksinə, sahibsiz uşağın mal-mülkünü min yolla ələ keçirmək üçün insanda xüsusi bir alçaqlıq, xəbislik olmalıdır. Bu səbəbdən də Allah birincilərə behişt, ikincilərə cəhənnəm odu vəd edir. Digər bir hədisdə əziz Peyğəmbər (s) yetimlərə diqqət haqqında buyurur: «Mən və yetimin qəyyumu behiştə bu iki (barmaq) kimiyik.»² (Həzrət iki barmağını yanaşı tutub ona işarə etdi.) Həzrət bu işarə ilə bildirdi ki, yetimə qəyyumluq göstərən kəs bu iki barmaq yaxın olduğu kimi behiştə həzrət Peyğəmbərlə (s) yaxın olasıdır. Hədisə əsasən yetimə qayğı göstərmək o qədər mühüm işdir ki, bu əməlin sahibi behiştə əziz Peyğəmbərlə (s) yaxın olur. Adi bir şəxsin kainatın şərəflisi ilə yaxın

¹ "Biharul-ənvar", c.42, s.248, rəvayət 51, bab 127.

² "Biharul-ənvar", c.35, s.117, rəvayət 58, bab 3.

olması araşdırılması mövzudur. Olsun ki, belə bir yaxınlıq bəndə üçün əlçatmazdır. Amma nəzərdə tutulur ki, belə bir insan özünü İslam Peyğəmbərindən (s) uzaq bilməsin. Əslində həzrət Peyğəmbərin (s) düşüncəmizin fəvqündə dayanmış bir məqamı var. İnsanın peyğəmbərin xidmətində olub, onun faydalandığı nemətlərdən faydalanması kiçik məqam deyil. İstənilən bir halda, yetimə qəyyumluq həzrət Peyğəmbər (s) tərəfindən böyük fəzilət sayılır və belələrinə zəmanət verilir.

QONŞUYA EHSAN

Vəsiyyətin növbəti hissəsi qonşulara həsr olunub. Əmirəl-möminin (s) buyurur: **«Qonşulara münasibətdə Allahı...Allahı unutmayın! Çünki onları peyğəmbəriniz tapşırıb; o həzrət qonşular haqqında daim elə tövsiyə edirdi ki, tezliklə onlara miras düşəcəyini güman edirdik.»**

İslamda qonşularla bağlı bir çox göstərişlər var. Bu göstərişlərdən biri Qurani-kərimdə zikr olunmuşdur. Ayədə xüsusi əhəmiyyətli müəyyən göstərişlərin ardınca qonşular tapşırılır: «Allaha pərəstiş edin, Ona nəyisə şərikin qoşmayın, ata-anaya ehsan edin; qohum-əqrəbaya, yetimlərə, yoxsullara, yaxın (qohum) və uzaq (qohum olmayan) qonşulara yaxşılıq edin.»¹ Ayədən görüldüyü kimi qonşular müəyyən səciyyələrinə görə fərqlənir: Qohum qonşu, qohum olmayan mömin və müsəlman qonşu, kafir qonşu... Qonşu kafir də olsa, onun qonşuluq haqları var. Əgər digər qonşuların çeşidli haqları varsa, kafir qonşunun yalnız qonşuluq haqqı mövcuddur.

Əmirəl-möminin (ə) öz vəsiyyətində buyurur ki, qonşuluq haqlarına riayət olunması girami Peyğəmbərin (s) tapşırıqlarındandır. Bildirir ki, həzrət ardıcıl şəkildə qonşuları

¹ "Nisa", 36.

tapşırırdı. Belə ki, onun buyuruqlarından qonşuların övladlarla yanaşı irsdən pay alacağı güman edilirdi.

Dini rəvayətlərdə qonşuluq haqlarına riayət edilməsinin və yaxşı qonşuluğun bir sıra bərəkətləri zikr olunmuşdur. Uzun ömür, mal və ruzinin artması, evlərin abadlığı yaxşı qonşuluğun bərəkətlərindəndir. Bu rəvayətlərdən bəzilərini nəzərdən keçirək: İmam Baqir (ə) buyurur: «Qonşularla rabitə və yaxşı qonşuluq var-dövlətin artmasına səbəb olur.»¹ İmam Sadiq (ə) buyurur: «Yaxınlarla rabitə və yaxşı qonşuluq evləri abad edər, ömürləri uzadar.»² İmam Sadiqdən (ə) nəql olunmuş digər bir rəvayətdə buyurulur: « Mehriban qonşuluq ruzini artırır.»³

Dini rəvayətlərdə müxtəlif qonşuluq haqlarından danışılır. Bu haqlardan biri budur ki, qonşu xəstələndikdə, onu yoxlamaq lazımdır. Haqlardan biri də budur ki, qonşunun problemi olduqda gücünüz çatırsa, bu problemi aradan qaldırın. Rəvayətlərə əsasən, qonşu xüsusi ilə məişət əşyalarına, qab-qacağa ehtiyac duyduqda ona əl tutmaq lazımdır.

Öz növbəsində pis qonşuluğun da mənfi təsirləri vardır. Bu mənfi təsirlər əməli olaraq sübuta yetmişdir. Qonşunu incitmək ömrü qısaldır, ruzini azaldır, həyatı acılaşdırır, ömrün bərəkətini aparır. İnsan öz divarını o qədər yuxarı qaldırmamalıdır ki, qonşunun evi günəş işığından məhrum olsun. Dövrümüzdə həyat şəraiti və tikinti işi elə bir vəziyyətdədir ki, uyğun nöqtəyə yetəncə diqqət verilməməsi mümkündür. Hər halda İslam qonşunu zikr olunmuş həddə nəzərə alır.

Qeyd olunduğu kimi, qonşuya pis münasibətin acı nəticələri təcrübədə özünü göstərir. Divarın yuxarı

¹ "Biharul-ənvar", c.74, s.97, rəvayət 32, bab 3.

² "Biharul-ənvar", c.74, s.120, rəvayət 82, bab 3.

³ "Biharul-ənvar", c.74, s.153, rəvayət 14, bab 9.

qaldırılması ilə bağlı sevimli ustadlardan biri maraqlı bir əhvalat danışdı. Bu əhvalatı xatırlamağımız münasib olar:

Bir tacir İsfahandan həccə yola düşür. Niyyətində tutur ki, əgər həcci qəbuldursa, Allah bir yolla bu məsələni ona anlatsın. Həcc günləri başa çatır, isfahanlı tacir hansısa bir əlamət gözləməkdə davam edir. Nəhayət, bir yuxu görür və anlayır ki, həcci qəbul deyil. O çox nigaran olur və həccinin nə üçün qəbul olmaması barədə soruşur. Ona bildirilir ki, divarın çox ucadır və qonşuya əziyyət verir. Onun narazılığı səbəbindən həccin qəbul olmayıb. İsfahanlı tacir vətənə qayıtmadan övladlarına məktub yazır ki, mən bu ili növbəti həcc mərasiminədək Məkkədə qalıram və yenidən həcc əməllərini yerinə yetirmək istəyirəm; siz isə qonşuya narahatlıq yaradan divarı söküb bu barədə mənə xəbər verin. Övladlar atalarının göstərişini yerinə yetirirlər. Onlar divarı uçurub qonşunu razı salırlar. İsfahanlı tacir növbəti il də həcc əməllərini yerinə yetirir və yuxuda ona bildirilir ki, həccin qəbuldur.

Bir nöqtəni də qeyd edək ki, yaxşı qonşuluq o demək deyil ki, qonşunu incitməyəsən. Qonşunun əziyyətlərinə dözmək də yaxşı qonşuluqdur. Əgər hər iki qonşu İslam təlimlərində nəzərdə tutulmuş göstərişlərə əməl etsələr, çox şirin bir həyat yaşayar, dünyanın bərəkətlərindən faydalanarlar. Şübhəsiz ki, onların mehribanlıığı müqabilində axirət mükafatları da nəzərdə tutulmuşdur.

YEDDİNCİ MƏCLİS:

QURAN VƏ NAMAZ İSLAMIN İKİ HƏYATI ƏSASIDIR.

«Qurana münasibətdə Allahı...Allahı unutmayın; bu işdə başqaları sizi ötüb keçməsin; namaza münasibətdə Allahı...Allahı unutmayın; O (namaz) dinin sütunudur.»

«İRŞADI» HÖKM VƏ «MÖVLƏVİ» HÖKM

Əmirəl-möminin (ə) öz vəsiyyətinin davamında Qurana əməl olunmasından və bu işdə başqalarından geri qalmamaqdan söz açır. Quranın mühüm göstərişlərindən biri olan namaz yada salınır. Həzrət bu nöqtəyədək işlərdə nəzm, rabitələrin islahı, yetimlərə qayğı, qonşularla mehribançılıqdan danışdı. İşarə olunmuş məsələləri insan öz ağıl gücü ilə də dərk edə bilər. İnsan öz ağılı əsasında müəyyənləşdirə bilər ki, sadalanan nöqtələr zəruri məsələlərdir. Hətta səmavi dinə etiqadı olmayan bir çox cəmiyyətlər bu həqiqətləri təsdiqləyir və hansısa həddə əməl edirlər. Əməl etməyənlərə də hansısa xarici təsirlər var. Əslində nəzəri baxımdan sadalanmış işlərin zəruriliyinə heç bir şəkk-şübhə yoxdur. Bugünkü dünyamızda səmavi dinə etiqadı olmadığı halda işlərini nizamla görən bir çox cəmiyyətlər və millətlər var. Bəli, deyə bilərik ki, bu qəbildən olan işlər ağılın tələbləridir. Uyğun istiqamətlərdə dini bəyanatlar və şəri göstərişlər təbliğ xarakteri daşıyır («irşadi»). Ağılın müstəqil şəkildə şahid olub təsdiqləyəcəyi həqiqətlər din tərəfindən tövsiyə xarakterində yada salınır. Dinin bu sayaq göstərişləri «irşadi» göstərişlər adlanır. Həqiqətən də müəyyən şəri işlərin isbatında ağıl bəs edir. Şəriətin bu sahədə ayrıca dəlil göstərməyinə ehtiyac qalmır. İslamda elə dəyərlər var ki, bu dəyərlər haqqında ayə və rəvayətlərdə bir söz deyilməyib. Amma bütün din alimləri və fəqihlər bu dəyərləri dəyər olaraq qəbul edir. Fəqihlər yekdilliklə bildirirlər ki, ictimai nizamda pozuculuq caiz deyil.

Böyük fəqihlər bu dəyərləri mütləq sayaraq onlarla bağlı müxtəlif hökmlər vermişlər. Hansı ki, hökmlərin əsası yalnız ağıldır. Yalnız ağıl tərəfindən təsdiqlənmiş həqiqətlər arasında məzlumun müdafiəsi, nizamın qorunması,

məhrumların hüquqlarına riayət edilməsi kimi dəyərlər var. Əgər bir hökmün isbatı üçün ağıl kifayət edirsə, müqəddəs şəriət həmin əqli dəlillər əsasında məsələyə yanaşaraq münasibət bildirir. Bu qəbildən olan hökmlər irşadi hökmlərdir. Yəni şəriət insanın diqqətini ağıl təsdiqləyən həqiqətlərin qəbuluna çağırır.

Əmirəl-mömininin (ə) öncə yada saldıığımız tövsiyələri ağıl tərəfindən təsdiqlənmiş həqiqətlərdir. Bu səbəbdən Əmirəl-möminin (ə) sadəcə olaraq uyğun dəyərlərə əməl etməyə çağırırdı. Amma söhbətimizin hazırkı hissəsində nəqli və etiqadi dəlillərə ehtiyacılı dəyərlərdən danışılacaq. Vəsiyyətin bundan sonrakı bütün göstərişləri həmin qəbildəndər. Ayə və rəvayətlərdə təsdiqini tapmış bu hökmlər «mövləvi» hökmlər adlanır.

QURAN SONSUZ VƏ UNUDULMUŞ BİR NEMƏTDİR.

Həzrət öncə bütün ibadət hökmlərinin və nəqli dəlillərin ilkin mənbəsi olan Qurandan sözə başlayır. Qurana diqqət və onun hökmlərinə əməl göstərişi verilir. Təbirlərdən zahirən elə görünür ki, həzrət burada fərdə üz tutur. Bu sayaq təbirləri başqa yerdə görməmişəm: «Bu işdə başqaları sizi ötüb keçməsin.» Əvvəlki cümlə aydındır. Peyğəmbər (s) və məsum imamların bu sayaq tapşırıqları təbiidir. Əvvəlki məclisdə də «Əllahə, Əllahə» təbirlərinin dilimizə olduğu kimi tərcümə olunmadığını qeyd etdik. Bu təbirləri dilimizə olduğu kimi tərcümə edə bilməsək də, belə bir nəticə çıxarıyıq ki, həmin təbirlər məsələnin fəvqəladə əhəmiyyətini göstərir. Əgər «Əllahə, Əllahə fil Quran» cümləsini azad tərcümə etsək belə alınar: «**Quranın qədrini bilin, Qurandan ayrılmayın.**»

Qurani-kərim Allahın bəşəriyyətə ən böyük hədiyyəsidir. Yararışın başlanğıcından Qiyamət gününədək Qurani-kərim kimi dəyərli hədiyyə olmayasıdır. Quran haqqında nə desək azdır, istənilən bir bəyan onun həqiqətini

çatdırmayacaq. Bununla belə, çoxlarımız bu böyük nemətdən qəflətdəyik. Qurandan lazımınca bəhrələnmiş, onun şükrünü yerinə yetirmirik. İstənilən bir nemətin şükrü ondan düzgün faydalanmaqdır. Qurana münasibətdə qədərincə faydalanmadığımız aşkar həqiqətdir.

Ağrılı nöqtə budur ki, biz Qurandan bəhrələnmə imkanına tam malik olduğumuz halda yerimizdə sayırıq. Əksərimizin evində heç olmaya bir Quran var. Hətta yoxdursa da, onu asanlıqla əldə edə bilərik. Quranın müxtəlif dillərə tərcümələri də var. Ərəb dili ilə tanış olmayanlar bu tərcümələrdən faydalana bilər. Tərcümələrdən əlavə bir çox böyük İslam alimləri illər uzunu zəhmət çəkərək Quranın dəyərli təfsirlərini yazmışlar. Bu təfsirlər də ixtiyarımızdadır. Allah-təala bizlərə xüsusi bir iftixar nəsib etmiş, Əhli-beyt (ə) və məsum imamların elmlərindən faydalanmışıq. Əhli-beytdən (ə) nəql olunmuş rəvayətlərin bir hissəsi Quranın təfsiri ilə bağlıdır. Bu misilsiz bir xəzinədir. Başqa məzhəblərdən fərqli olaraq bizim möminlər rəbbani alimlərdən, Quran təfsirçilərindən, islamşünaslardan faydalanmaq imkanına malikdirlər. Hansı ki, bir çox ölkələrdə insanlar din alimi və Quran təfsirçisindən bəhrələnmək imkanından məhrumdur. Məsələn, əhalisi iki yüz milyonu ötmüş İndoneziyada xalqın əksəri bu baxımdan məhrumiyətdədir. Rəbbani alimlər Allahın bizə xüsusi lütfüdür. Onların qədrini bilmək lazımdır. Bu yönümdə dəyərli alim mərhum Əllamə Təbatəbainin adını çəkmək olar. Bu böyük insan Qurana dəyərli təfsir yazmış, bizlərə misilsiz bir töhfə vermişdir. Allahdan diləyirik ki, mərhum alimin dərəcəsinə daha da ucaltsın, onu cədləri ilə məşhur etsin.

Bəli, Qurandan hərtərəfli istifadə etmək imkanımız var. Çoxları isə bu imkandan məhrumdur. Bizim Qurana biganəliyimizin səbəblərindən biri də budur ki, yanlış münasibət göstərərək asanlıqla əldə edə biləcəyimiz bir şeyin

qədrini bilmirik. İnsan belədir. O, çətinliklə əldə olunan şeyi qiymətli sayır, asanlıqla ixtiyarına verilənlərə biganə qalır. Qurana münasibətdə də uyğun yanlışlığa düşər olmuşuq. Qurana böyük hörmətimiz var. Onu öpür, gözlərimiz üstünə qoyuruq. Ondan əməli şəkildə istifadə etməyə gəldikdə süstlük göstəririk. Təəssüf ki, bu baxımdan bəzi müsəlman zümrələrindən geridə qalmışıq. Əlbəttə ki, son illərdə müqəddəs hərəkətimiz sayəsində cəmiyyətdə Quran dəyərləri dirçəlib. Quranın qiraəti, hifzi gənc nəsil tərəfindən rəğbətlə qarşılır. Bunun qədrini bilməli, Allahdan diləməliyik ki, rəbbani rəhbərlik məqamı sayəsini davamlı buyursun, bütün bu nemətlər günbəgün artsın, gənclərimiz Qurandan istifadəyə daha çox təşviq olunsunlar.

Mövzunu bir qədər aydınlaşdırmaq üçün, Quranın misilsiz əhəmiyyətini anlamaq məqsədi ilə misallar çəkək:

Təsəvvür edin ki, bir şəxs xəstəliyə düşər olub və üzücü baş ağrılarından şikayətlənir. O ardıcıl şəkildə müxtəlif şəhərlərə müalicə məqsədi ilə səfərlər edir və əziyyətləri nəticəsiz qalır. Bu baş ağrıları bəzən o qədər əziyyət verir ki, insan bir anlıq rahatlıq tapmaq üçün bütün var-dövlətindən keçməyə hazır olur. Bu xəstə eşitsə ki, məsələn, Almaniyada və ya İsveçrədə bu xəstəliyi yetərincə müalicə edən bir həkim var, hər şeyini satıb səfər üçün hazırlaşar. Hansı ki, bu baş ağrıları yüzlərlə ağrılı sinir xəstəliklərindən biri ola bilər. Əgər yalnız baş ağrılarından şikayətlənən insan var yoxundan keçməyə hazırdırsa, bütün orqanlarından əziyyət çəkən insan nə hala düşər?! Belə bir xəstəyə dünyanın ən ucqar nöqtəsində bütün xəstəlikləri müalicə edə biləcək bir həkim haqqında məlumat verilsə, dərhal özünü həmin nöqtəyə çatdırar. Əlbəttə ki, söhbət imkanı olanlardan gedir. Əgər həmin həkimin qəbulunda olsa və həkim ona başa düşməyi bir dildə nüsxə yazsa, xəstə nüsxəni anlamaq üçün hətta həmin dili öyrənməyə də hazır olar. Bəli, insan bilsə ki, onun

bütün xəstəliklərinə çarə qılası həkim var, hər şeyindən keçib onunla görüşər!

Bəziləri isə hətta ehtimal üzərində hansısa mənfəətdən ötürü ömrünü sərf edir. Bəlkə də oxucu xəbərdardır ki, Mixi əlifbasını anlamaq üçün üç nəsil zəhmət çəkmiş, amma bir nəticə əldə etməmişdir! Görən bu üç nəsil çəkdiyi zəhmətlərə görə həmin əlifbadan hansı xeyir gözləyirmiş?

Şübhə etmirəm ki, bəşəriyyət Mixi əlifbasının kəşf olunması istiqamətində atdığı addımları Quranı anlamaq məqsədi ilə atsaydı, min qat artıq xeyir götürərdi. Dağlarda, qayalarda cızılmış həmin xətlər nə qədər faydalı olsa da, maddi həyatla bağlıdır. Elə bir fayda ki, bir müddətdən sonra əldən çıxır. Bu dünyada kimsə əbədi qalası deyil. Ömür nə qədər uzun olsa da, onun sonu var. Hansı ki, Qurani-kərim bəşəriyyətin dünya həyatı üçün faydalı olmaqla yanaşı, onun üçün əbədi həyata yol açır. Əgər belə bir kitab dünyanın ən ucqar nöqtəsində olsaydı, onun ardınca getməyə dəyərdi. Əgər Quran Mixi xətti ilə yazılmış olsaydı, onu araşdırıb anlamaq üçün çəkilən zəhmətlər hədəyə getməzdi!

Çox əfsus ki, əksərimiz bu istiqamətdə imkanlarımızın mindən biri qədər çalışmırıq. Hansı ki, Quran ixtiyarımızdadır və ondan istifadə üçün əziyyət çəkməyə ehtiyac yoxdur. Bundan ötrü yalnız istək lazımdır. Quran elə bir kitabdır ki, onun özünü, tərcüməsini, təfsirlərini çox asanlıqla əldə edə bilirik. Bütün bu imkanlara malik olduğumuz halda əlimiz boşdur! Əlbəttə ki, dinə biganə, imansız insanlardan gileyimiz yoxdur. Amma Əhli-beyt (ə) ardıcılı olan bizlər hidayət nuru ardınca gəzdiyimiz halda nə üçün Qurana əhəmiyyət verməyəək? Necə olur ki, bu həyat qaynağının yanından bir bu qədər biganə ötüb keçirik? Mərifət əldə etmək üçün Qurandan üstün, Qurandan mötəbər mənbə hansıdır?! Axı biz nə axtarıyıq?! İntizarında olduqlarımızdan hansı Quranda yoxdur?! Biz Quran maarifinə yiyələnmək istiqamətində nə qədər çalışsaq da

azdır. Doğrudan da, bu əziz kitaba, ilahi hədiyyəyə, səmavi töhvəyə cəfa qılırıq. Əksərimiz ildə heç olmaya bir dəfə Quranı tam oxumağa müvəffəq olmuruq. Əlbəttə, mübarək ramazanın bərəkəti ilə ildə bir dəfə Quranı xətm edənlər də var.

Quranı anlamaq, təfsirlərin müəliəsi bir yana dursun, cəfa deyilmi ki, ixtiyarımızda belə bir kitab ola-ola, sadəcə onun qıraətindən də çəkinək?!

QURAN MAARİFİNİN QİSİMLƏRİ

Quran çeşidli maariflərlə zəngin bir okeandır. Bu maarifin bir hissəsi adi insanların adi yollarla yetişə bilməyəcəyi həqiqətlərdən ibarətdir. Bu həqiqətlərin əsasını qeybi həqiqətlər təşkil edir. Allahın müqəddəs zati sifətlərindən tutmuş, qeyb aləmi, vəhy, peyğəmbərlik, ölüm və məad mövzularınadək bir çox mövzular Quran maarifinin tərkib hissəsidir. Qurani-kərim bu qəbildən olan maarifi «əlləməkə ma ləm təkun tələm» adlandırır: «Allah sənə kitab və hikmət nazil etdi, bilmədiyini sənə öyrətdi.»¹ Oxşar təbirlərlə başqa ayələrdə də rastlaşırıq: «Sizə özünüzdən olan rəsul göndərdik, ayələrimizi sizə oxuyar, sizi paklandırır, sizə kitab və hikmət təlim edər, bilmədiklərinizi öyrədən.»²

Quran maarifinin digər bir hissəsi bir növ ağılın hökmünə çağırış və ya xatırlatma yönümlüdür. Yəni insan özü də yaxşıca düşünsə bu məsələləri anlayar. Quran uyğun nöqtələri insana xatırladır, onu oyadır. Quranda buyurulmur ki, insan özü bu məsələləri anlaya bilməzdi. Əslində insan düşüncə yolu ilə bu həqiqətləri dərk etmək gücündədir. Sadəcə bəsirət gözü bağlanır, insan anlaya biləcəyi məsələlərdən qəflətdə qalır. Əmirəl-möminin həzrət Əlinin (ə) uyğun buyuruqları həmin qəbildəndir. Həzrət buyurur:

¹ “Nisa”, 113.

² “Bəqərə”, 151.

«Onların arasında elçilərini ayağa qaldırdı, ardıcıl olaraq peyğəmbərlərini göndərdi ki, onlardan fitrətlərinin əhdinə əməl etmələrini istəsin, Allahın unudulmuş nemətlərini onlara xatırlatsın.»¹

Olsun ki, elə bu səbəbdən Quran bəzən «zikr» adlandırılır.

Bəli, Qurandakı bir çox məsələləri bəşəriyyətin ağıl və fitrəti anlayır və ya anlaya bilər. Quran bu istiqamətdə sadəcə xatırladır. Quranın bu qəbil maarifi də onun əvvəlki hissəsi kimi çox mühümdür. Çünki insan bir çox məsələləri anlamaq gücündə olsa da onlara diqqət yetirmir, qəflətdə qalır. Onun uyğun məsələləri anlamaq gücü həyatına təsir göstərmir. Bu məqsədlə insana müəyyən mövzular xatırladılır ki, onun həyat və rəftarına təsir edilsin. Bu, peyğəmbərlərin öz öhdəsinə götürdüyü mühüm vəzifədir.

Demək, Quran maarifinin bir hissəsi təbiətüstü həqiqətlərə aiddir və insan aqlının fəvqündədir. Bəşəriyyət nəsil-nəsil bu həqiqətləri araşdırsa da, yol tapası deyil. Axirət, behişt, cəhənnəm, ölümdən sonrakı hadisələr bu qəbildəndər. Quran maarifinin müəyyən mövzuları hökmlərdən (əhkam) ibarətdir. İnsan düşüncəsi əhkam mənbələrini əhatə etmədiyindən müstəqil şəkildə ona yol tapa bilmir. Yuxarıda qeyd olunan iki mövzu adətən «təəbbüdi», yəni tabe olunması adlandırılır. Bu məsələlər Allah-təala tərəfindən bəşəriyyətə bəyan olunur və vəhy yolu ilə çatdırılır. Qurani-kərim beləcə iki qisim təbirlə bəyan olunur: Quran təbirlərinin bir hissəsini insan müstəqil şəkildə dərk etmək gücündə deyil. Məsələn, dünyanın bütün alimləri, filosofları, psixoloqları, fizikləri bir araya gəlib uzunmüddətli araşdırma aparsalar, anlaya bilməzlər ki, sübh namazı nə üçündür, nə üçün bu namaz iki rəkətdir, nə üçün günəş doğmamış qılınır? Min illər boyu düşünsək də, bu məsələni aydınlaşdırma bilmərik. Yalnız bunu bilir ki, bunun

¹ «Biharul-ənvar», c.11, s. 60, rəvayət 70, bab 1.

faydaları var, sadəcə bu faydalardan xəbərsizik. Əgər namazın faydaları bizə sadalansaydı aqlımız bu həqiqətləri təsdiq edərdi. Amma heç bir vasitə olmadan həmin faydaları araşdırıb tapmaq aqlımızın gücündə deyil. Yeganə yol Allah-təalanın vəhy və peyğəmbər vasitəsi ilə bəyanlarıdır. Bu qəbil vəhylər tabeçiliklə qəbul olunur. Quran təbirincə, «Allah tərəfindən olduğu üçün qəbul edir, gözümüz üstə qoyuruq.»¹

QURANA ƏMƏLDƏ QEYRİ-MÜSƏLMANLARIN MÜSƏLMANLARI ÖTÜB KEÇMƏSİ

Quran maarifinin bir hissəsi, qeyd olunduğu kimi, insan düşüncəsinin qavrayacağı bəyanlardan ibarətdir. İnsan sadəcə bu barədə düşünməyə vaxt tapmadığından və ya maddiyyata əsir olduğundan uyğun bəyanlardan xəbərsiz qalır. Uyğun maarifə çatmaq üçün yeganə yol Qurana müraciət etmək deyil. Bəziləri iman gətirmədən, Quranı qəbul etmədən də bu qəbildən olan maarifi arayıb tapıb, ondan faydalana bilirlər. Amma müsəlmanlar heç bir əziyyət çəkmədən Quranın uyğun maarifindən istifadə edə bilər. Nəticədə Quran əlində olan insan Qurandan uzaq bir insandan geridə qalır!

Əmirəl-mömininin (ə) buyuruqlarının mövzusu ola biləcək bir qisim Quran maarifi özünəməxsus səciyyəyə malik hökmlərdən ibarətdir. Hətta Allaha yaxınlaşmaq məqsədi olmayan bir insan bu hökmlərə əməl etdikdə onlardan faydalanır. Yəni bu hökmlərə sırf itaət edildikdə bəhrə götürülür. Bu qəbildən olan hökmlər adətən «təvəssüliyyat» adlanır. Bir də var «ibadat» (ibadətlər). İbadətlərdə Allaha yaxınlaşma məqsədi zəruridir. Amma «təvəssüliyyat», yəni təvəssüllərdə belə bir məqsəd olmadan da nəticə əldə olunur. İrs, müamilə, izdivac, icarə, borc kimi mövzularla bağlı hökümlər bu qəbildəndir. Allah insanların

¹ «Ali-İmran», 7.

dünyəvi və ictimai həyatını tənzimləmək üçün bu sayaq hökmlər bəyan etmişdir. Bu baxımdan Quranın ən önəmli ayəsi «dəyn» (borc) ayəsidir. Bu ayədə necə borc vermək, necə borc götürmək açıqlanılır. Hətta qeyri-müsəlman bir şəxs Quranın bu hökmünə əməl edərsə, hökmən ondan faydalanar. Allah-təala bu ayədə buyurur ki, bir şəxsə borc vermək istədiyiniz vaxt onu yazın, şahid tutun. Yəni sənədsiz, şahidsiz borc verməyin. Bu hökmün səbəbi Quranda açıqlanılır. Buyurulur ki, çünki bu danışıq unudula bilər, şəkkə düşərsiniz və aranızda ixtilaf yaranar. Necə də pis olar ki, bir insan borc verdiyi məbləği unudub neçə qat artıq tələb edə! Əksinə, borc götürmüş insan götürdüyü məbləği yaddan çıxarıb cüzi bir məbləğ qaytarmaq istəyə! Aydın məsələdir ki, Allah-təalanın bu qəbil göstərişləri çox uzaqgörənliklə bəyan olunur. Qeyri-müsəlman bir şəxs də bu hökmü bəyanib ona əməl edərsə, hökmən bərəkətlərindən faydalanar. İbadət məsələləri isə belə deyil. Bu məsələlərdə faydalanmaq üçün hökmən Allaha yaxınlıq məqsədi ilə əməl olunmalıdır. Bir insan Allaha və Qiyamət gününə inanmazsa, onun namaz və digər ibadətləri faydasızdır. Bəli, əgər bir gün hətta dinə biganə insanlar İslamın qanunlarından faydalanmaq istəsələr «təvəssüli» hökmlərdən faydalana bilərlər. Məlumatlı insanlar gözəl bilirlər ki, Avropa ölkələrində hüquq sistemləri tənzimlənərkən Quran və İslam fiqhindən yetərinə istifadə edilmişdir. Hətta bəzi qərb hüquqşünasları bunu açıq şəkildə etiraf edir.

Avropa və qərb tarixini mütaliə etdikdə görürük ki, qərbdə son iki əsrədək qadının mülkiyyət hüququ olmamışdır. Qadın üçün hətta irsdən pay nəzərdə tutulmamışdı. Onlar öz hüquq sistemlərində məhz Quran və İslam fiqhindən ilhamlanaraq bir sıra dəyişikliklər aparmışlar. Əgər müsəlmanlar da Qurana müraciət etsələr şübhəsiz faydalanasıdılar.

Bir neçə əsr öncə bir şəxs gəlib desəydi ki, kimlərsə Qurana əməl etməkdə sizi qabaqlayıb, inanmazdıq. Əslində isə bu həqiqətdir. Quran və Əhli-beyt (ə) maarifi bizim əlimizdə olduğu halda kimlərsə Quran hökmlərinə əməl edərək faydalanmaqdadır! Əmirəl-möminin (ə) öz vəsiyyətində buyurur: «Bu işdə başqaları sizi ötüb keçməsin.» Olsun ki, Əmirəl-möminin (ə) uyğun buyuruqlarını eşidərkən ətrafdakılar təəccüblənmişlər. Həzrət ömrünün son saatlarında gələcəyi necə dəhşətli görürdü ki, bu sayaq haray çəkirdi: **«Əllaha, əllahə fil qurani la yəsbıqum bil-əməli bihi ğəyrukum.»**

Əmirəl-möminin (ə) öz iti baxışları və uzaqgörənliyi ilə qeyri-müsəlmanların bir gün İslamın müəyyən hökmlərində müsəlmanları ötüb keçəcəyini görürdü. İşlərdə nizamlı olmaq Quranın, Əmirəl-mömininin (ə) göstərişidir. Amma biz Quran və Əli (ə) ardıcılıarı bu gün təcrübədə bir çox millətlərdən geri qalmışıq. Qanlar bahasına cəmiyyətimizdə canlanmış islami dəyərlər bu gün xoşagəlməz durumdadır və qeyri-müsəlmanlar, şiə olmayanlar uyğun göstərişlərə riayət etməkdə öndədirlər! Ədəb qaydaları, nəzakət ölçüləri, müdiriyyət, işlərdə nizam, iş bölgüsü və bir çox başqa dəyərlər Qurandan qaynaqlandığı halda qeyri-müsəlman ölkələrdə daha çox cərəyandadır. Onlar uyğun istiqamətdə nəzərə çarpan dərəcədə irəliləmişlər. Sözlərim qərpbərəstlik kimi anlaşılmasın.

Məlumatlı və etibarlı şəxslərdən eşitmişəm ki, iki yüz il bundan öncə dünyanın hazırkı inkişaf etmiş ölkələrinin hətta saraylarında ayaqyolu olmayıb. Avropalılar ayaqyolu tikməyi müsəlmanlardan öyrənib. Nasirəddin şah tərəfindən Fransaya göndərilmiş Əsxər Mirza adlı bir şəxs avropalılara bu sahədə təlimat verib. Hələ İslamın zühurundan neçə əsr sonra Avropada hamam yox idi. Onlar hamamın nə olduğunu anlamırdılar. Avropalılar adətən çaylarda, hövzələrdə yuyunurdular. Bəli, həmin xalqlar qısa bir müddət ərzində

tibb və gigiyena sahəsində əhmiyyətli dərəcədə irəlilədilər və bu gün gün ərzində bir dəfə yox, iki dəfə yuyunmağı qayda qoymuşlar. Bütün bu qaydaların müsəlmanlardan götürüldüyünə tarix şahiddir. Çünki onların uyğun sahəyə diqqətinin tarixi olduqca azdır. Bəli, həzrət uzaqgörənliklə xəbərdarlıq edirdi ki, bu işdə başqaları sizi ötüb keçməsin! Min dörd yüz il bundan öncə Əmirəl-möminin (ə) «**işlərinizdə nizamlı olun**» deyərək haray çəkirdi. Amma bu gün aramızda elələri tapılır ki, bizim nəzmimiz nizamsızlıqdadır söyləyir! Etiqadsız qərblilər İslam və Quran hökmlərindən faydalandığı halda adı müsəlman olanlar qərblilərin vəhşi keçmişinə maraqlı göstərir. Biz yalnız son yüz ildə özümüzə sual vermişik ki, axı nə üçün onlar Quran hökmlərindən daha çox faydalanır? İlahi kitaba zərəcə etiqadı olmayanların onun hökmləri sayəsində tərəqqi etməsi nəyə əsaslanır? Necə olur ki, onlar Qurana əməl etməkdə etiqadlı müsəlmanları ötüb keçirlər? Əmirəl-mömininin (ə) uyğun bəyanını bu vaxtadək anlamayanlar gözlərini açıb görsünlər ki, qeyri-müsəlmanlar müxtəlif sahələrdə bizi necə qabaqlamışlar. Əlbəttə ki, biz qərblilərin müstəmləkəçilik və sitəmkarlıq tarixini unutmamışıq. Amma qəbul etməliyik ki, həmin qərblilər Quran və Əhli-beyt (ə) göstərişlərinə əməl etməkdə bizdən öndədir. Biz vacib saydığımız hökmlərə biganə qaldığımız halda, etiqadsız qərblilər uyğun hökmlərə ciddi əməl etməkdədir. Əmirəl-möminin (ə) bu barədə ciddi xəbərdarlıq etdi, amma bəsirət gözümüz bağlı oldu. Ümid edirik ki, bundan sonra addım ataq.

Əmirəl-möminin (ə) Qurana yaxınlığı tövsiyə edir. Bizlər onun səsinə ürəkdən səs verməli, Qurana diqqətlə yanaşsın bütün iş və proqramlarımızda onu müqəddəm saymalıyıq. Quran elə bir xəzinədir ki, hətta kafir bir fərd onun təkə bir göstərişinə əməl etməklə faydalanır. Əgər ruh və canımıza aramlıq gətirmək, bütün dərdlərimizə əlac etmək istəyiriksə, bilməliyik ki, Quran bütün dərdlərin dərmanıdır.

Axı nə üçün mömin şəxs başını itirmiş vəziyyətdə onun-
bunun qapısını döyüb səadət üçün dilənməlidir? Axı insan öz
dərdlərinə Qurandan şəfali, Qurandan üstün hansı dərmanı
tapasındır?!

NAMAZ DİNİN SÜTUNUDUR.

Vəsiyyətnamənin bu hissəsindən başlayaraq Əmirəl-
möminin (ə) Quranın mühüm göstərişlərini nəzərdən keçirir.
Bu göstərişlərin şəri, ibadi yönümləri var. Yalnız İslama
etiqaadlı insanlar bu hökmləri qəbul edib, əməl üçün çalışır.
Öz-özlüyündə ağıl bu hökmləri dərk etməyə qadir deyil. Bu
göstərişlər arasında öndə namaz gəlir. Əmirəl-möminin (ə)
bu barədə buyurur: «**Namaza münasibətdə Allahı... Allahı
unutmayın; o (namaz) dinin sütunudur.**»

Ötən mərhələdə diqqət Qurana yönəldikdən sonra nəzərə
çatdırıldı ki, Qurana əməl olunsun. Əmirəl-möminin (ə)
namazı Quranın ən mühüm göstərişi sayaraq onu bütün
işlərdə müqəddəm tutmağı tapşırır. Qurani-kərimdə təkrar-
təkrar namazdan, onun əhəmiyyətindən, xüsusi yerindən
danışılmışdır. Allah-təala müxtəlif bəyanlarla namazı tövsiyə
edir. Axı bu ibadətdə nə sirr var? Əlbəttə ki, biz müsəlmanlar
inanırıq ki, Allah nə buyursa gerçək həqiqətdir və həmin
buyuruqda anlamadığımız bir hikmət var. Amma biz
namazın müəyyən səciyyələrini və hikmətlərini anlama
bilərik. Olsun ki bu yolla namaz və onun əhəmiyyətinə
diqqətimiz arta. Əgər namazın əhəmiyyətini dərk etsək və
onu adət üzrə yerinə yetirməsək, həm onun vaxtına diqqətli
olar, həm də çalışırıq ki, namazda qəlbimiz iştirak etsin. Bu
yolla namazın nurundan daha çox bəhrələnər, ruhumuzun
dərdlərinə çarə qılarıq.

Bəli, namaz ruhi xəstəliklər üçün ən böyük, ən təsirli və
ən üstün dərmandır. Rəvayətlərdə buyurulduğu kimi, namaz
insanın hər gün beş dəfə ruhunu paka çıxardığı çeşmə
kimidir. Namazda qəlbın və ruhun bulaşlıqları təmizlənir.

İnsan namaz qılmaqla ruhuna ilahilik verir, onu alçaqlıqdan yüksəkliyə hərəkətə gətirir. Namazda aramlıq vermək səciyyəsi var. Nigaran və ızdırab içində qalmış insan iki rəkət namaz qılmaqla Allahla rabitə yaradıb aramlıq tapa bilər.

Ayə və rəvayətlərdə namazla bağlı onlarla səciyyələr zikr olunmuşdur. Təəssüf ki, ruhsuz qıldığımız namazlarda bu sayaq təsirlər olmur. Bəzilərimizin namazı sadəcə əyilib-düzəlməkdən ibarətdir. Uşaq vaxtımızdan yalnız bunu görüb, bunu öyrənmişik. Namaz sanki ictimai bir ənənəyə çevrilib və öz ilahi ruhundan məhrum edilib. Bəli, namazın fəvqəladə əhəmiyyətinə diqqətsizlik. Özümüzdən tez-tez soruşmalıyıq ki, axı nə üçün ayə və rəvayətlərdə namaza bir bu qədər diqqət yetirilir? Mən yetmiş illik ömrümün əlli ilini dini mütalilələrə sərf etsəm də, haqqında bir bu qədər tövsiyə verilən namaza münasibətim özümü qane etmir. Dəfələrlə namaz haqqında danışmış, onun ayə və rəvayətlərdəki səciyyələrini nəzərə çatdırmışam. Amma dediklərim özümə nə qədər təsir edib? Bəli, namaza münasibətimlə razılaşıram. Təsəvvür etmirəm ki, bu sahədə özündən razı olan tək cə mənəm.

Bu nöqtəni anlamaq üçün insan bir an əyləşməli, özündən soruşmalıdır ki, görəsən ayə və rəvayətlərdə namaz haqqında deyilənlər düzgündürmü? Əgər düzgündürsə, nə üçün mən bu qədər məsələyə yüngül yanaşıram?! Əgər doğru deyilsə, ayə və rəvayətlərin təkidlərini nəyə yozaq?!

Namazda hansı təsir var ki, Əmirəl-möminin ömrünün son saatlarında namazdan danışır? İmam Sadiq (ə) ölüm yatağında ətrafındakılara tapşırır ki, onun deyəcəklərini başqalarına da çatdırsınlar. Həzrət buyurur: «Şübhəsiz, bizim şəfaətimiz namazı yüngül sayana heç vaxt nəsib olmaz.»¹

Bir şəxs namaza yüngül yanaşsa Əhli-beytin (ə) şəfaətindən məhrum olacaq. Namazda hansı sirr var ki, ona yüngül yanaşmaq insanı şəfaətdən məhrum edir? Qurani-

¹ “Biharul-ənvar”, c. 82, s. 235, rəvayət 63, bab 1.

kərim bəzi günahkarlar haqqında danışarkən onların Qiyamət halını yada salaraq buyurur: «Sizi cəhənnəmə salan nə oldu? Deyərlər: Biz namaz qılanlardan deyildik.»¹ Bəli, bəziləri namaza bağlı olmadıqlarından şəfaətdən məhrum qalır. Bəs namazın sirri nədir?

Bu nöqtəni aydınlaşdırmaq üçün birinci insanın həyat məqsədinə nəzər salmalıyıq. Axı insanın məqsədi nədir, o haraya getməlidir, haraya çatmalıdır? Öz məqsədini həyata keçirmək üçün hansı vasitələrdən bəhrələnməlidir?

Ayə və rəvayətlərdən göründüyü kimi insan «Allaha yaxın məqama çatmaq üçün yaradılıb. Bu məqam «Allahın civarı» adlanır. Quranda buyurulur: «Müqtədir məlikin yanında...»²

Biz bəzən öz danışığımızda bu məqamı Allahın mərhəmət civarı, qonşuluğu adlandırırıq. Fironun zövcəsi Asya da Allah-təaladan belə bir məqam istəyirdi: «Pərvərdigara, behiştə öz yanında mənə bir ev ver.»³ Asyanın bu duası onun ilahi ruhunu göstərir. Bu qadın böyük ilahi mərifətdən bəhrələnmişdir. Görün Asya kimdir? Asya özünü Rəbb sayan Fironun zövcəsidir!⁴ Amma Asya Allahdan behiştə, öz yaxınlığında bir ev istəyir! Belə bir istək bir insan üçün əzm zirvəsidir. Bu istəyi adi danışiq dilimizdə bəyan etmək qərarına gəlsək deməliyik ki, Pərvərdigara, Səndən Sənə nəhayət bir yaxınlıq məqamı diləyirəm. Axı bundan çox nə istəmək olar? Asyanı bundan azı razı salmır. O Allaha ən yaxın məqam arzusundadır.

İslam insanın məhz belə bir məqam üçün yaradıldığını bildirir. Demək, insanı bu məqama yaxınlaşdıran istənilən bir vasitə zəruridir. Eləcə də, bu məqsədə mane olan istənilən bir vasitə mənfi sayılacaq.

¹ «Muddəssir», 42, 43.

² «Qəmər», 55.

³ «Təhrim», 11.

⁴ «Naziat», 24.

Deyilənləri nəzərə alaraq araşdırılmalı mövzulardan biri budur ki, insanı Allaha namazdan çox yaxınlaşdırması ibadət varmı? Namaz müxtəlif yönümlər, zikirlər və hərəkətlərdən ibarət bir ibadətdir. İnsan namazda öz bəndəliyini izhar edir və heç bir ibadətdə duymadığı bir bəndəlik duyur. Namaz o qədər uca mərtəbəyə malikdir ki, yetərli şəkildə namaz qılan insan elə bu dünyada özünü Allaha yaxın məqamda görə bilər. Əziz Peyğəmbər (s) və məsum imamların namazı belə olmuşdur. Namazlarının təsiri onların əməl və rəftarlarında özünü göstərirdi. Bir çox din alimləri və övliyalar bu məqama çatmışlar. Onların həyatında ibadətlərinin təzahürləri görünür. Uyğun mövzuda rəvayət və dastanlar çoxdur. Amma həmin dastanları ətraflı şəkildə zikr etmək imkanımız yoxdur. İmam Səccad (ə) gecə namazına durduğu vaxt əlini dəstəmaz üçün qaba uzadarkən qəfildən diqqəti Allah-təalaya yönəlir. Bu diqqətin təsirindən uzun müddət tərənəm vəziyyətdə qalır. Yalnız səhər azanında özünə gəlir. Həzrət səbhlər səməyə baxdığı vaxt “Ali- İmran ” surəsinin son ayələrini tilavət edir və gözlərindən sel tək yaş axıdır. O Allahla münacatdan təsəvvürə sığmayan bir ləzzət duyur. Övliyalı silkələyən bu ləzzət nədir? Yalnız Allaha məlum olan bu halı dadmaq üçün imkanımız varmı? Allah-təala buyurur: «Əməlləri müqabilində möminlər üçün gözlərini işıqlandıracaq hansı nemətlər saxlandığını kimsə bilməz.»¹

Quran behişt əhlinin faydalandığı bir çox nemətləri yada salır. Amma səhər oyananlar üçün nəzərdə tutulan nemətlər pərdə arxasında qalır. Buyurulur ki, həmin məqamın necə bir məqam olduğunu kimsə bilməz. Xoş həmin dünyaya yol tapanların halına!

¹ “Səcdə”, 17.

SƏKKİZİNCİ MƏCLİS:

HƏCC VƏ KƏBƏ EVİNƏ ALLAHIN XÜSUSİ LÜTFÜ

**«Rəbbinizəvinə münasibətdə Allahı...Allahı unutmayın;
nə qədər ki sağsınız, onu boş qoymayın; əgər o boşlanılsa sizə
məhlət verilməz.»**

ÖTƏN MƏCLİSLƏRDƏKİ MƏSƏLƏLƏRƏ BİR BAXIŞ

Əmirəl-möminin (ə) öz dəyərli vəsiyyətinin başlanğıcında hamının dərk edə biləcəyi ümumi insani dəyərlərdən danışdı və bu dəyərləri tövsiyə etdi. İşlərdə nəzm, məzluma əl tutmaq, zülmə mübarizə vəsiyyətdə tövsiyə olunan nöqtələrdəndir. Bu tövsiyələr tarix boyu bütün insanların əxlaqında özünü göstərmiş, bütün yer üzündə dərk edilmiş və qəbul olunmuşdur. Əlbəttə ki, bu məsələlərə hamı eyni dərəcədə əməl etməmişdir. Hər halda heç bir ağıllı insan onların dəyərini inkar etməmişdir. Məsələn, kimsə iddia etmir ki, məzluma yardım, zülmə mübarizə pisdir. Kimsə bu dəyərlərin mənfiliyi barədə ehtimal da irəli sürmür. Öncə qeyd etdiyimiz kimi, sadalanan işlər əslində ağıl tərəfindən tanınan və təsdiq edilən işlərdir. Din isə bu nöqtələri tövsiyə ünvanında xatırladır. Həzrət insani və ağılabatan dəyərləri sadaladıqdan sonra müsəlmanlara və Quran ardıcılılarına məxsus dəyərləri yada salır. Öncə Qurani-kərim və ondan istifadə tövsiyə edilir. Sonra dini qeyrətin təhriki üçün bu işdə başqalarından geri qalmamaq tapşırılır. Məbada, müsəlman və Qurana etiqadlı olmayanlar bu işdə sizləri ötüb keçə! Həzrətin uyğun buyuruğunu araşdırarkən ötən məclisdə müəyyən nöqtələri qeyd etdik.

Həzrət Qurana aid tövsiyələrinin ardınca Quranın mahiyyəti ilə bağlı bəyanatlar verir. Hər şeydən öncə namaz, onun yeri və əhəmiyyəti qeyd edilir. Həzrət namaza diqqətli olmağı tapşırır. O qeyd edir ki, namaz din evinin sütunudur. Həzrətin hazırkı buyuruğu məşhur rəvayətin məzmunundan doğur. Rəvayətdə buyurulur: «Bəndələrdən ilkin soruşulacaq şey namazdır; namazı qəbul olunanın başqa əməlləri də qəbul

edilər. Əgər namaz qəbul olmasa, onun başqa əməlləri də qəbul olunmaz.»¹

Əmirəl-mömininin (ə) vəsiyyətinin uyğun cümlələri haqqında ötən məclisdə imkan həddində danışıldı. Əlbəttə, namaz və onun əhəmiyyəti ilə bağlı bir neçə məclis keçirilə bilər. Amma vəsiyyətnaməni bütünlüklə nəzərdən keçirmək üçün bəzi məsələlərə yığcam şəkildə yanaşmalı oluruq. Bu səbəbdən də namaz haqqında deyilənlərlə kifayətlənib vəsiyyətnamənin növbəti hissəsinə keçirik.

HƏCC VƏ KƏBƏ EVİNİN MƏQAMI

Əmirəl-möminin (ə) namazı tövsiyə etdikdən sonra, həcc və onun əhəmiyyətindən danışır: **«Rəbbinizin evinə münasibətdə Allahı... Allahı unutmayın; nə qədər ki sağsınız, onu boş qoymayın; əgər boşlanılsa, sizə möhlət verilməz.»**

Belə görünür ki, namazdan sonra ən mühüm ibadət həccdir. Həzrət namazın ardınca dərhal həcc mövzusunun yada salır. Əgər həccin faydaları nəzərə alınsa həzrətin bu məsələyə diqqəti bir qədər aydınlaşar. Həcc müsəlmanlar və İslam cəmiyyəti üçün geniş əhəmiyyətə malikdir. Burada o qədər böyük fayda var ki, iqtisadi, siyasi, ictimai, ibadi, hərbi sferalar əhatə olunur, buna görə də Qurani-kərim həcc haqqında dərin və uca təbirlər işlədir: «Allah Kəbəni, Beytül-hərəməni insanların işlərinin sahmana düşməsi üçün qərar verdi.»² Digər bir ayədə insanların böyük toplantı təşkil etməsi həccin fəlsəfəsi kimi göstərilir: «Evi (Kəbəni) xalq üçün toplanış məhəlli qərar verdik.»³ «Həcc» surəsində isə belə buyrulur: «Xalq arasında həcc üçün nida et, qoy piyada

¹ «Biharul-ənvar», c. 82, s. 236, rəvayət 36, bab 1.

² «Maidə», 97.

³ «Bəqərə», 125.

və ya hər cür miniklə hər uzaq yoldan sənə üz tutsunlar, öz mənafeələrinə şahid olsunlar.»¹

Vəsiyyətnamədə bir nöqtə diqqəti çox cəlb edir: «Rəbbinizin evindən muğayat olun!» Bu təbirlərdə təhrik hissi güclüdür. Buyurulur ki, Rəbbinizin evini boş buraxmayın; bu ev bir tərəfdən Allahın evidir, digər tərəfdən insanların mənafeyi üçün tikilmişdir. Ayədə buyurulur: «Həqiqətən, xalq üçün bina olunmuş ilk ev Məkkədəkidir. (Bu ev) mübarəkdir və ələmdəkilər üçün hidayətdir.»²

Bu ev bir tərəfdən Allaha, digər tərəfdən xalqa aiddir. Axı Kəbə insanların faydalanması üçün bina olmuşdur. Bu baxımdan xalqı həccə təşviq etmək üçün bu məkan daha çox Allahın evi kimi təqdim olunur. «Allahın evinə yola düşün, bu evə getmək istəmirsinizmi» kimi təbirlər olduqca təhrikedicidir. Beləcə, insanlar həcc səfərinə təşviq olunur. Əmirəl-möminin (ə) sözünün davamında həccə daha çox təhrik etmək üçün kəlamında həm də insanları qorxudur: «**O boşlanılsa, sizə möhlət verilməz.**»

Nə qədər ki, sağsınız Allahın evini boş buraxmayın, o ev boş qalsa bir daha sizə möhlət verilməz. Bəziləri qeyd edirlər ki, «ləm tunzəru» (möhlət verilməz) təbirləri müəyyən mənbələrdə açıqlanmışdır. Həmin nüsxələrə əsasən deyilənlərdən «sizə möhlət verilməz» mənası anlaşılır. Uyğun məzmunla başqa rəvayətlərdə də rastlaşırıq. Buyurulur ki, Allah evini tərk etsəniz məhv olarsınız.³

Qeyd edilir ki, nə qədər ki, bu ev yerindədir, ümmətə əzab nazil olmayacaq. Demək, nə qədər ki, insanlar həcc ziyarətini davam etdirir din və İslam yerindədir. Yalnız bu ev tərk olunduqdan sonra İslam aradan gedə bilər. İslam olmayan bir dünya isə ilahi lütfün kəsilməsi ilə məhv olasıdır. «İstiğfar» mövzusunda danışılarkən də Qurani-

¹ «Həcc», 27, 28.

² «Ali-İmran», 95.

³ «Fürui-kafi», c. 2, s. 451, rəvayət 1.

kərim buyurur: «Nə qədər ki, onların arasındasan, Allah onlara əzab verməz. Nə qədər ki bağışlanma (istiğfar) diləyirlər, Allah onlara əzab verəsi deyil.»¹

Buyurulur ki, İslam ümmətinin əzaba düçar olmasına iki amil mane olur: Əziz Peyğəmbərin (s) mübarək vücudunun varlığı, insanların günahdan tövbəsi. İslam ümməti bu iki səbəbdən bir çox öncəki ümmətlər kimi sarsıdıcı əzaba düçar olmur.

SARSIDICI ƏZAB KƏBƏYƏ MÜNASİBƏTDƏ QƏFLƏTDƏN DOĞUR.

Quranda haqqında danışılan bir çox ümmətlər öz azğınlıqları səbəbindən ümumi və sarsıdıcı əzaba düçar olurlar. Onlar tamamilə yer üzündən silindi. «Şüəra» surəsində bir neçə peyğəmbərin haqqında danışılır. Bu ümmətlər sarsıdıcı, dağıdıcı əzaba düçar oldular. Çünki onların əksəri azğınlıq və küfrə uğramışdı.² Bu arada yalnız İslam ümməti amanda qalmışdır. Əlbəttə ki, bütün ümmətlər hansısa məhdud əzablara düçar olur. Müsəlmanların ara-sıra düçar olduğu əzabların bir çoxu onların öz əməllərinin nəticəsidir: «Düçar olduğunuz hər müsibətin səbəbi öz əməllərinizdir.»³ Qurani-kərim bu nöqtəyə təkrar-təkrar toxunur və müsəlmanlara tövsiyə edir ki, ilahi göstərişlərə riayət etsinlər. Quran göstərişlərinə müxalifətin axırı ağırlı əzabdır. Üsyankarlığın acı sonluqlarından biri də İslam cəmiyyətində qarşıdurma və qardaş qırğınıdır: De ki, O sizə başınızın üstündən və ayağınızın altından əzab göndərməyə qadirdir. Ya da sizi dəstə-dəstə bir-birinizin üstünə salar, bəzinizin əzabını bəzinizə daddırar.»⁴

¹ «Ənfəl», 33.

² «Şuəra», 67, 103, 121.

³ «Şura», 30.

⁴ «Ənam», 65.

Təəssüf ki, hələ də müsəlmanlar Qurana lazımınca diqqətli yanaşmır. Beləcə onlar düşmənlə savaşdan daha tez qardaş qırğına düşər olurlar. Bu sayaq əzablar tənbeh xarakterlidir. Sel, zəlzələ, qıtlıq, bir çox başqa problemlər ilahi əzab nümunəsidir və bu hadisələrin gedişində kimlərsə öz əməlinin cəzasını çəkir. Allah bu yollarla başqalarını tənbeh edib oyatmaq istəyir: «Şübhəsiz, həmin böyük əzabdan əlavə onlara dünya əzabından daddırırıq. Olsun ki, geri dönelər.»¹

Demək, ilahi sünnə, qayda budur ki, insanların qəflətdən oyadılması məqsədi ilə onlara məhdud əzablar göndərilsin. Amma azğınlığını davam etdirmiş keçmiş ümmətlər məhvedici əzaba düşər oldular. Onlardan yalnız salehlər və möminlər nicat tapdı. Deyilənlərin bariz nümunəsi Nuh qövmünün başına gələn hadisədir. Bu gəmidə özünə sığınacaq tapanlardan savay hamı məhv oldu. Bir çox keçmiş qövmələr Nuh qövmü kimi yer üzündən silinmişdir, Quranda onlardan bəziləri yada salınır. Qeyd etdiyimiz kimi, İslam ümməti ilə bağlı zəmanət verilir ki, bu ümmət məhvedici bələdan amandadır. Amma bu zəmanət ayrı-ayrı nöqtələrdə İslam ümmətinin bələdan amanda qaldığını göstərmir.

Bu dəyərləli vəsiyyətdə və başqa rəvayətlərdə belə bir nöqtəyə işarə olundu ki, əgər müsəlmanlar Allah evini boşlasalar artıq onlara möhlət verilməz və dağdıçı əzaba düşər olurlar.

Allah bu evi öz adına ucaltmış və onu əmin-amanlıqda qərar vermişdir. Bu evə sığınan kəs amandadır və kimsə onu yaxalaya bilməz. Bu məkandakı heyvanlar və otlar da toxunulmazdır. Peyğəmbərlər əsrlər boyu bu həqiqəti təbliğ etmişlər. Bu evə qarşı ən böyük həqarət o olardı ki, insanlar Kəbəni tərk edəydilər. Belə bir arzuolunmaz hadisə baş verərsə, Allah mərhəmətini kəsər və məhvedici əzab göndərər.

¹ “Səcdə”, 21.

HƏCC VƏ ONUN HESABSIZ FAYDALARI

Həzrət İbrahim həzrət İsmailin köməyi ilə bu evi tikib başa çatdırdıqdan sonra Allah-təala buyurdu: «Xalq arasında həcc üçün nida çək ki, piyada və hər miniklə, hər yerdən gəlib sənə üz tutsunlar!»¹

Beləcə, İbrahim övladlarından tutmuş sonrakı peyğəmbərlərədək hər bir Allah elçisi insanları Allah evinin ziyarətinə dəvət etmişdir. Rəvayətlərdə bildirilir ki, hətta həzrət İbrahimdən öncə bu ev ziyarət olunmuş və həcərül-əsvəd (qara daş) həmin yerdə saxlanılmışdır. Şübhəsiz ki, həzrət İbrahime qədər Kəbə abad vəziyyətdə deyildi. Yalnız həzrət İbrahimin işindən sonra bu yer rəsmi ibadətgah kimi tanındı və insanlar zəruri həccə dəvət edildi. Bu evin xalq üçün əmin-amanlıq evi olduğu bəyan edildikdən sonra dünyanın ən ucqar nöqtələrindən möminlər buraya ibadətə gəldilər. Burada zikr olunası bərəkətlər qeydə alınıb. Amma bir çox həqiqətlər diqqətli olmamağımız səbəbilə bizə məxfi qalmışdır.

Həqiqət budur ki, Qurani-kərimdən sonra xalqı qiyamət gününədək hidayət edəcək nemətlərdən biri Məkkədəki Kəbə evidir. İnsanlar üçün təyin olunmuş zəruri vəzifələrdən biri onların dünya və axirət səadətinə zəmin durası həcc əməlləridir. Amma bizlər ixtiyarımızda olan bir çox nemətlər kimi bu nemətin də əhəmiyyətini dərk etmirik. Allah bəşəriyyətə girami İslam Peyğəmbəri (s) və məsum imamlar tək nemətlər əta etmişdir. Onlardan hər birinin varlığı bütün başqa nemətlərin məcmusundan üstündür. Təəssüf ki, onların ardıcilları bu nurani şəxsiyyətlərin dəyərini qədərincə bilməmişlər.

Allahın başqa nemətlərinə də eyni münasibət göstərilir. Müqəddəs şəriətin vacib saydığı ibadətləri xatırlayaq. Bu gün

¹ “Həcc”, 27.

bizlər ibadətə bir yük kimi baxırıq. Amma bəsirətli insanlar onun böyük ilahi nemət olduğunu anlaşırlar.

Namaz, oruz, həcc və digər ibadətlər zahirən bizə tapşırılmış vəzifədir. Mahiyyət baxımından isə bütün bunlar insana əta olunmuş nemətlərdir. Bu nemətlərdən istifadə o qədər zəruridir ki, onları tərək edən üçün cəza nəzərdə tutulur. Amma bu cəzanı doğuran Allahın öz bəndələrinə məhəbbətidir. Allah insanları qorxutmaq bahasına olsa belə, onları bu nemətlərdən faydalanmağa sövq edir. Allah itaətsizliyə görə cəza nəzərdə tutmasaydı bir çoxları süstlük göstərər, bu gün yerinə yetirdikləri ibadətləri də tərək edərdilər. Nəticədə insan ibadət bərəkətlərindən məhrum qalır. Hazırda isə böyük əksəriyyət əzab qorxusuna olsa belə, ibadətlərin bərəkətindən faydalanır. Bəli, Allahın bu qəbildən olan əzab vədləri bir növ onun mərhəməti sayıla bilər.

Söhbətimiz həcc haqqında idi. Qeyd etdik ki, Kəbə evinin və həccin bəşəriyyət üçün misilsiz faydaları var. Bu ibadət Allahın insana əta etdiyi ən böyük nemətlərdəndir. Düşmənlər də həcc və onun təsirlərini dərk etdiklərindən Kəbəyə qarşı diş qıçıtmış və müxtəlif yollarla həccin qarşısını almağa çalışmışlar. Elə İslamın başlanğıcında müsəlmanlar arasında ixtilaf düşdü və bir qrup insan məsum imamlara qarşı ayağa qalxdı. Onları yolundan azdıran dünyapərəstlik və rəyasət həvəsi idi. Bu istiqamətdə savaqlar da baş verdi. Bəziləri həcc büsatını viran qoymaq istəyirdi. Hamıdan öncə bu fikirə düşən Bəni-Üməyyə oldu. Onlar müxtəlif bəhanələrlə həcc zəvvarlarının qarşısını almağa çalışır, onları bir yolla başqa işə sövq etmək istəyirdilər. Bu gün də müxtəlif yollarla həcc ziyarətinə maneçiliklər törədilir. Bəziləri iddia edirlər ki, həccə bir dəfə getmək kifayətdir və qalan imkanları yoxsulluğun aradan qaldırılmasına sərf etmək lazımdır. Onların nəzərincə, təkrar həcc ziyarətini yerinə yetirməkdənsə yoxsullara əl tutmaq

daha faydalıdır. Onlar Həcc səfərinə xərclənmiş pulları sanki çölə atılmış sayırlar!

Təəssüf ki, islami məmləkətimizdə də bu sayaq nəğmələr eşidilir. Əlbəttə, çeşidli problemlər səbəbindən həccin məhdudlaşdırılmasını arzulayanların pis məqsədi yoxdur. Amma Bəni-Üməyyə və bu qəbildən olanlar yalnız İslamı zəiflətmək üçün həccə qarşı çıxırdılar. Onlar göürdülər ki, həcc müsəlmanların bütün dünyada izzətini artırır. Nə qədər ki, həcc var, İslam həqiqəti ilə mübarizə aparmaq mümkünsüzdür. Bəzi rəvayətlərdə həcc İslamın bayrağına bənzədilir. Nə qədər ki, bu bayraq qalxıb, insanlar həccə gedir, demək İslam yaşayır. Əgər həcc zəifləsə və Allah eləməmiş, bu bayraq ensə İslam məhv olar.

Etiraf etməliyik ki, Əhli-beyt (ə) məktəbində böyümüş bizlər üçün də məsələ bir o qədər aydın deyil. Biz yalnız faydanı maddi mənfəətdə görürük. İkincisi, maddi mənfəətin də elə bir anda əlimizə keçməsinə arzulayıyıq. Bu gün xərclədiyimizi qazanmadıqda zərər etdiyimizi düşünürük. Əlbəttə ki, bu sayaq münasibət uzaqgörən olmadığımızı göstərir. Ağıllı insanlar uzun müddət sonra qazanc götürmək üçün bu gün xərc qoyurlar. İqtisadi mənfəət dedikdə ani olaraq əldə olunan mənfəət nəzərdə tutulmur. Düşüncəli insanlar bünövrəli işlərin sorağına gedib on illər qazanc gözləmir, nəhayət bir gün böyük mənfəət əldə edirlər. Bir işi düzgün dəyərləndirmək üçün insan hazırkı vəziyyəti və gələcəkdə bu işdən götürə biləcəyi faydaları nəzərə almalıdır. Biz müsəlmanlar öz işlərimizdə hər şeydən öncə bütün İslam ümmətinin mənafeyini nəzərdə tutmalıyıq. İkincisi, ani mənafeələr sorağına getməməliyik. Yalnız uzaqgörənliklə qurulmuş planlar əsasında bir müddət sonra böyük mənfəət əldə olunur. İnsanlar əkin əkir, ona qulluq edir, pul xərcləyir, bəzən on il sonra öz zəhmətlərinin bəhrəsini dadır. Bir çox ciddi iqtisadi planlar uzunmüddətli zəhmətlərdən sonra bəhrə verir. Belə böyük mənfəətlər əldə etmək üçün səbr və

hövsələyə ehtiyac var. Qeyd etdiyimiz kimi, öz mənafeyimizi İslam ümmətinin mənafeyindən ayrı saymamalıyıq. Hər hansı bir müsəlman iş görürsə, onun nəticəsindən bütün İslam ümməti faydalanmalıdır. Qoy qazanc bir qədər az olsun. Amma İslam ümməti izzətə çıtsın! Ümməti düşünməklə yerinə yetirilən planlar düşmən hiylələrinin və təcavüzlərinin qarşısını alır. Qismən maddi qazancdan imtina etməklə belə bir mənfəət əldə etmək zərərdirmi?!

Bu səbəbdən də bir az uzaqgörən olmalı, həm qısa müddətdə əldə ediləsi qazanc arxasınca qaçmamalı, həm də işimizdə bütün İslam ümmətini nəzərə almamalıyıq. Müsəlmanlar və möminlər bir qəbilədir və bir-birləri ilə qardaşıdır. Onların birinin zərəri o birindən də yan ötürür. Əgər məsələlərə bu prizmadan yanaşsaq görürük ki, həccin mənəvi faydaları ilə yanaşı çox böyük maddi faydaları da var.

HƏCC İSLAMIN DAVAMLILIĞINA ZAMİNDİR.

Əgər bir şəxs iddia etsə ki, həcc olmasaydı müsəlman qalmazdı, nahaq danışır. Əgər həcc olmasaydı, imam Hüseyin (ə) qanı da hədəyə gedərdi. Hər il dünyanın ən ucqar nöqtələrindən axışıb həcdə əzəmətli toplum yaradan müsəlmanlar bir-birləri ilə tanış olur, bir-birlərinin dərdlərindən xəbər tutur və bu toplumda bir sıra gizli dərdlər açılır.

İmam Baqir (ə) vəsiyyət edir ki, onun vəfatından sonra on il minada əzadarlıq keçirilsin. Mümkündürmü ki, misilsiz fəzilət və kamilliklərə malik məsum bir şəxs özü üçün əzadarlıq mərasimləri umacağında olsun? Görəsən imamın nəzərində bundan da dəyərli bir iş yox idimi? Axı on il ardıcıl minada toplaşib əzadarlıq keçirməyin mənası nədir?

Bu sualın cavabı bizim nəzərdə tutduğumuz nöqtələrlə əlaqəlidir. Allah övliyalı və uzaqgörən insanların baxışı bizim baxışlarımızdan fərqlənir. İmam Baqir (ə) bildirdi ki,

hər il dünyanın uzaq nöqtələrindən bu mərasimdə iştirak üçün şiələrin minaya gəlişi məzhəbi gücləndirəcək. İmam Baqirə (ə) fərd kimi baxmaq olmaz. İmam bir cərəyan, bir məktəb, bir təfəkkür tərzidir. İmam Baqir (ə) məzhəb rəhbəri idi. Onun adının xatırlanması əslində məktəbin xatırlanmasıdır. Demək, imamın vəsiyyəti etdiyi əzadarlıq sadəcə bir şəxsin əzadarlığı deyildi. Məqsəd məzhəbi təfəkkürlərin dünyaya yayılması idi. Amma düşmənlərin məzhəb toplantısına həssas yanaşmaması üçün imam bu mərasimlərdə rövzə oxunmasını vəsiyyəti edir. Bütün dövrlərdə insanların öz dünyadan gedənləri üçün əzadarlıq edib rövzə oxutdurması adi bir haldır. İmam Baqir (ə) də Bəni-Haşimin böyüklərindən idi. Məsələ zahirən belə görünürdü ki, Bəni-Haşim Minada toplanıb öz əzizi üçün əzadarlıq mərasimi keçirir. Amma həqiqət budur ki, məzhəbin təbliği üçün bu ən yaxşı yoldur. Növbəti illərdə insanlar Minaya gəldikdə bir qrup insanın əzadarlıq etdiyini görür. Axı əzadarlıq Minadakı əməllərdən deyil? Bəs bu insanlar hansı münasibətlə bir araya gəlib? İstər-istəməz zəhnə gəlir ki, bu əzadarlıq mühüm bir şəxslə bağlıdır. Onun kimliyi soruşulur. Bildirilir ki, şiələrin imamıdır. Şiələrin kimliyi barədə soruşulur. Cavab verilir ki, onlar peyğəmbərin canişin etdiyi kəsin ardıcıllarıdır. Bu yolla minada İmam Baqir (ə) üçün saxlanılmış əzadarlıq Əhli-beyti (ə) tanıtdırır, insanlar öyrənirlər ki, onlar vilayət məktəbi, hidayət məşəlinin qoruyucularıdır.

DİNİ VƏ İCTİMAİ MƏSƏLƏLƏRİN TƏHLİLİNDƏ ƏHATƏLİLİK

Biz bəzi dini məsələlərin hikmətini anlamırıq. Bunun səbəblərindən biri baxışlarımızdakı məhdudluq, araşdırmalarımızdakı səthilikdir. Biz müsəlmanlar həmin dar baxış və səthi düşüncədən çox zərər çəkirik.

Məsələni dərinədən və hərtərəfli öyrənmək Allah övliyalarının səciyyələrindəndir. Bu səciyyə Allahın təsdiqi ilə gerçəkləşir, insanlar məsələləri ilahi bir nurda seyr edir. Hərəkətimizin rəhbəri imam Rahil bu zümrədən idi. İmam hərəkətin gedişində bəzən elə qərarlar çıxarırdı ki, ətrafdakılar heyrətə gəlirdi. Amma zaman ötdükcə imamın uzaqgörənliyi aşkara çıxırdı. Nümunə üçün bir hadisəni xatırlayaq. İnqilabın əvvəlləri idi. Ölkə problemlər içərisində sıxılırdı. Yaşlı nəsil həmin günləri yaxşı xatırlayır. İnqilabın qələbəsindən keçən iki il ərzində kimsə bu quruluşun yaşayacağına əmin deyildi. Bütün xarici təhlilçilər qurulmuş nizamın qısa bir müddətdə dağılacağını bildirirdi. Daxili çəkişmələr baş alıb gedirdi. Küçələrdə, parklarda insanlar şəhadətə yetirilirdi. Ölkə çox böhranlı vəziyyətdə idi. Bəli, belə bir şəraitdə imam bildirdi ki, biz İsrailə bağlı beynəlxalq bir addım atacağıq. İmam ramazan ayının son cümə gününü Qüds günü elan edərək bütün dünyanı İsrailə qarşı çağırırdı. Bu, ilahi ilham nümunəsi idi. Bu sayaq ilhamlara çox şahid olmuşuq. Uyğun bəyanatlar verilərək ətrafda kimsə bu bəyanatların həyata keçəcəyinə inanmırdı. Amma verilmiş qərar gerçəkləşirdi.

İmam tərəfindən ümumdünya Qüds gününün elan olunması heç bir siyasi təhlilə sığmırdı. Təsəvvür edin ki, daxili və xarici problemlər içərisində yaşamaq uğrunda mübarizə aparan bir quruluş dünyanı İsrailə qarşı çağırırdı. Bu ilahi ilhamdan başqa bir şey deyildi. Çünki mövcud şəraitdə bütün dünyada səs-küyə səbəb olacaq bir bəyanat fərdi düşüncədən doğa bilməzdi. Hər halda imam Əhli-beyt

(ə) məktəbində tərbiyə almışdı. O Əhli-beyt (ə) nurundan faydalanaraq yüksək məqama çatmışdı. Yalnız Əhli-beytin (ə) nuru sayəsində insan anlaya bilər ki, onun düşməni kimdir, nə vaxt İslama zərbə vuracaq və onunla necə mübarizə aparmaq lazımdır.

Şübhəsiz, həmin dövrün dünya siyasətçiləri imamın bu hərəkətini ciddi qəbul etmədilər. Hətta daxildəki siyasətçilər də bu məsələyə rişxəndlə yanaşdı. Onlar deyirdilər ki, öz vəziyyəti qeyri-müəyyən olan bir nizam bütün dünya müsəlmanlarını necə ayağa qaldıra bilər? Amerikanın müsəlman məmləkətlər üzərindəki nüfuzu əksəriyyəti ümitsizləşdirirdi. Onlar düşündülər ki, Amerikanın boyunduruğu altında imamın çağırışına cavab verən olmayacaq. Onlar düşündülər ki, elan olunmuş gün rüsvayçılıqla ötüşəcək.

Bəli, daxili siyasətçilər imamın qarşısında belə bir mövqe tutmuşdular. Amma zaman ötdü və imamın nə qədər uzaqgörən olduğu özünü bir daha təsdiqlədi. İllər ötdükcə Qüds günü əzəmləndi. Əgər imamın bu hərəkəti və dünyada keçirilən Qüds gününün fəryadı olmasaydı bəlkə də bu gün Fələstindən danışmağa dəyməzdi. Həmin vaxtlar Fələstin xalqı can vermək üzrə idi. Ümumdünya qüds günü onlara yeni bir həyat verdi. Bu xalq mübarizə üçün damarlarından yeni bir qan axdığını hiss etdi. İki-üç il Qüds günü keçirildikdən sonra Fələstin xalqı dirçəlməyə başladı və öz şəxsiyyətini dəyərləndirdi.

Əgər bu hərəkət uğursuzluğa düşər olsaydı, İslamın məntəqədəki nüfuzuna ciddi zərbə dəyərdi. Əlbəttə ki, biz şərti olaraq ehtimallar veririk. Çünki Allah-təala öz tədbirlərində İslam üçün həyat nəzərdə tutur. Dünyamız səbəblər dünyasıdır, biz də səbəblər üzərində danışırıq. Amma əminik ki, Allah İslamın hifzinə yönəlmiş səbəblər hazırlamışdır.

HƏCC VƏ KƏBƏ EVİNİN TƏKRARSIZ MƏQAMI

Əmirəl-mömininin (ə) həclə bağlı buyuruqlarına qayıdaq. Həccin əhəmiyyətini artıran səbəblərdən biri də onun ideoloji və təbliği yönüdür. Dünyamızda sübuta yetib ki, təbliğat ən təsirli müvəffəqiyyət vasitələrindəndir. Hərəkət yaratmaq üçün düşüncələrdə zəmin hazırlamaq zəruridir. Əgər biz də İslam dünyasında və ya bütün yer üzündə nəyisə dəyişmək istəyiriksə, öncə düşüncələrdə və mədəniyyətlərdə zəmin hazırlamalıyıq. İslamda bu məqsədi həyata keçirmək üçün ən münasib yol həccdir.

Həcc vaxt baxımından elə bir ayda nəzərdə tutulub ki, İslam qanunlarına əsasən savaşıq icazəsi yoxdur və əmin-amanlıq dövrüdür. Əlbəttə ki, ixtilaf həmişə var. Amma əksər hallarda müsəlmanlar bu qanuna riayət edir. Həcc mərasimlərinin keçirildiyi zil-hiccə ayı möhtərəm aylardandır. Bu ayda müharibə etmək haramdır. Belə bir münasib dövrdə təbliğat üçün münasib şərait olur. Məkan baxımından həcc elə bir yerdə keçirilir ki, tək-cə müsəlmanlar yox, həm də qeyri-müsəlmanlar həmin yerdə özünü əmin-amanlıqda hiss edir. Bu qanun günahkar və cinayətkarlara da şamil olunur. Əgər bir günahkar qaçıb Məscidül-Hərəməyə sığınarsa, həmin yeri tərki etməyə kimsə ona yaxınlaşa bilməz. Bu ilahi bir tədbirdir. Olsun ki, dar baxışlı insanlar bu qanunu təəccüblə qarşılaya! Onlar iddia edə bilərlər ki, bu qanun cinayətkarlara işləyir! Əslində isə dərin təhlil aparanlar bu qanunun faydalarını görür. Qanunun ehtimal olunan zərərləri isə əhəmiyyətsizdir. Əslində qanunu çıxaran tərəf onu hər tərəfli araşdırmalı, müxtəlif yönümlərdən təhlil etməlidir. Ola bilər ki, bir qanunun min faydası ilə yanaşı, cüzi zərərləri də olsun. Cüzi zərərlərə görə ümumi faydalara göz yummaq olmaz. Əksər qərar çıxarırlarkən bu tənəşüb nəzərə alınır. Qanun çıxarırlarkən əsasən onun ümumi faydası nəzərə alınmalıdır. Şahidik ki, hərəkətimizin düşmənləri böyük müvəffəqiyyətlərə göz yumub xırda məsələləri

araşdırmaqla, qaşınmayan yerdən qan çıxarırlar! Onlar İslam nizamını zalım şah rejimi ilə müqayisə edirlər. Bu qədər inafsızlıqımı olar?!

İslam bizə göstəriş verir ki, daim xeyirlə zərəri müqayisə edək. Əmirəl-möminin (ə) buyurur ki, ağıl xeyiri şərdən seçmək yox, iki şər arasından daha pisini təyin etməkdir.¹

Əgər dünya həyatında şər olmasaydı, daha yaxşı idi. Amma dünya həyatı belə deyil. Bu həyatda xeyir şərə qatılmışdır. Əslində bu dünyada əziz Peyğəmbər (s) və məsum imamların vücudundan savay şərsiz xeyir tapmaq mümkünsüzdür. Əgər çoxluğu nəzərə alsaq, heç vaxt xeyir şərsiz olmur. Hətta peyğəmbər və məsum imamların evində də belə olub. Əgər Peyğəmbər (s) və məsum imamların nəslini nəzərdən keçirsək, şər insanlara da təsadüf edə bilərik. İmam Hadinin (ə) oğlu Cəfər məgər «kəzzab», yəni yalançı adı ilə tanınmırdımı?! Bəli, hətta peyğəmbər və imam övladları arasında da şər insanlar olur. Məgər belə mühakimə yürütmək olarmı ki, nəslində Cəfəri-kəzzab kimisi olan haqdan danışmamalıdır?! Mümkündür mü ki, bir pis övlada görə Peyğəmbər (s) və məsum imamların bərəkətli vücuduna göz yumulsun?! Bu səbəbdən də istər təkvini (təbii), istərsə də şəriətə aid məsələlərdə son nəticənin müsbət və ya mənfi olması əsas götürülməlidir. Sırf xeyirdən ibarət nəşə axtarsaq, bu şeyi tapa biləcəyimiz inandırıcı görünür.

Həccə də bu prizmadan baxmaq lazımdır. Həccin zərərləri, problemləri də var. Xüsusi ilə qədim zamanlarda piyada və ya yetərsiz miniklə həccə gedənlərin bir çoxu yolda xəstələnib dünyasını dəyişirdi. Quldurlar onların yolunu kəsir, var-yoxlarını əllərindən alırdılar. Bununla belə, həcc həmişə tövsiyə olunmuşdur. Çünki həccin ümumi nəticədə faydaları onun zərərlərindən qat-qat artıqdır. Öncə qeyd etdiyimiz kimi, Quran Kəbənin təkcə müsəlmanlar yox,

¹ “Biharul-ənvar”, c.78, s. 6, rəvayət 58, bab 15.

bütün insanlar üçün nəzərdə tutulduğunu bildirir.¹ Yəni bu ev bütün bəşəriyyət üçün bir bərəkətdir. İslam hakim olduğu vaxt başqaları da onun bərəkətindən istifadə edir.

HƏCCİN QARŞISINI ALMAQ ÜÇÜN QURĞULAR

Həcc həyati əhəmiyyətə malik olduğundan İslam düşmənləri tarix boyu bu mərasimə mane olmağa çalışmışlar. Onlar zora əl atmış, müqəddəslik donu geyərək bəhanələr gətirmiş, zahirən məntiqə əsaslanaraq dəlillər göstərmişlər. Bu gün də uyğun cəhətlərlə rastlaşırıq. Bəzən ölkənin iqtisadi durumunun yetərsizliyini bəhanə göstərərək insanları həcdən çəkəndirməyə çalışırlar. Bəziləri iddia edir ki, öz ölkəmizdə yoxsulluq olduğu halda nə üçün bu pulları ərəblərin cibinə tökək. Hətta tarixi vərəqləyib keçmişdə iranlı hacıların Məkkədəki qırğını da yada salırlar. Bəziləri isə bu pullara mədrəsə tikmək, universitet açmaq, məscid bünövrəsi qoymaq olar, deyə həccə qarşı çıxır. Qədim vaxtlarda da bu sayaq təbliğatlar olmuşdur. Bir vaxt yoxsulları bəhanə gətirirdilər. Deyirdilər ki, ölkədə yüzlərlə yoxsul olduğu halda nə üçün bu pullar başqalarının cibinə axsın?!

ƏHLİ-BEYTİN (Ə) HƏCCƏ BAXIŞI

Qeyd olunan yanlış təsəvvürü aradan qaldırmaq üçün Əhli-beytdən (s) rəvayətlər nəql olunur. Rəvayətdə nəql olunur ki, bir şəxs həcc mərasimi başa çatdıqdan sonra imam Sadiqin (ə) xidmətinə gəlib ərz etdi: «Mən bu il müəyyən çətinliklər səbəbindən həcc əməllərini yerinə yetirə bilmədim. İndi həccin xərcini nəyə xərcləyib həmin savabı qazana bilərəm?» Həzrət Əbu-Qubeys dağına nəzər salıb buyurdu: «Əgər Əbu-Qubeys dağı qızıldan olsa və sən

¹ “Maidə”, 97.

mülkündən sayılsa, onu bütünlüklə Allah yolunda infaq etsən, həccin savabını əldə edə bilməzsən!»¹

Görəsən imam Sadiqin (ə) yerinə olsaydıq nə cavab verərdik? Məğrur bir məntiqlə deyərdik: «Həccə tərک etməyin mühüm deyil, həmin pulu yoxsullara xərclə, bunun savabı həcdən də artıqdır.»

Şübhəsiz ki, infaq və xeyir işlər üçün ən münasib ünvanlardan biri fəqirlərə əl tutmaqdır. Amma imamın məntiqi başqadır. İmam məsələyə daha əhatəli yanaşır. Əgər imam uyğun sualın cavabında infaqın həcdən daha böyük savaba malik olduğunu desəydi, bu söz başqalarına da nəql edilər, növbəti ildə çoxları həccə getməzdi. Son nəticə olaraq, bəşəriyyət həcdən qazanacağı misilsiz mənəfəti əldən çıxarardı.

Biz məsələyə səthi və birtərəfli yanaşırıq. Həccə baxışımız da fərqlənmişdir. Bu gün də bəziləri iddia edirlər ki, Həccə yalnız həccin vacib olduğu kəslər getməlidir. Hətta vacib həccə yerinə yetirmiş şəxsin ikinci dəfə həccə getməsini yersiz sayırlar. Onlar bu pulların ölkənin abadlığına və yoxsullara xərclənməsini təklif ediblər.

Amma İslamın baxışı başqadır. İmam Rahil də məsələyə bu cür yanaşmırdı. İmam Ərəbistan hakimi ilə çox sərt danışısa da, həcc ziyarətlərini dayandırmaqla razılaşmırdı. Müəzzəm rəhbərlik məqamı da eyni mövqeni tutmuşdur. Rəhbər bütün zəruri məsələlərə çox ciddi yanaşdığı kimi həcc məsələsini də nəzərdən qaçırmır. Bəli, həcc ziyarəti dayandırılı bilməz. Çünki Əmirəl-möminin (ə) buyurur: «**O boşlanılsa, sizə möhlət verilməz.**» Şübhəsiz, həcc mərasimləri dayandırılırsa, insanlara əzab nazil olasıdır. Həccə bütün dünya ölkələrindən gəlirlər. Əgər ölkəmiz həcc ziyarətini dayandırsa, tədricən bu münasibət digər məmləkətlərə də sirayət edər və nəticədə həccin tətili ilə İslamın izzəti azalar. Tarixə nəzər saldıqda şahid oluruq ki,

¹ “Biharul-ənvar”, c. 99, s. 26, rəvayət 110, bab 2.

böyük dini şəxsiyyətlər heç vaxt həccin tətili ilə razılaşmamışlar.

Öncə qeyd etdiyimiz kimi, əgər desək ki, həcc olmasaydı biz müsəlman olmazdıq, yanılmazıq; bizim müsəlmanlığımız və şiəliyimiz Əhli-beyt (ə) təlimlərinin bərəkətindəndir. Əhli-beyt (ə) təlimlərinin mühüm bir hissəsi isə həclə bağlıdır. Onlar şiələrə belə öyrədir: «Həcc məsum imamla görüşlə başa çatır.»¹

Şiələr həccə getdikləri vaxt ya imamla orada görüşər, ya da Mədinəyə onun görüşünə gedərdilər. Həclə bağlı əksər rəvayətlər imamlar tərəfindən həcc mərasimində nəql olunmuşdur. Həccin mühüm siyasi, ictimai, iqtisadi faydalarından əlavə bu mərasimdə geniş məlumat mübadiləsi aparılır. Axı həmin vaxtlar bugünkü informasiya vasitələri yox idi. Uzaq bir ölkə haqqında məlumat almaq mümkünsüz idi. Digər tərəfdən, verilən məlumatın etibarlılığı mühümdür. Həcc mərasimində görüşən müsəlmanlar göz-gözə dayanıb dərdləşir, həqiqətlər olduğu kimi çatdırılır. Bu gün də müsəlmanların taleyi ilə bağlı məsələlər həcdə açıqlanılır. Bu mərasimdə müxtəlif dini icmalar arasında dostluq əlaqələri yaranır. Bütün bunlar həccin bərəkətlərindəndir. Həccin hətta bu günədək hiss etmədiyimiz faydaları var.

Deyilənləri nəzərə aldıqda aydın olur ki, nə üçün məsum imamlar həccə bir bu qədər əhəmiyyət vermişlər. Düşmənlərin də həccə münasibəti aydınlaşır. Onların həccə yönəlmiş təhdidləri yalnız İslamı izzətdən salmaq məqsədi daşıyır.

Düşmənlər həccə münasibəti dəyişmək üçün tək-cə şəkk-şübhə yaratmaqla kifayətlənmirlər. Onlar hətta həccə oxşar bir mərasim düzəltməyə çalışırlar. Bəni-Üməyyə xəlifələrindən bəziləri bu işdə əməli addımlar atmışlar. Bəzi xəlifələr Beytül-müqəddəsin Kəbədən üstnlüyünü iddia etmiş və Şam əhli Kəbəni yox, Beytül-müqəddəsi ziyarət etmişlər.

¹ “Mən la yəhzuruhul-fəqih”, c. 2, s. 578, rəvayət 3162, bab 2.

Tarixi mənbələrdə qeyd olunur ki, hicri beşinci əsrədək şam əhlinin çoxu həcc əməllərini yerinə yetirmək üçün Beytül-müqəddəsə gedirdi. Onlar məscidül-əqsada ibadət edir, qurbanlarını da orada kəsirdilər!

Bəni-Üməyyə xəlifələrindən olan Həccac ibn Yusif Səqəfi rəsmi olaraq bəyan etmişdir: «Bu nə işdir Mədinəyə gedib Peyğəmbərin (s) qəbrini ziyarət edirsiniz? O susuz səhralara üz tutub Peyğəmbərin (s) qəbrini ziyarət edincə Şamda Əbdül-Məlikin qəsrinə gedib onun ətrafında təvaf edin!»

Bu istiqamətdə addım atanlardan biri də Abbasi Mütəvəkkil olmuşdur. Xəlifə görürdü ki, həccə gedənlər geri dönəndə ölkədə çaxnaşma yaranır. Onlar Əhli-beyt (ə) alimləri, bəzən imamlarla görüşüb əməli addımlara təşviq olunurdular. Həmin vaxt hələ peyğəmbərin səhabələrindən sağ qalanlar vardı. İnsanlar bu böyük şəxsiyyətlərlə təmasda olub geri qayıtdıqda əsil həqiqəti xalqa çatdırırdılar. Mütəvəkkil həcc mərasiminə maneçilik törətmək üçün Samirrada bir bina tikib onun ətrafında Mina, Ərəfat adlı məntəqələr ayırdı. O xalqı Samirrada yaratdığı Mina və Ərəfata sövq edirdi!

Hələ mübarizə yollarından biri də bu idi ki, açıq aşkar həccə gedənlərin qarşısı alınır.

Müxaliflərin uyğun addımları qarşısında məsum imamlar sakit dayanırdı. Onlar xalqı həccə təşviq edir, bu istiqamətdə müxtəlif üsullardan yararlanırdılar. İmam Sadiq (ə) öz dostlarına buyurur: «İstərdim ki, bizim şüalər bu il həcdən qayıdan kimi növbəti həcc haqqında düşünüb tədarük görsünlər.»¹ Rəvayətlərdə nəql olunur ki, həzrət səhabələrindən birinə belə buyurdu: «Nə üçün hər il həccə getmirsən?» Səhabə ərz etdi: «Ey peyğəmbər övladı, çətinliklərim olur, ailə-uşağım var.» O bu sözlərlə xərclərinin çoxluğuna işarə edirdi. Həzrət buyurdu: «Əgər yalnız çörək

¹ “Füru-i-kafi”, c. 4, s. 241, rəvayət 1.

və duz yeməklə tədarük görə bilərsənsə, hər il həccə get!»¹ Başqa bir rəvayətdə səhabələrdən birinə buyurulur: «Ailənə sirkə və zeytun yedirt, pul toplayıb hər il həccə get!»² Bütün bunlar həccin misilsiz faydalara malik olduğunu göstərir. Əlbəttə ki, həcc dedikdə təkcə Məkkəyə gedib təvaf etmək, qurban kəsmək nəzərdə tutulmur. Həcc daha geniş məfhumə malikdir. Bu barədə çoxsaylı rəvayətlər var. Əhli-beyt (ə) ona görə insanları həccə təşviq edirdi ki, müsəlmanlar həccin əsil faydalarından bəhrələnsinlər.

Biz hazırkı söhbətimizdə həclə bağlı şeytani düşüncələrə cavab verməyə çalışdıq. Açıqladıq ki, iqtisadi problemlərə görə həccə boşlamaq olmaz. Bu sayaq düşüncə kökündən yanlıştır. Əgər iqtisadi mənafeləri düşünürüksə, bu da həccə bağlıdır. Həcc olmasa müsəlmanlar izzətə çatmaz, nə maddi, nə də mənəvi cəhətdən faydalanarlar. Onlar siyasi və hərbi cəhətdən geri qalar. Biz mənfi təbliğatlara və şeytanın təlqinlərinə uyub həccə əzəmətdən salmamalıyıq. Müstəhəb həccin zəruri olmadığını düşünənlər yanılır. Onların nəzərinə vacib həclə kifayətlənmək lazımdır. Şübhəsiz, belə bir münasibət kökündən yanlıştır. Deyilənləri məsum imamların buyuruqları təsdiqləyir. Bəli, İslam qohumları yoxlamağa, fəqirlərə əl tutmağa, bir çox başqa xeyir işlərə çağırır. Amma bütün bu işlər həclə müqayisə olunduqda üstünlük həccə verilir. İmam Sadiq (ə) buyurur: «Həcc yolunda xərclənən bir dirhəm digər xeyir işlərdə xərclənən iki milyon dirhəmdən üstündür.»³

Allah-təaladan diləyirik ki, bizə İslam hökmlərinin nurani həqiqətlərini, xüsusi ilə həcc əməllərini tanıyıb dərk etməkdə tövfiq əta etsin.

¹ “Təhzibul-əhkam”, c. 5, s. 488, rəvayət 1537.

² “Fürui-kafi”, c. 4, s. 256, rəvayət 16.

³ “Təhzibul-əhkam”, c. 5, s. 26, rəvayət 62.

DOQQUZUNCU MƏCLİS:

ÜÇ SAHƏDƏ CİHAD

«Varınız, canınız, dilinizlə Allah yolunda cihada münsibətdə Allahı...Allahı unutmayın.»

CİHADIN «QİTALLA» FƏRQİ

Əmirəl-möminin (ə) bu dəyərli vəsiyyədə Quran və ondan istifadə, Quranda buyurulmuş müəyyən göstərişlə əməllə bağlı tapşırıqlardan sonra Quranın həyati əhəmiyyətə malik ciddi tapşırıqlarından söz açır. Olsun ki, həmin məsələlərə lazımınca diqqət yetirmirik. Həzrət öncə namazı tövsiyə edir. Onu dinin sütunu adlandırır. Bütün müsəlmanlar namaz qılır. Amma söhbət insanın xoşbəxtliyində təsirli olacaq namazdan gedir. Digər bir tövsiyə həcc haqqında idi. Həccin də İslam və İslam cəmiyyətində mühüm təsirləri var. Həcc əhəmiyyətli təsirə malik olduğundan İslam düşmənləri və zalım xəlifələr bu mərasimə mane olmağa çalışmışlar. Əksinə, Əhli-beyt (s) və məsum imamlar həccə xüsusi diqqət ayırmış, həcc mərasimlərində özlərini Məkkə və ya Mədinəyə çatdırmağa çalışmışlar. Həcc mərasimindən İslam maarifinin və məzhəb həqiqətlərinin yayılmasında istifadə edilmişdir. Qeyd etdik ki, rəvayətlərdə Allah evini boş qoymuş müsəlmanların qəzəbə gələcəyi bildirilir. Bu isə həccin fəvqəladə əhəmiyyətindən xəbər verir. Bizə xatırladılır ki, müxtəlif bəhanələrlə mühüm həcc hökmünə barmaq arası baxmaq olmaz.

Dəyərli vəsiyyədə diqqət yetirilmiş mühüm məsələlərdən biri cihaddır: **«Varınız, canınız, dilinizlə Allah yolunda cihada münasibətdə Allahı...Allahı unutmayın.»** Cihad haqqında çox danışılıb. Xüsusi ilə savaşı tarixi olan millətimiz cihadın əhəmiyyətini dərk edir. Həmin dövrdə zamanın tələbi ilə çıxışlarda, məqalə və kitablarda cihada çox yer verildi. Olsun ki, bizim millət cihadın əhəmiyyətini, müdafiə cihadını başqalarından daha yaxşı dərk etdi.

Bu səbəbdən də cihad mövzusunda əksər söhbət təkrar kimi görünə bilər. Bununla belə bu vaxtdək nəzərdən qaçmış bəzi nöqtələri xatırlatmaq zəruridir.

Əvvəla, cihad dedikdə fərdi savaşı nəzərdə tutulmur. Qurani-kərim bu zəmində iki təbirdən istifadə edir: «Cihad» və «qital». Qital dedikdə iki şəxsin və ya iki toplumun qarşı tərəfi öldürmək məqsədi ilə vuruşması nəzərdə tutulur. Əgər öldürmək məqsədi ilə savaşı başlamışsa, onun nəticələrindən asılı olmayaraq bu savaşı qital sayılır. Qurani-kərimdə uyğun təbirlə tez-tez rastlaşırıq: «İman gətirib Allah yolunda qital edənlər var, kafir olub şeytan yolunda qital edənlər var. Şeytanın yardımçıları ilə qital edin, şeytanın hiyləsi zəifdir.»¹; «Hər kəs Allah yolunda qital etsə, öldürülsə və ya qalib gəlsə tezliklə ona böyük mükafat veriləcək.»²; «Həqiqətən, Allah Onun yolunda tökmə divar tək cərgə-cərgə dayanıb qital edənləri sevdir.»³

Amma bəzi ayələrdə «qital» yox, «cihad» təbiri istifadə olunur: «Ey iman gətirənlər! Sizə sizi ağırlı əzabdan qurtaracaq ticarət yolunu göstərəkmi? Allaha və Onun rəsuluna qatılın, Allah yolunda cihad edin.»⁴; «Allah yolunda haqq olaraq cihad edin.»⁵; «Həqiqətən iman gətirib hicrət edənlər, Allah yolunda cihad qalxanlar Allahın rəhmətinə ümidlidir. Allah bağışlayan və mehribandır.»⁶

Ərəb dili və Quran maarifi ilə yaxından tanış olmayanlar təsəvvür edirlər ki, cihadla qital arasında fərq yoxdur. Əslində isə cihad qitaldan daha əhatəli məfhumadır. Cihad dedikdə tək hərbi mübarizə nəzərdə tutulmur. Bəli, qital hərbi qarşılaşmadır. Əgər Quranda «malla cihad»

¹ «Nisa», 86.

² «Nisa», 74.

³ «Səf», 4.

⁴ «Səf», 10, 11.

⁵ «Həcc», 78.

⁶ «Bəqərə», 218.

ifadəsi ilə rastlaşırıqsa, «malla qital» ifadəsi nəzərə çarpmır. Əgər qital yalnız cana aiddirsə, cihad həm cana, həm mala, həm də başqa imkanlara aiddir. Bu səbəbdən Qurani-kərimdə «canla cihad», «malla cihad» təbirləri ilə rastlaşırıq: «İman gətirib hicrət edən, Allah yolunda malı və canı ilə cihada qalxanlar Allah yanında çox uca məqama malikdirlər və onlardır nicat tapanlar.»¹; «Möminlər o kəslərdir ki, Allah və Onun peyğəmbərinə qoşulub şəkk etmədən malları və canları ilə Allah yolunda vuruşurlar. Onlardır nicat tapanlar.»²

«İCTİHAD» TƏBİRİNİN «MÜCAHİDƏT» TƏBİRİ İLƏ YAXINLIĞI

Quran ayələrini nəzərdən keçirdikdə aydın olur ki, «cihad» təbiri «qital» təbirindən daha geniş mənaya malikdir. «Cihad» sözü «cəhd» kökündəndir. «Cəhd» dedikdə tələş, səy nəzərdə tutulur. «İctihad» sözü də həmin kökdəndir. Cihad dedikdə kiminsə qarşısında cəhd mənası anlaşılır. Yəni cihad bir neçə nəfərin iştirak etdiyi səhnəyə aiddir. Amma insan kimsə ilə ünsiyyətdə olmadan elm və bilik yolunda cəhd edərsə, onun bu işi «ictihad» adlanır. İctihadla məşğul olanlar fiqhədə «müctəhid» adlanır. Bəli, «ictihad» elmi cəhddir. Sünnə əhli fiqhində rəy əsasında cəhd də var. Bizim alimlər belə bir münasibəti qəbul etmir. İctihad təbirinin əməli nümunələrini nəzərdən keçirmək üçün Əmirlə-mömininin (ə) məşhur buyuruğuna nəzər salmaq: «Mənə təqva ilə, ictihadla, iffətlə, sədaqətlə kömək göstərin.»³

Hazırkı buyuruqda Əmirəl-möminin (ə) öz ardıcılardan hansı səciyyələri gözlədiyini sadalayır. Demək ictihad dedikdə tərəf müqabilin olması zəruri deyil. Əgər bir şəxs bir otaqda tək oturub mütalib edərsə, onun bu işini ictihad saymaq olar. Amma iki fərd və ya iki qrup qarşı-

¹ “Tövbə”, 20.

² “Hucurat”, 15.

³ “Nəhcül-bəlağə”, Feyzül-İslamın tərcümə və şərhli, namə 45.

qarşıya dayanıb yalnız bir-birini məğlub etmək istəyindədirsə, bu iş «mücahidə» adlanır. Mücahidə həm hərbi meydanda, həm də elm və iqtisadiyyat sahələrində ola bilər. Hərbi meydandakı mücahidə «qital» qismindəndir. Məsələn, elm və iqtisadiyyat sahəsindəki mübarizələr qital sayılır. Qeyd etdik ki, Qurani-kərim müxtəlif məqamlarda hərbi mücahidəni iqtisadi mücahidə ilə yanaşı zikr edir: «Ey iman gətirənlər! Sizə sizi ağırlı əzabdan qurtaracaq ticarət yolunu göstərimmi? Allah və onun rəsuluna inanın, Allah yolunda malınız və canınızla cihad edin. Əgər bilsəniz, bu sizin üçün daha üstündür.»¹ Burada təfsir ediləsi incə bir nöqtə var. Quranda harada «cihad» kökündən olan sözlər işlənirsə, həm mal, həm də candan söhbət gedir. Mal ilə cihad can ilə cihaddan öncə zikr olunur.

MAL İLƏ CİHAD VƏ ONUN ƏHATƏSİ

İstənilən bir halda cihad dedikdə öncə cəbhədə İslam düşmənləri ilə savaş nəzərdə tutulur. Təbii ki, insanların cəbhədə iştirakı üçün öncədən tədarük görülməlidir. Məsələn, əziz Peyğəmbərin (s) dövründə savaş üçün at, qılınç, zireh, dəbilqə lazım gəlirdi. Şübhəsiz, bu döyüş təchizatlarını əldə etmək üçün xəzinəyə ehtiyac var. Mal ilə cihad dedikdə həmin bu hissə nəzərdə tutulur. İnsanlar anlayır ki, savaş üçün maliyə mənbələrinə ehtiyac var. Ümumi və konkret şəkildə mal ilə cihadı savaşa arxa kimi təfsir etmək olar. Amma başqa bir ehtimal da var. Olsun ki, malla cihad dedikdə Quran və rəvayətlər baxımından daha geniş mənə başa düşülsün. Bu ehtimal dövrümüz üçün daha xarakterikdir.

Son dövrlərdə mal ilə cihad üçün yeni ünvanlar yaranmışdır. Keçmişdə bu ünvanlar ya yox idi, ya da nadir hallarda gözə dəyirdi. Hamımız bilir ki, əsrimizdə

¹ “Səff”, 10, 11.

mübarizə təkcə hərbi meydanda aparılmır. Əslində savaş meydanından daha əhəmiyyətli sahələr var. Bu mübarizələrdən biri iqtisadiyyat sahəsinə aiddir və iqtisadi müharibə adlanır. İqtisadi silah bu gün hərbi silahdan daha böyük imkanlara malikdir. Hazırda dünya imperialistləri hərbi yox, iqtisadi silahla millətləri dizə çökürürlər. Artıq hərbi mühasirə yox, iqtisadi mühasirədən söhbət gedir. İqtisadi mühasirədə olan ölkə nəinki silah, hətta qida məhsulları əldə etməkdə çətinlik çəkir. Müharibələr ağır xərc apardığından və böyük təhlükələrlə müşayiət olunduğundan dünyanın super gücləri millətlərə qarşı iqtisadi silahdan istifadə edir. Əlbəttə ki, iqtisadi silahın da müxtəlif formaları var. Bəzən iqtisadi mühasirə planı olduqca dəqiqliklə hazırlanır və məharətlə icra olunur. Hansı ki, keçmişdə iqtisadi savaş kimi bir məfhum yox idi. Əgər vardısı da, yalnız savaşların gedişində ötəri xarakter daşıyırdı. Bu gün isə mübarizə meydanında ən əsas vasitələrdən biri iqtisadi savaştır. Super güclər millətlərə diz çökürmək üçün iqtisadi savaştan taktiki gediş yox, strateji təsir kimi faydalanırlar.

Etibarlı adamlardan birindən eşitmişəm ki, körfəz ətrafı ölkələrdən birinin televiziyasında Amerikanın prezidenti çıxış edərkən İranın min tükənlik pul əskinasını əlində göstərərək demişdir: «Biz elə etməliyik ki, bu min tükənliyə bir ədəd sarfet də almaq mümkün olmasın.» Zənnimcə, bu əhvalat iqtisadi müharibənin necə qlobal olduğunu əks etdirir.

BUGÜNKİ DÜNYADA MALLA VƏ YA İQTİSADI CİHADIN ƏHƏMİYYƏTİ

Qeyd etdiyimiz kimi, iqtisadi müharibə dəqiq proqramlar və formullar əsasında aparılır. Bir neçə il öncə baş vermiş neft savaşı və neftin qiymətinin ucuzlaşmasını yada salaq. Hamımız neftin dünyəvi əhəmiyyətindən xəbərdarıq. Bu əhəmiyyət günbəgün artmaqdadır. Vaxt

ötdükcə dünyadakı neft ehtiyatları azalır. İqtisadiyyatın əsas prinsiplərindən biri budur ki, bir şeyin miqdarı azaldıqca və sərfi çoxaldıqca onun qiyməti artır. Bu baxımdan neft hər il, bəlkə də hər gün bahalaşasındır. Amma amerikalılar müxtəlif tədbirlərlə bu təbii gedişata maneçilik törədir və nefti müsəlman ölkələrdən az qala onun istehsal qiymətinə alırlar. Dövlət başçılarından biri bildirir ki, biz bu gün nefti qazanc baxımından sudan ucuz satırıq! Bizim də ölkəmizin başlıca sərvəti neftidir. Bir vaxt böyük neft ehtiyatları olan ölkəmiz iqtisadi böhran yaşadı. Qiymətlər baş gicəlləndirici həddə artdı. Məqsəd bu idi ki, xalq ayağa qalxsın və mövcud quruluşu devirsin. Amerikanın bu tədbirləri uzun zəhmətlər bahasına başa gəlmişdi. Onlar bir çox ölkələrdə bu planı həyata keçirmişdilər. Əlbəttə ki, bu Amerikanın son iqtisadi qurğusu deyildi. Ölkəmiz İslam dəyərlərinə istinad edən gündən Amerika bu millətin qanını sora bilmir. Onlar ölkəmizin ehtiyac duyduğu bir çox məhsulların gətirilməsinə maneçilik törədirlər. Neçə il əvvəl pulunu ödədiyimiz məhsulları hələ də ala bilmirik. Məhz Amerikanın tapşırığı ilə ölkəmizə həyati əhəmiyyətli məhsullar və avadanlıqlar satılmır. Əlbəttə ki, bu sahədə Amerika ilə Avropa və digər ölkələr arasında baxışlar fərqlənir. Bəzi ölkələrin bizimlə iqtisadi münasibətləri qismən də olsa yaxşıdır. Amma onlar Amerikanın təzyiqləri altında iqtisadi münasibətlərdən çəkinir, ya da ehtiyac duyduğumuz şeyləri bizə çox baha qiymətə satırlar.

Bəli, bu gün iqtisadi müharibə hərbi müharibədən daha çox zərər vurur. Yaxşı araşdırma aparılsa aydın olar ki, supergüclər bugünkü dünyanı iqtisadi müharibələr sayəsində istismar edirlər. Ölkəmizdə İslami dəyərlərə meyli artdığı bir vaxtda supergüclər bir-birinin ardınca iqtisadi sıxıntılar yaratmağa başladılar. Bu gün ölkəmizdə hansı sahədə iqtisadi vəziyyət qənaətbəxş deyilsə, həmin sahə məhz Amerikanın iqtisadi blokadasından əziyyət çəkir. Tədbirlərdən biri də

ölkəmizin pulunu dəyərdən salmaqdır. Xarici valyutalarla müqayisədə bizim pul əskinalarımız real dəyərində çıxış edə bilmir.

Əlbəttə, dövlət xadimlərimizin tədbirləri və millətimizin müqavimətləri sayəsində düşmən istədiyi nəticəni əldə edə bilmir. Bir çox millətlər bundan da zəif təzyiqlər qabağında diz çökmüşlər. Amma İslamdan öyrəndiyimiz mücahidələr sayəsində düşmənin torundan xilas ola bilmişik. Xalq anlayır ki, onun yaşadığı bir çox problemlər xaricdən qaynaqlanır. Bu təxribatlara qarşı mübarizə yolumuz da var. Bunlardan biri Quranın buyurduğu kimi mal cihadıdır: «Yüngül, ya ağır yüklə səfərbər olub, malınızla... Allah yolunda cihad edin.»¹

Bəli, cəmiyyətin təbəqələri təzyiqlə məruz qaldıqda və onların qazancları ehtiyaclarını ödəmədikdə varlılar malları ilə cihada qalxmalı, düşmənin qurğularını puça çıxarmalıdırlar. Belə bir şəraitdə imkanlılar yalnız halal qazanclarından sərf etməli və bu yolla İslam cəmiyyətini iqtisadiyyat əjdahalarının pəncəsindən qurtarmalıdır. Digər bir tərəfdən, fəqirlər öz vəzifəsinə əməl edib malla cihada qatılmalıdır. Onlar səbr etməli və nəticədə varlılıqlar öz, yoxsullar da öz vəzifəsini yerinə yetirməlidir. Yalnız bu yolla düşmənin qurğularını gücdən salmaq olar.

Demək, malla cihad dedikdə təkcə müharibə üçün xəzinə toplamaq nəzərdə tutulmur. Uyğun təbir iqtisadi müharibəyə də aiddir. Düşmənin bu gün İslama qarşı əlindən gələn əsas işi iqtisadi mühasirədir. Onlar bu yolla İslam cəmiyyətini çökürmək istəyir. Demək, müsəlmanlar da öz növbəsində müəyyən iqtisadi məhrumiyyətlərə dözərək düşmənin qurğusuna zərbə vurmalıdırlar. Düşmən hücum etdiyi vaxt müsəlman sinəsini düşmən qabağında sipər etdiyi kimi, iqtisadi savaşa zamanı da düşmənin nəzərdə tutduğu məqsədə çatmaması üçün maldan keçmək lazım gəlir. Demək, cihad dedikdə düşmən qarşısında təlaş nəzərdə

¹ “Tövbə”, 41.

tutulur. Elə bir düşmən ki, müsəlmanlara hakim olmaq arzusundadır. Öncə ona qarşı müqavimət göstərməli, ikinci addımda düşməni məğlub etməyə çalışmalıyıq. Eynən müharibədəki ardıcılıq nəzərdə tutulur. Düşmən iqtisadi hücumlarla bizə zərbə vurmaq istəyir, biz də öz növbəmizdə onun zərbəsinin qarşısını almağa çalışırıq. Hərbi savaşa hamı gücü həddində məsuliyyət daşdığı kimi, iqtisadi savaşa da insanlar öz iqtisadi imkanlarını səfərbər etməlidir. Şübhəsiz ki, varlı insanların ölkənin iqtisadi dirçəlişində vəzifəsi daha ağırdır.

Bəli, əvvəllər malla cihadda hazırkı yönüm yox idi. Amma iqtisadi mühasirələr işə düşdüyü bir vaxt uyğun ehtiyaclara zəruri diqqət yetirmək qaçılmazdır. Bəli, malla cihad bu qəbil təlaşları da əhatə edir. Başqa sözlə, düşmənlə mübarizə təkcə top-tüfənglə aparılmır. Müxtəlif mübarizə növləri var və bu mübarizələrdən biri də iqtisadi mübarizədir.

DİL İLƏ CİHAD

Cihad sahəsində digər maraqlı nöqtə budur ki, əgər Quran ayələrində yalnız mal və canla cihaddan danışılırsa, Əmirəl-mömininin (ə) vəsiyyətində bu sıraya dil cihadı da əlavə olunur: **«Varımız, canımız, dilinizlə Allah yolunda cihada münasibətdə Allahı... Allahı unutmayın.»**

Hərbi savaştan əlavə malla cihad olduğu kimi dillə də cihad var. Əmirəl-mömininin (ə) vəsiyyəti elə bir dövrə təsadüf edir ki, onun cihadla bağlı vəsiyyətləri hərbi savaş mənasında anlaşıla bilər. Dil ilə cihada çağırış dedikdə isə bunun cəbhəyə çağırış mənasında anlaşılması mümkündür. Elə mal ilə cihadda da cəbhəyə yardım maddəsi nəzərdə tutulurdu.

Şübhəsiz ki, insanların cəbhəyə təşviqi dil ilə cihad nümunələrindəndir. Amma bu yalnız bir nümunədir. Əslində dil il cihad ifadəsinin daha geniş mənası var.

Malla cihad mövzusunda işarə etdiyimiz kimi bugünkü dünyada millətlər və dövlətlər arasındakı qarşdurma təkcə hərbi meydanda özünü göstərmir. Müxtəlif meydanlar yaranıb. Bu meydanlardan ən mühümlərindən biri də təbliğat müharibəsidir. Düşmən öz təbliğatları ilə bir millətin düşüncə tərzinə təsir göstərməyə çalışır. Təbliğatla millətin inamları, dəyərləri, mədəniyyəti, düşüncəsi kənar təsirə məruz qalır. Belə bir təsir keçmişdə də olmuşdur. Təbliğat müharibəsinin nə vaxt başladığını demək çətindir. Amma iqtisadi müharibə kimi təbliğat müharibəsi də keçmişdəki səviyyələri ilə müqayisə olunmayacaq bir həddə gəlmişdir.

TƏBLİĞAT SAVAŞI HƏRBI VƏ İQTISADI SAVAŞDAN TƏHLÜKƏLİDİR.

Bu gün düşmən təbliğatı bütün başqa sahələrdə olduğundan çox zərər vurur. Hazırda müqəddəs hərəkətimizə qarşı yönəlmiş ən təsirli vasitə təbliğat savaşıdır. Düşmən yaxşı başa düşür ki, İslamla zor gücü ilə danışmaq mümkünsüzdür. Elə ötən səkkiz illik müharibədə də onlar əllərini yanına salıb durmamışdı. Artıq etiraf etməlidirlər ki, iqtisadi mühasirələrin də elə bir təsiri olmadı. Onlar hazırda təbliğat müharibəsini əsas yol kimi seçmişlər. Çox ümid edirlər ki, bu yolla məqsədə çatacaqlar. Şəkk-şübhə yaymaq, imanı zəiflətmək, düşüncələri pozmaq, şayiələr yaymaq təbliğat müharibəsində istifadə olunan vasitələrdəndir.

Əgər Allah eləməmiş, düşmən xalqın imanını zəiflədə bilsə, artıq top-tüfəngə ehtiyac qalmır. Düşmənin ilk hərbi təcavüzlərində məmləkətimizin on üç yaşlı imanlı övladları kəmərlərinə qumbara bağlayıb özlərini düşmən tanklarının altına atırdılır. Həmin yaşda olanlar nəinki sadəcə şəhadət yolunu seçir, hətta şəhid olmaq üçün oruc tutur, qırx cümə gecəsi Cəmkəran məscidinə gedib sübhədək dua edirdilər. Bəli, həmin iman və yəqinlik qarşısında düşmənin silaha sarılmaqdan başqa çarəsi yox idi. Bütün bunları görə

müxalif həmin pak qəlblərə, düşüncələrə daxil olmaq istədi. Bu istiqamətdə çox böyük büdcələr ayrıldı. Həmd olsun Allaha, hələ ki, bu yolla da nəticə əldə etməmişdir.

Hərbi savaşa düşməni geri oturdan misilsiz iman, dini dəyərlər, əminliklər, etiqadlar, şəhadətə eşq oldu. Əlbəttə ki, bu hal birdən-birə yaranmamışdı. İllərcə İslam təlimlərindən faydalananlar bu sahədə imam Rahildən dərslər almışdılar. Başqaları da bu işə kömək edirdi. Kitablar, məqalələr yazılır, söhbətlər aparılırdı. Xüsusilə gənclər arasında Allaha, cihad və şəhadətə eşq zirvə həddində idi. Bu təlimlərin təsiri ilə gənclər canlarını ovuclarına alıb Allaha yaxın məqama tələsirdilər.

Gənclərimizin çoxu məhz belə bir əqidə ilə şəhadətin görüşünə getdi. Onlar arzularına çatdılar, imam Hüseyin (ə) camalının ziyarətinə nail oldular. Bu gün də İmam Əsrin (ə) görüşü ümidi ilə cəbhəyə gedənlər var. Onlar həqiqi komandan eşqi ilə yanırırlar. Belələri səmimi qəlbədən inanır ki, Əsrin İmamının (ə) cəbhə və döyüşçülər üzərində nəzəri var. Bəli, savaş meydanında həzrətin xüsusi lütfündən bəhrələnenlər vüsala yetişir. Bəli, həmin isar, müqavimət və cihadı ərəsəyə gətirən həmin iman idi!

İndi Allah eləməmiş, həmin imanlar və yəqinlər zəifləsə, əvvəlki cihadın şahidi olmayacağıq. İmanımız zəiflədiyi gün məğlubiyyət günümüzdür. Əgər insanlar arasında imama, onunla görüşə, hətta cənnət və cəhənnəmə münasibətdə şübhələr yaransa, nə cəbhəyə gedən olacaq, nə də imamın vüsala tələsənlər! Həmin vaxt bir ayağı gorda olan qocalar da yerindən dura bilməyəcək. Dünya ləzzətləri yaxasından yapışmış gənclərdən nə danışmaq?! Amma iman və yəqinin hansı gücə malik olduğuna şahid olmuş millətlik. Yenəcə ailə həyatı qurmuş minlərlə gənclər şəhadət soracağınca gəzirdi. Mən özüm izdivacından üç gün sonra şəhadət şərbətini içən tələbə tanıyıram.

Əgər şübhə qapıları açılrsa, ziyalılıq, demokratiya adı altında etiqadlarımız hücumə məruz qalsın, bu təbliğata uymuş insanlardan hansısa fədakarlıq və şəhadət eşqi gözləməyə dəyməz.

TƏBLİĞAT MÜHARİBƏSİ NÜMUNƏLƏRİ

Gündəmə gətirilən şübhələrdən biri budur ki, ümumiyyətlə insan yəqinlik halı əldə edə bilməz. Əgər doğrudan da yəqinlik halı əldə etmək mümkünsüzdürsə, insanlarda şəhadətsevərlik ruhiyyəsi, Allahla görüş şövqü ola bilərmi? Təsədüfi deyil ki, Quranın ilkin ayələrindən başlayaraq bu kitaba münasibətdə şəkk-şübhələr rədd edilir. Elə girişdəcə qeybə, görmədiyimiz aləmə yəqinlikdən danışılır: «Bu heç bir şəkk-şübhə olmayan kitabdır, təqvalılar üçün hidayət səbəbidir; o kəslər ki, qeybə iman gətirər...»¹ Quranın ilk ayələrində yəqinlik iman əlaməti sayılır. Hansı ki, özünü Qurana etiqadlı sayıb, hətta ruhani libası geyənlər arasında insanın yəqinliyə çatmasını mümkünsüz sayanlar var. Belə bir məntiqlə mücahid tərbiyə etmək olarmı?! Mücahidə və cihad Allah və axirətə inam, yəqinlik nəticəsidir. Əgər insanda əminlik yoxdursa, bir çox mövzularda münasibətdə problemlər yaranacaq.

Əgər nəzərə alsaq ki, bəzi universitetlərdə bir qrup tələbənin imanı günbəgün zəifləyir, bunun səbəbini həmin təbliğat müharibəsində axtarmaq lazımdır. İmanı zəifləmiş, qəlbində yəqinlik olmayan insanlarla tərbiyədən danışmağa dəyməz. Axı o nə üçün namaz qılmalı, oruc tutmalı, azğın nəfs istəklərinin qarşısını almalıdır? Əgər bütün dini dəyərlərə şübhə ilə yanaşılırsa nə üçün bir gənc öz nəfs istəklərini cilovlamalı, onlara müsbət cavab verməməlidir? Əgər çeşidli şübhələr qəlblərdə kök atsa ilahi dəyərlər və fəzilətlər tənəzzül edəsidir. Bu halda fəsad, şəhvətpərəstlik

¹ “Bəqərə”, 2, 3.

cəmiyyətdə özünü daha çox göstərir. Problemi aradan qaldırmaq üçün bu şəkkin kökünü tapmaq lazımdır. Axı hansı şeytanlar pak qəlbləri bu sayaq təlqinlərlə çirkaba batırmışdır?

Bəli, düşmənin ən böyük zərbəsi din və imanı oğurlamasıdır. Təbliğət müharibəsinin əsas məqsədi də budur. Düşmən hərbi və iqtisadi sahələrdə müvəffəqiyyət əldə edə bilmədiyindən bütün gücünü təbliğət müharibəsinə yönəlmişdir. Bu sahədə müxtəlif fəaliyyət istiqamətləri mövcuddur. Bu fəaliyyətlərdən biri dinin əsaslarını laxladan nəzəriyyələrin yayılmasıdır. Son dövrlərdə dinə çeşidli münasibətlər, şəriətin arxa plana keçməsi gündəmə çıxarılan məsələlərdəndir. Onlar iddia edirlər ki, kitab da, sünən də, Əhli-beyt (ə) buyuruqları da xüsusi şərait və düşüncələr üçündür. Əgər şərait və düşüncələr dəyişmişsə keçmiş dəyərlər qəbul olunması deyil.

Onların nəzərinə, hər şey yenidən süzəcdən keçirilməlidir! Belələri iddia edirlər ki, Qurannın təfsiri, hədislərin araşdırılması fəqih və müctəhidlərin işi deyil, istənilən bir şəxs uyğun həqiqətlərə öz istədiyi kimi yanaşa bilər. Əslində onlar fəqihlərin araşdırmalarını naqis sayır, onları müasir elmlərdən xəbərsizlikdə ittiham edirlər. İddia olunur ki, yalnız bütün elmlərdən xəbərdar insan dini mənbələrdən yetərli nəticələr çıxara bilər. Bəli, bəziləri dini günün tələblərinə uyğun dəyişmək əzmindədir!

Belə çıxır ki, çoxmilyonlu bir ölkədə hərənin öz dini baxışı olasıdır! Hərə öz bildiyini vacib saymalı, bu gün halal saydığını sabah haram bilərək rədd etməlidir. Belə çıxır ki, din alimləri öz yerini dünyəvi elmlərlə məşğul olanlara verməlidir. Uyğun vəziyyətdə dini, elmi hövzələrə və ruhanilərə ehtiyac qalmır. Onlar yalnız London və Paris unversitetlərində təhsil alanları müctəhid kürsüsündə oturtmaq istəyir. Guya zaman modern qiraət, modern təfsir tələb edir.

Bu sayaq söhbətlər İngiltərə və ya Amerika qəzetlərində əks olunmur. Bizim öz ölkəmizdə uyğun baxışlar rəvac tapmaqdadır. Bəli, məhz belə bir təzahür təbliğat müharibəsinin səmərələrindəndir. Uzun illərdir ki, ölkəmiz bu hücumlara məruzdur. Təəssüf ki, bir çox məsullar uyğun məsələyə bir o qədər də əhəmiyyət vermir. Müəzzəm rəhbərlik məqamı on ildən artıqdır ki, bu barədə xəbərdarlıq edir. Biz isə vəziyyəti hələ də lazımınca dəyərləndirə bilmirik. Anlamırıq ki, bir belə hay-küyün arxasında nə dayanır?

Əslində düşmənin təbliğat müharibəsindən daha qorxulu bu müharibəyə biganə münasibətdir. Bəzilərimiz məsələnin kökünü tapa bilmirik. Axı əsil təhlükə mənbəyi haradadır? Bazarda bir ərzaq bahalaşdıqda bəziləri elə düşünür ki, həmin ərzağın qiymətini aşağı salmaq hərəkətimizə ən böyük xidmətdir. Qiymətlər aşağı salındıqda səbəbkar şəxs haqqında xoş sözlər deyilir, çəpik çalınır, şüarlar səslənir. Belələri hətta milli qəhrəman səviyyəsinə qaldırılır!

Amma təhlükəli nöqtələri düşmən bizdən daha yaxşı tanıyır. Bizim başımız ərzağın qiymətini aşağı salmağa qatıldığı bir vaxt onlar öz işini görür. Məsələ ətin, soğanın qiymətini aşağı salmaq yox, fəsad törətməkdə, qurumaqda olan kökləri tapmaqdır!

Əgər şübhə toxumu səpmək istiqamətində işlər davam etsə, İslam dəyərlərinin müdafiəsi üçün meydan daralacaq. İnşallah, şəhidlərin qanı xatirinə düşmən bu sahədə də məğlub olasıdır. Amma hər halda məsələyə ciddi yanaşmalıyıq. Düşmən öz işində hansısa bir mərhələyə çatsa əminlik kimi dəyərli bir sərvətimiz üçün təhlükə yaranacaq. Əgər hamını inandıra bilsələr ki, dünyada sabit heç nə yoxdur, o cümlədən də dini hökmlər də dünyanın gedişatına uyğun dəyişməlidir, min dörd yüz illik bir məktəbin müdafiəsi çətin olacaq!

Biz bu gün deyirik ki, məsumların buyuruqları zaman ötdükcə fərqli sahələrə tətbiq olunur. Onlar bizim öz dilimizdən tutub deyə bilərlər ki, nə üçün zaman dəyişdikcə mənbələrdəki ifadələrin tətbiq sahələrini dəyişirsiniz? Bu vaxta qədər malla cihad dedikdə savaş üçün büdcə toplanması nəzərdə tutulurdu. Amma bu gün iqtisadi cihada yardım malla cihad sayılır. Əgər dillə cihad dedikdə insanların cəbhəyə təşviqi nəzərdə tutulurdusa, bu gün düşmənin əqidəmizə yönəlmiş hücumlarına cavab vermək dil cihadıdır. Bütün bunları önə çəkib iddia edə bilərlər ki, siz özünüz dəyişməkdəsiniz!

İRADLARA CAVAB

Biz iddia etmirik ki, İslamdakı bütün hökmlər sabitdir. İslam və şii fiqhindən xəbərdar olan insan bilir ki, fətvalarda dəyişikliklər mümkündür. Zaman dəyişdikcə müəyyən fətvalar da əvəz olunur. Demək, İslamda qeyri-zəruri məsələlərdə dövrə uyğun dəyişiklik aparıla bilər. Amma düşmən İslamın sütunlarını hədəfə alıb.

Əvvəla, məntiqi baxımdan bir neçə nümunə göstərməklə ümumi hökm çıxarmaq olmaz. Bir neçə müsəlmanın əməl və rəftarı əsasında İslam ümməti haqqında söz demək mümkünsüzdür. Əgər bu vaxtadək fiqh tarixində minə yaxın hökm dəyişmişsə, bu o demək deyil ki, İslamın bütün hökmlərini dəyişmək mümkündür.

İkincisi, İslamın yalnız qeyri-zəruri hökmlərində dəyişiklik mümkündür. Qəti hökmlər toxunulmazdır. Peyğəmbər dövründən gündəlik vacib namazlar on yeddi rəkət olmuşdur. Heç bir fəqih heç bir halda bu rəqəmi dəyişə bilməz. Sübh namazı öncədən iki rəkət olmuşdur. Zaman və məkandan asılı olmayaraq sübh namazı iki rəkət qalasıdır. Neçə əsr öncə ulaqla meşədən çırpı daşıyan kəndli də sübh namazını iki rəkət qılırdı, nüvə tədqiqatları mərkəzində işləyən mütəxəssis də sübh namazını iki rəkət qılasıdır.

Bütün elmlərdə qeyri-zəruri məsələlərdə dəyişiklik mümkündür. Fiqh də istisna deyil. Əgər bu dəyişiklik yəqinlik kimi toxunulmaz bir dəyəərə də aid edilərsə, onda Allaha münasibət də dəyişilə bilər. Yəni hər şeyin dəyişikliyə məruz qaldığına əmin olan insan bir gün «Allah var», sabahı gün «Allah yoxdur» söyləyər. Hər şeyin dəyişikliyə uğradığına inanmayan insan İslamı araşdırıb Allahın olmaması qənaətinə gəlsə, çoxları onun dediyini mübahisəsiz qəbul edə bilər. Axı deyilənləri həqiqət kimi qəbul edən çoxluq var!

Bu vaxtadək uyğun söz deyilməsə də, işin gedişi narahat olmağa əsas verir. Əgər qəbul etsək ki, heç bir mərifət sabit deyil, hər şey dəyişməkdədir, Allahın varlığına və birliyinə münasibətimiz üçün də təhlükə yaranır. «Heç bir mərifət dəyişməz deyil» iddiasında olan insan sərhəd tanımır. Əgər bir mərifət əsasında qəbul olunmuşsa ki, İslama əsasən Allah var və birdir, mərifət dəyişdikdən sonra bütün deyilənlərə barmaqarası baxıla bilər.

TƏBLİĞAT SAVAŞI HƏRBİ SAVAŞDAN ÜSTÜNDÜR.

Bir bu qədər təhlükə və tələqin olan yerdə vəzifəmiz nədir? Belə bir məqamda dillə cihad vasitəsilə uyğun tələqinlərlə mübarizə aparmalıyıq. Təbliğət məşğələsinin ortaya qoyduğu şübhələrə yetərli dəlillərlə cavab vermək, xalqın və gənclərin düşüncəsini qorumağıdır.

Qeyd etdik ki, Allah eləməmiş, zərərli düşüncə rəvac tapsa, artıq din və imandan, namaz və orucdan bir şey qalmayacaq. Həmin vaxt yalnız cəbhə və savaşın mənası var. Həmin vaxt kim müxalif olsa deməliyə ki, müqabil tərəf İslama zidd və dinə düşməndir. Amma dində hər şeyin dəyişə bilməsi fikri ilə razılaşsaq hansı dini, hansı ilahi hökmü müdafiə edəliyik?

Bəli, İslama qarşı təbliğət hücumları və düşüncələrə nüfuz hərbi hücumdan, öldürücü mərmilərdən daha təhlükəlidir. Xalqımız illər uzununu mərmə yağışından keçib

şücaət və qəhrəmanlıq göstərərək bu günə çatıb. Onların imanı artıb, çoxları İslam yolunda şəhadət arzusundadır. Amma iman süstləşsə, İslam dəyərləri təsirdən düşsə, şüarlar bayağılaşsa İslam yolunda canından keçənlər məsxərəyə qoyular, hətta onların halına acıyarlardı! Bütün dəyərlərin dəyişkən olduğunu qəbul edənlərdən başqa münasibət gözləmək olmaz. Onların nəzərincə, bu gün etibarlı olan sabah etibardan düşə bilər. Qeyri-sabit etibar müqabilində canı təhlükəyə atıb, özünü qurban verməyə dəyərmimi?!

Demək, hələ də cəbhə və savaşı yerindədir, döyüşçüyə ehtiyac var. Amma söhbət hərbi savaştan yox, təbliğat müharibəsindən gedir. Cəbhəyə getmək hamıya vəzifə olduğu kimi, təbliğat müharibəsində də hamı yardım etməyə borcludur. Dini dəyərləri, etiqadları qorumaq hər bir müsəlmanın vəzifəsidir. Xüsusi ilə ruhani libası geyənlər öhdələrinə çox ağır vəzifə götürmüşlər. Əgər biz rəsmən məsuliyyət daşıyırsaqsa bir kənara çəkilib dünyadan xəbərsiz qala bilmərik. Düşmən dinimizi hədəfə almışdır və onun kökünü qazmaq istəyir. Bəs bütün bunların qarşısında ön cəbhədə kim dayanmalıdır? Allah bizə o günü göstərməsin ki, xəlvət guşələrimizdən bayıra çıxanda İslam və dindən əsər-ələmət qalmadığına şahid olaq. Uzaq olsun o gün ki, xalqın can qoyduğu dəyərlər əfsanələrə çevrilər. Əlbəttə ki, inşaəllah Allah-təala şəhidlərin qanı hörmətinə belə bir vəziyyətə rüxsət verməz. Hər halda təhlükəni düzgün müəyyənləşdirmək və mübarizə meydanına atılmaq lazımdır.

Həqiqətən, təbliğat baxımından çox çətin vəziyyətdəyik. Bugünkü vəziyyət keçmişdəki vəziyyətlərdən daha həssas və daha təhlükəlidir. Şeytan hər gün yeni təcrübələrlə meydana girir. Onların yeni libaslı, yeni silahlı hiylələrinə yetərli hazırlıqla cavab vermək mümkündür.

Bu gün təkə təharət və nəcəsət məsələlərindən danışmaq bəs etmir. Başqa addımlar da atılmalı, yeni mövzularda söhbətlər aparılmalıdır.

Əmirəl-mömininin (ə) hazırkı buyuruğu ilə əlaqədar danışırkən digər bir nöqtə diqqəti cəlb edir: «**Varıңыз, canınız, dilinizlə Allah yolunda cihada münasibətdə Allahı...Allahı unutmayın.**» Öncə mal, sonra can, nəhayət dil ilə cihaddan danışılır. Olsun ki, malla cihad aparmaq mümkün olduqda canı təhlükəyə atmaq lazım deyil. Amma əgər malla cihad səmərə vermirsə, silah götürüb meydana çıxmaq lazımdır. Bundan da nəticə hasil olmasa, dil və qələmlə İslamın müdafiəsinə qalxmaq lazımdır. Məsum imamların bir buyuruğu aydın olur: «Alimlərin qələmi şəhidlərin qanından üstündür.»¹

TƏBLİĞAT CİHADİ VƏ ELMİ CİHADIN FƏZİLƏTİ İLƏ BAĞLI RƏVAYƏTLƏR

Təbliğat cihadının əhəmiyyətini daha da aydınlaşdırmaq üçün bir rəvayəti nəzərdən keçirək:

Rəvayətlərdə ciddi diqqət yetirilmiş mövzulardan biri İslam məmləkətinin sərhədlərini qorumaqdır. İmam Səccad (ə) öz dualarında məmləkətin sərhədləri üçün dua edir. Əməvi və Abbasi xəlifələri məhz sərhəd məsələlərini bəhanə edərək fəthliyə can atırdılar.

Onlar Rum, Türk, Deyləm qövmlərinin İslam məmləkətinin sərhədləri üçün təhlükə yaratdığını bəhanə edərək xalqı səfərbər edir, müharibəyə göndərirdilər. Bu xəlifələr öz hakimiyyətləri uğrunda səy göstərsələr də, sərhəddə diqqət zəruri bir məsələdir. Əgər sərhəddi qoruyan yoxdursa, düşmən hər an İslam torpaqlarını zəbt edə bilər.

İslam sərhədlərinin toxunulmazlığı ilə bağlı həzrətə belə bir sual verilir: «Əgər mən sərhəd xidmətinə gedib orada şəhid olsam savabım çoxdur, yoxsa xalqın etiqadla bağlı şübhələrini aradan qaldırısam?» Həzrət soruşur: «Əgər gəmidə olduğun vaxt sağ tərəfində bir mömin, sol tərəfində

¹ “Biharul-ənvar”, c. 2, s. 14, rəvayət 26, bab 8.

bir quş suya qərq olmaqdadırsa hansını xilas etmək üstündür? Mömin insanı, yoxsa həmin quşu?» Bəli, imam suala sualla cavab versə də, cavab tam aydındır: Saleh mömini xilas etmək bir quşu xilas etməkdən çox-çox savablıdır. Bir quş hara, Allah əşiqi olan mömin hara?!

Sonra həzrət buyurur: «Möminin xilasını bir quşu xilas etməkdən daha çox savaba malik olduğu kimi, əqidə baxımından çəşmiş insanı doğru yola gətirmək sərhəddə keşik çəkməkdən üstündür! «Həzrətin cavabı sual verən şəxsi heyretə gətirir. O əvvəlcə elə düşünürdü ki, bu iki iş bərabər savaba malikdir. Hansı ki, imam şübhələrin aradan qaldırılmasını başqa işlərlə müqayisəyə gəlməyəcək dərəcədə savablı saydı.

Özümüz də azca fikirləşsək, imamın cavabının məntiqini anlayırıq. Sərhədçinin ən böyük işi odur ki, düşmənin ayağı İslam torpağına dəyməsin. Amma məmləkət daxilində şeytan tələqlərinə düşər olmuş birini xilas etmək, onu əbədi əzabdan qurtarmaq misilsiz işdir. Əgər siz bir müsəlmanı ölümdən xilas etsəniz onun həyatına bir müddət artırırsınız. Amma bir nəfəri doğru yola sövq etmək onu əbədi həyatdan faydalandırmaqdır. Bəli, haqqında danışılan iki iş müqayisəyə gəlmir. Bir neçə günlük həyat hara, əbədi axirət hara?!

Ötən səkkiz illik müharibədə düşmən bizim torpaqlarımızı ələ keçirmək istədi. Bir dəstə mömin şəhadətə çatdısa da, əksəriyyət düşmən əsarətinə düşmədi. Təbliğat hücumları qarşısında dayanıb əqidə ilə bağlı şübhələri aradan qaldırmaq isə insanların ruhunu əbədi əzabdan qurtarır.

Düşmən savaş meydanında nə qədər böyük qələbə qazansa da, bu zərər dünyəvi zərərdir. Evlərin xaraba qalması, qətl və qarətlər, əsarət nə qədər uzun çəksə də, məhduddur. Amma ideoloji cəbhədə din evi viran qoyulduqda xalq misilsiz zərərlər çəkir. Bu səbəbdən də din

aliminin insanların hidayətindəki işi sərhəd xidmətindən savablıdır.

ONUNCU MƏCLİS:

***CƏMIYYƏTİN SƏADƏT VƏ SAĞLAMLIĞININ
ZƏMANƏTÇİSİ YAXŞILIĞA ƏMR VƏ PİSLİYƏ
QADAĞADIR.***

**«Bir-birinizlə rabitə və bağlılığı, bir-birinizi
bağışlamağı unutmayın; bir-birinizə arxa çevirməkdən və
ayrılıqdan çəkinin; yaxşılığa əmr (əmr be məruf) və
pisliyə qadağanı (nəhy əz munkər) tərک etməyin; yoxsa
aranızdakı şər adamlar sizə hakim olar, sonra etdiyiniz
dualar qəbul olmaz.»**

**ƏMR BE MƏRUF VƏ NƏHY ƏZ MUNKƏRİ TƏRK
ETMƏYİN NƏTİCƏSİ ŞƏR ADAMLARIN
HAKİMİYYƏTİDİR**

Əmirəl-mömininin (ə) dəyərli vəsiyyətnaməsinin şərhində son cümlələrə çatırıq. Bu məqamda həzrət iki tövsiyə verir. Birinci tövsiyə ictimai rabitələrin möhkəmləndirilməsi mövzusunda. Həzrət qarşılıqlı yardım və bəxşişə çağırır. Tapşırır ki, rabitələr qırılmasın, müsəlmanlar bir-birlərinə arxa çevirməsinlər. Vəsiyyətnamənin ötən hissələrindən biri rabitələrin islahı ilə bağlı idi. Həmin mövzuda bir qədər danışıldı. Qeyd olundu ki, rabitələrin islahı mühüm bir prinsipə əsaslanır və bu prinsip insanların bir-biri üçün faydalı olmasıdır. İnsan iman və İslam maarifi ilə tanışlıq dərəcəsindən asılı olaraq rabitə qurur. Daha imanlı insanlar daha möhkəm rabitələr yaratmağa müvəffəq olur. Qeyd olundu ki, yalnız bilərəkdən haqqa qarşı çıxanlarla rabitələr kəsilməlidir. Yada salındı ki, mömin şəxs kafirlərlə sərt, möminlərlə mehribandır.¹

Vəsiyyətnamənin sonunda həzrətin ikinci tövsiyəsi budur ki, rabitələr unudulmasın, möminlər bir-birinə arxa çevirməsin, əmr be məruf və nəhy əz munkər tərək olunmasın. Nəzərə çatdırıldı ki, əgər deyilənlərə əməl edilməsə, şəer insanlar hakim olar. Həzrət nəzərə çatdırır ki, əgər şəer adamların hakimiyyətə gəlişinə imkan versəniz, artıq dualarınız qəbul olunmayacaq. Çünki siz iki mühüm vəzifədən, yaxşılığa əmr və pisliyə qadağa qoymaq vəzifəsindən boyun qaçırırsınız. Əslində şəer insanın hakimiyyətə gəlməsi sizin bu iki vəzifəni tərək etməyinizin nəticəsidir. Yalnız özünü islah edib yenidən əmr və qadağa vəzifəsini yerinə yetirənlərin duası qəbul ola bilər.

¹ “Fəth”, 29.

Bəli, yaxşılığa əmr və pislilyə qadağa vəzifələri çox mühüm vəzifələrdir. Müəzzəm rəhbərlik məqamı da bu məsələyə xüsusi diqqət yetirir. Həmd olsun Allaha, bu istiqamətdə müəyyən addımlar atılmışdır.

ƏMR VƏ QADAĞA YOLU İLƏ VƏZİFƏLƏRİN İCRASI

Yaxşı olar ki, əmr və qadağanın əhəmiyyətini göstərən rəvayətləri nəzərdən keçirək. Rəvayətlərdən birində oxuyuruq: «Həqiqətən, əmr və qadağa peyğəmbərlərin və salehlərin yoludur. O yetərincə böyük, vacib əməldir və onun vasitəsilə digər vacib işlər yerinə yetirilir.»¹

Bəzi vacib göstərişlər fərdi və ictimai baxımdan mühüm olsa da, digər vacib əməllərə təsir göstərmir. Əmr və qadağa vəzifəsi isə fərqlidir. Yaxşılığa əmr və pislilyə qadağa iki vacib vəzifədir. Amma bu iki vəzifənin ümumi məfhumu budur ki, müsəlman müsəlmanı vacib işlərə dəvət etsin, pis işlərdən çəkindirsin. Əslində əmr və qadağa vəzifələri digər vəzifələrin bərpasına yönəlmişdir. Başqa vacib əməllərdə belə səciyyələr yoxdur. Əlbəttə ki, o biri vacib əməllərin də hansısa dərəcədə öz ətrafına təsiri var. Amma əmr və qadağa vəzifəsi bu sahədə xüsusi təsirə malikdir. Quranda oxuyuruq: «Həqiqətən, namaz çirkin və pis işlərdən uzaqlaşdırar.»²

Doğrudan da, namaz səbəb olur ki, insanda digər xeyir işlərə meyl yaransın və o günahdan, çirkin işlərdən çəkinsin. Namaz bu istiqamətdə bilavasitə yox, dolayı təsir göstərir. Namazın mətni Allahla söhbətdən ibarətdir. Namaz qılan insanlar gündə Allahla üzübüz dayandıqlarından hansısa həddə günahdan çəkinirlər. Hətta çoxları ümumiyyətlə günaha arxa çevirir. Amma namazın mətnində deyilmir ki, hansısa pis işi tərək etmək lazımdır. Yəni namaz dolayı yolla təsir göstərir.

¹ “Təhziibul-əhkam”, c.6,s.180,Kitabul-cihad, babul-əmr bil məruf və nəhy ənil-munkər, rəvayət 21.

² “Ənkəbut”, 45.

Başqa bir misal. Oruc misilsiz bir ibadətdir. Amma onun digər vacib əməllərlə rəbitəsi yoxdur. Oruc tələb etmir ki, insan günahdan çəkinməli, namaz qılmalıdır. Bəli, oruc tutmuş insan öz ruhuna və mənəviyyatına səfa verir. Bu ibadət insanda digər vacibatlara maraqlı oyadır. Amma bütün bu təsirlər dolayısı ilə həyata keçir. Həcc və cihad kimi vəzifələr də bu qəbildəndir.

Qeyd olunduğu kimi, əmr və qadağa digər vacib əməllərin yerinə yetirilməsinə və haramların tərk olunmasına birbaşa təsir göstərir. Yəni bu iki vəzifənin mahiyyəti çağırış və çəkəndirməkdir. Əgər bir şəxs namaza sütlük göstərsə, möminin vəzifəsidir ki, onu yaxşılığa çağıraraq, namaza dəvət etsin. Başqa biri Ramazan ayında orucunu yeyirsə, möminin vəzifəsi onu bu işdən çəkəndirməkdir.

Əmr və qadağa vəzifəsi ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə edir. Bu vəzifəni yerinə yetirən insan fəsada, rüşvətxorluğa və başqa mənfi təzahürlərə biganə qalmır. Rəvayətdə oxuyuruq: «Həqiqətən, əmr və məruf və nəhy əz munkər peyğəmbərlərin və salehlərin yoludur. O böyük bir vacib əməldir və onun vasitəsi ilə digər vacib əməllər tətbiq olunur, yollarda asayış yaranır, müamilələr halal olur, məzlumların haqqı özünə qaytarılır, yer üzünü abadlaşır.»¹

ƏN ÜSTÜN İŞ

Həzrətin kəlamında əmr və qadağa vəzifəsi digər vəzifələr üçün bünövrə sayılır. Əmr və qadağa tək-cə vacib işlərə və ya haram işlərə aid deyil, bütün məsuliyyət dairəsini əhatə edir. Əgər insanlar bu iki vəzifəyə əməl etsələr, digər vəzifələrə təbii şəkildə əməl olunandır. Bu səbəbdən də bəzi rəvayətlərdə əmr və qadağa vəzifəsi bütün əməllərdən

¹ “Təhzibul-əhkam”, c.6,s.180, Kitabul-cihad, babul-əmr bil məruf və nəhy ənil-munkər, rəvayət 21.

mühüm sayılır. Necə ki, həzrət buyurur: «Həqiqətən, yaxşılığa əmr insanların ən üstün işidir.»¹

Əlbəttə, diqqətli olmalıyıq ki, dəyərlər və əməllər arasındakı müqayisə mütləq deyil. Yalnız müəyyən səciyyəsinə görə bir əməl o birindən üstün sayılır. Nadir hallarda iki dəyər hərtərəfli müqayisə olunur. Hər bir əməlin o biri əməldən üstün cəhətləri ola bilər. Ona görə də rəvayətlərdə bəzən namaz, bəzən cihad, bəzən əmr və qadağa digər əməllərdən mühüm və fəzilətli təqdim edilir.

İmam Rahilin buyuruqlarında da qeyd olunan münasibətlə rastlaşırıq. İmam bəzən bir işi, bəzən başqa bir işi daha üstün sayır. Bəzi qərəzli insanlar belə bir yanaşmanı ziddiyyətli sayırlar. Hansı ki, uyğun müqayisələr məsum imamlardan nəql olunmuş rəvayətlərdə də var və həmin müqayisələr hansısa yönümdən aparılır. Belə düşünməməliyik ki, məsum imamların buyuruqlarında hansısa ziddiyyətlər ola bilər. İmamlar bəzən namazı, bəzən cihadı, bəzən həcci digər əməllərdən üstün tanıtdırır. Hansı ki, onlar bu müqayisədə uyğun əməlin hansısa səciyyəsinə əsaslanırlar.

«Nəhcül-bəlağə»də əmr və qadağa vəzifəsi ilə bağlı həzrət buyurur: «Bütün yaxşı əməllər və Allah yolunda cihad əmr be məruf və nəhy əz munkərlə müqayisədə geniş dərya müqabilində ağız suyu kimidir!»²

Müqayisə olduqca maraqlı və düşündürücüdür. Ağız suyu hara, böyük dərya hara?! Həzrət nəzərə çatdırır ki, hətta Allah yolunda vuruş əmr be məruf və nəhy əz munkərlə müqayisədə dərya müqabilində bir damla su kimidir. Bəli, əmr və qadağanın təsiri ilə heç bir başqa əməldə rastlaşmaq olmaz.

¹ «Ğurərul-hikəm», s.331.

² «Nəhcül-bəlağə», Feyzül-İslamın tərcümə və şərh, qısa kəlamalar, kəlam 366.

Amma bu o demək deyil ki, kiçik bir əmr və ya qadağa cihaddan, hətta Allah yolunda öldürülməkdən üstündür. Məsələn, bir şəxsin bir xanımı hicaba dəvət etməsi bu qəbildəndir. Söhbət əmr be məruf və nəhy əz munkərin elə bir formasından gedir ki, o tarix boyu öz təsirini göstərmiş olsun. Bəli, elə məqamlar var ki, insanlara yaxşılıq əmr edilməsə, onlar pislikdən çəkindirilməsə bütün digər dini vəzifələr tərk olunar. Belə sonluqda hətta İslam hökuməti aradan gedə bilər. Nəticədə şəxslər insan hakimiyyətdə gələr. Hakimiyyət ləyaqətsiz insanların əlinə düşdükdə cəmiyyət xoş gün görmür. Belə bir cəmiyyətdə namaz və oruc ikinci plana keçir, dini dəyərlər gözdən düşür. Bütün bu nəticələri nəzərə aldıqda əmr və qadağanın əhəmiyyəti aydın olur. Məhz belə həssas məqamlarla bağlı Əmirəl-möminin (ə) buyurur: «Əmr be məruf və nəhy əz munkərlə müqayisədə Allah yolunda cihad böyük dərya müqabilində ağız suyu kimidir!» Məsumların buyuruqlarında uyğun müqayisələri araşdırarkən nəzərdə saxlamalıyıq ki, əməlin hansısa üstün səciyyələri nəzərdə tutulur. Belə düşünə bilmərik ki, məsumlar hansısa bir əməlin əhəmiyyətini daha qabarıq göstərmək üçün mübaliğədən istifadə etmişlər.

DİNSİZ MÖMİN!

Əmr be məruf və nəhy əz munkərlə bağlı rəvayətlər arasından bir neçəsini yada salmaq yerinə düşər. Əziz Peyğəmbərdən (s) nəql olunmuş bir rəvayətdə həzrət buyurur: «Allah dini olmayan zəif mömini düşmən bilər.» Həzrətdən soruşulur: «Dini olmayan zəif mömin kimdir?» Həmin şəxs ki, pislərə qadağa qoymaq vəzifəsinə əməl etmir.»¹ Doğrudan da «dini olmayan mömin» təbiri maraqlı görünür. Axı necə ola bilər ki, insan eyni zamanda həm mömin olsun, həm də dindən məhrum qalsın? Həzrət nəzərə

¹ «Biharul-ənvar», c. 72, s. 228, rəvayət 4, bab 112.

çatdırır ki, bunun sirri həmin şəxsin pisliliyə qadağa qoymamasındadır.

Pisliliyə qadağa qoymayan müsəlmanın imanı zəifdir. Bu vəzifədən uzaqlıq onu bütün məsuliyyətlərdən kənar saxlamışdır. O, başqalarının fəsad və günahını gördükdə susur, heç bir reaksiya göstərmir. Belə bir imanın imansızlıqla bir o qədər də fərqi yoxdur. Çünki Allah və İslama iman olmayanlar da belə rəftar edir.

Əlbəttə ki, gizləndə edilən günah fərqlidir. Söhbət aşkar günahdan gedir. Bazar və parklarda tez-tez bu sayaq günahlarla rastlaşırıq. Bunların yanından biganə ötmək bir növ razılıq əlamətidir.

Allahın hökmləri Onun namusudur. Əgər bir şəxsin namusuna təcavüz olursa o sakit dayanarmı? Qeyrətli insanlar heç vaxt öz namusuna təcavüzə göz yummur. Bəs necə ola bilər ki, mömin insanın gözü qarşısında Allahın hökmləri, namusu ayaq altına atılsın? Mömin belə məqamlarda aram dayana bilmir. Bəzən möminlər belə səhnələrlə rastlaşdıqda uzaq başı «sübhənəllah» deyərək ötüb keçir və vəzifələrini yerinə yetirilmiş sayırlar.

Günah qarşısında sakit dayanmaq asan iş deyil. Əgər dəqiq təhlil etsək, günah, Allah qanunlarının ayaq altına atılması müqabilində sükut həmin işlərlə razılıqdır; bu isə Allahla düşmənçilik deməkdir. İmam Sadiq (ə) buyurur: «Əgər bir müsəlman bir pis işi görsə və gücü çatdığı halda onun qarşısını almasa, həqiqətən, bu işin görülməsi onu sevindirir. Allaha qarşı günahla razılaşan insan heç şübhəsiz Allahla düşmənçiliyə qalxmışdır.»¹

Allahın qoyduğu hədlərin pozulması ilə razılaşan insan Allahla aşkar düşmənçilik etmirmi? Şərait yarandığı halda pis işdən çəkəndirməyənlər Allahla aşkar düşmənçilik edir. Günahla üzbəüz dayanıb susmaq haqqımız yoxdur. Hökmən

¹ “Biharul-ənvar”, c.70, s. 303, rəvayət 15, bab 57.

narahatlığımızı bildirməli və həmin vəziyyəti dəyişmək üçün addım atmalıyıq.

İslam dini öz ardıcılarının məsuliyyətli olmasını, günah qarşısında biganə dayanmamasını tələb edir. Bütün cəmiyyətə belə bir ruhiyyənin hakim olması İslamın amalıdır. Hər bir mömin özü dini vəzifələrinə əməl etməklə yanaşı başqalarının da bu vəzifələrə biganə qalmamasına çalışmalıdır. Allahın qoyduğu hədlərə hörmət hamının vəzifəsidir. Bu istiqamətdə insan özü ilə başqaları arasında fərq qoymamalıdır. İnsan özü bu hədləri gözləməklə yanaşı başqalarının da bu hədlərə təcavüzündən narahat olmalıdır. Əgər insan ətrafa belə bir münasibətdə olmasa peyğəmbər onu dini olmayan zəif mömin sayır. Əsil mömin məsuliyyət hiss etməli, Allah hədlərinin pozulmasına biganə qalmamalıdır. Çoxları ibadət edir, amma başqalarının dinə münasibəti onun üçün fərqsizdir. Peyğəmbərlərin əsas məqsədlərindən biri möminlərdə belə bir məsuliyyət hissi yaratmaq olmuşdur.

YAXŞILIĞA ƏMR VƏ PİSLİYƏ QADAĞA VƏZİFƏSİNİN NECƏLİYİNƏ DİQQƏT

İstər fərdi, istər ictimai göstəriş və hökmlərin problemlərindən biri budur ki, onlar düzgün anlaşılmır, onlara yanlış təfsir verilir. Bu təfsirlərin də müxtəlif səbəbləri var. İnsan cəhalətdən, nəfs istəklərinə uyduğundan, sadəcə adət-ənnələrin təsirindən, cəmiyyətə hakim mədəniyyətin nüfuzu altında hansısa zərərlərdən qorxaraq, hansısa maddi mənafeələr güdərək şəriət göstərişlərinə yanlış yozum verir. İnsanlar məsum olmadığından onların əməl məqamında ilahi vəzifədən boyun qaçırması, vacib bir vəzifəni tərk etməsi, günaha batması, hökmlərə yanlış təfsir və izahat verməsi mümkündür. Əməllərdə ifrat və təfritlər özünü göstərir. Yanlış yozumun səbəblərindən biri cəhalətdir. Ona görə də yaxşılığa əmr və pisliliyə qadağa vəzifəsini yerinə yetirən

insan şəri məsələlər, ilahi vəzifələrlə yetərinə tanış olmalı, yetərli məlumatı olmayanlar bu işdən çəkinməlidir. Şahid olduğum bir nümunəni nəzərinizə çatdırıram:

Azyaşlı olduğum vaxt çox dindar bir qohumumuz vardı. Məzhəbə o qədər bağlı idi ki, öz baxışı əsasında ifrata varırdı. Üzünü ülgüclə qırxmış adam görəndə həmin adamı yaxalayır, çox acı sözlər deyirdi. Bu şəxs hətta gecə namazı qılır, bildiyi dini vəzifələri vaxtlı-vaxtında yerinə yetirirdi. Bir dəfə qohumlarımızdan biri ona qonaq gəlmişdi. Təsədüfdən qonaq üzünü ülgüclə qırxmışdı. Dindar qohum onun görüşünə gəlmiş bu şəxslə o qədər sərt danışdı ki, qonaq ayağa qalxıb məclisi tərk etdi və birdəfəlik əlaqələri kəsdi.

Əmr be məruf və nəhy əz munkər, yaxşılığa əmr və pisliyə qadağa kimsəyə bu sayaq sərt rəftar etmək icazəsi vermir. Əvvəla, saqqalın ülgüclə qırılmasını haram saymayan fətva sahibləri də var. Hər halda bu iş qəti haram işlərdən deyil. İkincisi sələmçilik, qeybət, yalan kimi böyük günahlarla müqayisədə saqqalın ülgüclə qırılması çox əhəmiyyətsiz bir işdir. Məgər qeybət günahını saqqalı qırmaq günahı ilə müqayisə etmək olarmı?! Əgər bir şəxs qeybət edirsə, onu öncə yetmiş çirkin işdən ağır olan qeybətdən çəkəndirməliyik, yoxsa saqqal saxlamasına çalışmalıyıq? Üçüncüsü, əmr və qadağa edərkən insanı alçaltmaq haqqımız yoxdur. Mömini alçaltmaq saqqalı qırmaqdan qat-qat ağır günahdır. Dördüncüsü, bu sayaq rəftar səbəb olur ki, insanların doğru yola çağırışı üçün şərait aradan qalxır. İnsan yumşaq rəftarla qarşı tərəfə təsir göstərərək onu addım-addım irəli apara bilər. Öncə böyük günahlardan çəkəndirmək lazımdır. Yalnız bundan sonra məsələn, saqqal qırmaq kimi kiçik günahlarla mübarizə aparmaq olar. Demək, sizin saqqal qırmaqla mübarizəniz bir insanın kəbirə günahlardan çəkinməsi üçün şəraiti aradan qaldırır.

Beşincisi, əmr və qadağada sərt rəftar qohumluq və dostluq rəbitələrinin kəsilməsinə, arada kin-küdurət yaranmasına səbəb olur. Guya savab qazanmaq istəyən biri elə rəftar edir ki, əlaqələr birdəfəlik kəsilir.

Bizim həmin qohum vəzifəsinə əməl etməkdən başqa bir şey düşünmürdü. Əlbəttə ki, onun rəftarı yanlış idi. Bu sayaq rəftar ona keçmiş adət-ənənələrdən irs qalmışdı. Qədimdə bu sayaq sərt məzəmmət adı sayılırdı. Amma həmişə xoş, mehriban rəftar edilsə, daha böyük nəticələr əldə etmək olar.

Çox təəssüf olsun ki, yaxın keçmişdə bəzən minbərdən elə bir tonda danışılırdı ki, bu söhbətlər yalnız zərərli nəticələnirdi. Belə ki, acı məzəmmətlərə dözməyənlər bir daha məscidə gəlmir və söhbətlərdən məhrum olurdular. Rza xan və pəhləvi hökumətləri zamanı rejim ölkədə dini mədəniyyəti aradan qaldırmaq üçün qərb mədəniyyətinə rəvac verirdi. Şapka, kostyum həmin vaxtlar dəb düşməyə başladı. Əslində Avropa və Amerikanı təbliğ edən bu geyimlər milli geyim kimi təqdim edilirdi. Həmin vaxt dini zümrə bu cərəyanla mübarizəyə başladı. Kostyum kafir libası kimi qəbul edilirdi. Kim kostyum geyirdisə, onu küfrdə suçlayır və gördüyü işi haram sayırdılar. Hətta minbərlərdə bu barədə danışılırdı. Bu söhbətlərin nəticəsində yeni libaslardan istifadə edənlər məsciddən uzaqlaşmağa başladı. Axı əynində kostyum olan insan oturub kostyum haqqında məzəmmətli söhbətə qulaq asa bilməz!

Tutaq ki, nə vaxtsa təcavüzkarlara nüfuz şəraiti yaratmamaq üçün şapka, kostyum bəyənilməmişdir. Məgər həmin vaxt bundan qat-qat zərərli günahlar mövcud deyildimi? Biz adətən böyük günahlara göz yumur, kiçik qəbahətlərə görə insanları sıxıntıya salırıq. Necə ola bilər ki, sələm kimi çirkin bir işi özünə peşə etmiş bir şəxs rahatca məscidə gəlib imamın arxasında cəmiyyət namazına dayanır, amma yeni dəblə geyinmiş bir şəxs öz libasına görə məscidə

qədəm qoya bilmir?! Məgər Allah Quranda sələmçini özünə qarşı müharibəyə qalxmış kimi tanıtdırmırmı?!

Çalışmalıyıq ki, böyük günahlarla ciddi, kiçik günahlara isə qismən yumşaq davranaq. Günaha necə münasibət göstərmək olduqca mühüm nöqtədir. Kiçik bir günaha yol verdiyinə görə insanı alçaltmaq mı olar?!

Əlbəttə ki, şərait və mühit fərqlərinin də rolu var. Olsun ki, bəzən sərt rəftara ehtiyac duyulur. Amma xüsusi ilə hazırkı həssas dövrümüzdə sərt rəftarlar məqbul deyil, cəmiyyət belə münasibəti bəyənmir.

Cəmiyyət bu gün sərt söhbəti təhqir kimi qəbul edir. Bir buyuruq əslində təhqir deyilsə də, cəmiyyət həssas olduğundan ona təhqir kimi yanaşır. Bəzən isə bir nəfərin təhqir saydığı münasibəti başqa biri normal qarşılayır.

Demək, əmr və qadağada müəyyən şərtlər nəzərə alınmalıdır: Cəmiyyətlər arasındakı fərqlər, mühitlər arasındakı fərqlər, adət-ənənələr arasındakı fərqlər, fərdlər və mövqelər arasındakı fərqlər və sair. Məsumların buyuruqlarında «vay olsun sənə» kimi məzəmmətlərlə rastlaşırıq. Uyğun buyuruqlardan nəticə çıxarmamalıyıq ki, biz də harada gəldi uyğun təbirlərdən istifadə edə bilərik. Hər kostyum geyənə, hər üzünü qırxana sərt yanaşmaq olmaz. Adətən, bu sayaq sərt yanaşmalar yersiz olur. Bəziləri iddia edirlər ki, əmr be məruf, yaxşılıq əmri amiranə şəkildə həyata keçməlidir. Qeyd edirlər ki, amiranə bəyan olunmamış qadağa vəzifəni öhdədən götürmür. Əlbəttə ki, belə yanaşmalarda şərait nəzərə alınmamışdır. Əgər mənim amiranə danışmağım mənfi təsir göstərsə, şübhəsiz nəticələr mənfi olacaq. Nəzərə çatdırılan nöqtələrə yetərli əhəmiyyət vermək zəruridir. Bu nöqtələrə diqqətsizlik fəsad doğura bilər.

YERSİZ MÜDAXİLƏ?!

Unutmamalıyıq ki, biz öz çağırışlarımızda sərtlik göstərdiyimiz vaxt düşmən öz mülayimliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bu gün qərb mədəniyyəti dünyada çox şirin görünən «azadlıq» pərdəsi altında yayılır. Azadlığı əsrimizin böyük bütü adlandırsaq yanılmarıq. Qərb mədəniyyətində bu gün «azadlıq»dan gurultulu səslənən ikinci söz yoxdur. Onlar öz tərəf-müqabillərini qeyd-şərtsiz dəvət edirlər. Onların təqdim etdiyi azadlıqda yalnız bir məhdudiyyət var: Sənin azadlığın başqasının azadlığına mane olmamalıdır. Əgər başqasına mane olursunuzsa, ürəyiniz istəyəni edə bilərsiniz? Əlbəttə ki, bu onların iddiasıdır.

Məhz azadlıq şüarları sayəsində çoxları qərbə sitayiş həddinə çatmışdır. «Azadlıq bütü» bugünkü məfhumu ilə ona sitayiş edənlər üçün həzrət İbrahimin sonda baltanı təhvil verdiyi baş bütədən, ərəblər arasında xüsusi hörmətə malik Hobəldən geri qalmır. Qərb mədəniyyətində ən üstün dəyər «azadlıq» dəyəridir. Kimsə kimsənin bu haqqına təcavüz etmək ixtiyarında deyil.

Bu azadlığın şərtlərindən biri bir şəxsin o birinin işinə müdaxilə etməməsidir. Başqasının işinə qarışmaq ən böyük qəbahət sayılır. İnsanlar sadəcə öz istədikləri kimi yaşamaq və ətraflarına biganə qalmalıdırlar. Qərbdə birini hansısa işinə görə məzəmmət etsən bunu özünə qarşı təhqir sayar.

Liberalizm düşüncə tərzinə görə hər bir insanın mövqeyi onun özü üçün müqəddəsdir. Əgər bir şəxs kiməsə nöqsan tutmaq fikrinə düşsə, bu işi məxfi və dolayı yolla görməlidir. Bu çərçivədən çıxan «sənə dəxli yoxdur» cavabını alır.

Çox təəssüf ki, qərbdəki bu yabançı təfəkkür müsəlman ölkələrinə də sirayət etməkdədir. Əgər qərbdə öz azadlıqlarını nəzakətlə qoruyurlarsa, bu xəttin bizə nüfuz etmiş formasında nəzakətdən əsər-əlamət yoxdur. Son dövrlər qərb təsirinə düşmüş cəmiyyətimizdə doğru yola çağırışı təhqir kimi qəbul edirlər. Əlbəttə ki, əyalətlərdə

vəziyyət başqa cürdür. Əgər böyük şəhərlərə nəzər salsaq, vəziyyəti tamam başqa görərik. Böyük şəhərlərdə kimisə üzdənirəq işinə görə məzəmmət etmək təhqir kimi qəbul edilir. Bəli, şəhər həyatına biganəlik hakim olmaqdadır.

İFRAT VƏ TƏFRİT

Əmr və qadağa mövzusunda ifrat və təfrit hədləri ilə üzləşirik. Bəziləri İslam maarifindən yetərincə məlumatlı olmadıqları halda çox sərt davranır, şəri ölçülərə riayət etmirlər. Onlar nəinki ölçü gözləmir, hətta şəriətə sığışmayan tərzdə rəftar edirlər. Onlar əmr və qadağa vəzifəsini yalnız öz təsəvvürlərinə uyğun icra edirlər. İkinci zümrə qərb mədəniyyətinin təsiri altında hər şeyə biganə yanaşır, əmr və qadağa vəzifəsini başqalarının işinə qarışmaq kimi dəyərləndirir. Biz hər iki cərəyana, həm ifrata, həm də təfritə qarşı çıxmalıyıq.

Unutmamalıyıq ki, müqəddəs İslam şəriətində əmr və qadağa vəzifəsi Allah hökmlərinin icrası məqsədi ilə təyin olunmuşdur. Əgər məqsəd İslam hökmlərinin ictimailəşməsidirsə, biz bu istiqamətdə öz zövqümüzlə hərəkət edə bilmərik. Yaxşılığa çağırış və pis işə qadağada qaba rəftar müsbət nəticə vermirsə, şəriət bu sayaq hərəkəti caiz saymır. Vəzifəmiz bu deyil ki, haram iş görəne amiranə şəkildə əmr edib işimizin təsirinə biganə qalaq. Rəvayətlərə əsasən əmr və qadağanın fəlsəfəsi bundan ibarətdir ki, ilahi hökmlər cəmiyyətdə icra olunsun, xalq hökmlərə əməl etsin: «Həqiqətən əmr, be məruf və nəhy əz munkər böyük vacib əməldir; onun vasitəsi ilə digər vacib əməllər bərpa olur.»¹

Əmr və qadağada yalnız amiranə mövqe barədə düşünmək yanlışdır. Əgər bir şəxslə mülayim söhbət səmərə verirə, başqa şübhələrə ehtiyac qalmır. Yalnız vəzifənin

¹ “Təhzibul-əhkam”, c. 6, s. 180, Kitabul-cihad, babul-əmr bil-məruf və nəhyə ənil-munkər, rəvayət 21.

tamlığına xatir amiranə rəftar düzgün deyil. Əgər bu hökmün fəlsəfəsi cəmiyyətin islahına yönəlibsə, şərait nəzərə alınmalıdır.

Digər bir tərəfdən qərbin puç iddialarına cavab verilməlidir.

«Mənə dəxli yoxdur» şüarı «azadlıq bütün»ün şüarıdır. Cızından çıxan insana xəbərdarlıq etməmək heç bir məntiqə sığmır. Qəbul edirik ki, cəmiyyətdə xəbərdarlıq münasib sayılmaya bilər. Məqsəd həqiqətin qəbul olunmasıdır. Bu səbəbdən də sərt mövqe qəbula əngəl törədirsə, şəriətə xilaf sayılır. Əsas nöqtə budur ki, bir zümrə insan ümumiyyətlə başqasının işinə qarışmağı məqbul saymır. Bu münasibət əmr be məruf və nəhy əz munkərə biganəlikdən başqa bir şey deyil. Belə bir münasibət qərb mədəniyyətindən doğur və biz tələyə düşməliyik. Qərb mədəniyyətinin önə çəkdiyi nöqtələrdən biri budur ki, insan başqasının işinə qarışdıqda onun həyatı üçün təhlükə yaranır. Bu sayaq bəhanələrlə ilahi vəzifədən boyun qaçırmaq olmaz. Şəriətdə insan üçün təhlükə doğuracaq bütün nöqtələr son incəliyindəkə nəzərə alınıb və qərblilərin narahatçılığına ehtiyac yoxdur. Qurani-kərimdə uyğun vəzifəni tərk etmiş Bəni-İsrailin taleyi haqqında buyrulur: «Bəni-İsraildən küfrə uğrayanlar Davud və İsa ibn Məryəmin dili ilə lənətləndi. Bunun səbəbi onların günahı, təcavüzü idi. Onlar bir-birlərini yol verdikləri çirkin işlərdən çəkəndirmirdilər. Doğrudan da, necə pis idi onların gördüyü iş!»¹

Ayə ilə bağlı imam Səccad (ə) Əmirəl-möminindən (ə) belə nəql edir: «Onlar qarşılardakı sitəmkarların çirkin işlərə məşğul olduqlarını görür, amma onları çəkəndirmirdilər. Onlardan xeyir əldə edəcəklərinə ümid bağlayır və qarşı tərəfdən bir zərər toxunacağından qorxurdular.»²

¹ «Maidə», 78, 79.

² «Biharul-ənvar», c. 100, s.79, rəvayət 37, bab 1.

Digər bir rəvayətdə uyğun ayə ilə bağlı imam Sadiq (ə) buyurur ki, bu güruh günahkar güruhla yoldaşlıq etmirdi, onların məclislərinə qatılmırdı; amma onlarla rastlaşdıqda səmimi görüşür, ünsiyyət saxlayırdılar. Əmirəl-möminin (ə) də öz xütbələrində bu mühüm ilahi vəzifəyə işarə edərək onun tərk olunmasının lənətə səbəb olduğunu bildirir: «Həqiqətən Allah-təala qarşınızda dayanmış keçmişdəkiləri əmr be məruf və nəhy əz munkəri tərk etdikləri üçün lənətlədi. Allah ağılsızları yol verdikləri günaha, ağıllıları nəhy əz munkəri tərk etdiyinə görə lənətlədi.»¹

Bir daha qeyd edirik ki, bu işdə ifratdan çəkinmək lazımdır. Uyğun vəzifənin icrası şəraitdən, tərəfmüqabilindən, mühitdən asılıdır. Biz bu fərqləri dərk etməyə çalışmalıyıq. Bu məqamda mərhum Mirzayi Şirazi ilə bağlı bir əhvalat yadıma düşdü: Böyük ustadlardan biri nəql edir ki, Mirzayi Şirazinin də olduğu məclisdəki vaiz və mərsiyəxan həqiqətə uyğun olmayan sözlər deyirdi. Bu nöqtə məclisdə iştirak edən alimləri narahat etdi. Hamı götür-qoy edirdi ki, nəhy əz munkər lazımdır, yoxsa ox? Amma mərhum Mirzayi Şirazinin sakit oturduğunu görüb hamı susdu. Mərsiyəxan minbərdən düşüb məclisi tərk etdikdən sonra oradakılardan biri Mirzayi Şirazidən soruşur: «Məgər onun rövzəsini eşitmədiniz?» Mirza bildirir ki, eşitdim. Həmin şəxs soruşur: «Məgər onun dedikləri doğru idimi?» Mirza cavab verir ki, xeyr. Yeni sual ünvanlanır: «Bəs nə üçün siz bunun qarşısını almadınız?» Mirza belə cavab verir: «Əgər ona bir söz desəydim birdəfəlik şəxsiyyəti sınırdı. Buna görə də qərara gəldim ki, onu xüsusi dəvət edib təkliddə söhbət edim.»

Hər halda əmr və qadağada mühüm bir nöqtə var: Kiçik bir günaha görə insanın şəxsiyyətini sındırmaq olmaz! Unutmamalıyıq ki, şəxsiyyətin təhqiri qadağandır. Əmr və qadağa vəzifəsi insanların təhqirinə yol açmır. Bizim əmr və

¹ “Nəhcül-bəlağə, Feyzul-İslamın tərcümə və şərh, xütbə 234.

qadağalarımız insanların İslama münasibətini soyutmamalıdır.

Digər bir tərəfdən, qərb mədəniyyətinin təsiri altında insanlara elə gəlir ki, əmr və qadağa insanların işinə qarışmaqdır. Guya bir şəxsin tutduğu yol haqqında fikir bildirməyə kimsənin ixtiyarı yoxdur. Qeyd etdik ki, İslam belə bir məntiqi rədd edir və İslam maarifinə əsasən hər bir müsəlman şəraitə uyğun olaraq insanları yaxşılığa çağırmalı, pisləkdən çəkəndirməlidir!

CƏMIYYƏTİN GÖYƏRTƏSİNİ DƏLMƏK GÜNAHDIR.

Sədi Şirazi öz məşhur şərinə buyurur ki, bəni-Adəm bir-birinin əzasıdır. Deyiləni əmr və qadağa mövzusunda da tətbiq etmək olar. Maraqlıdır ki, böyük əksəriyyət bu şəri zümmə etdiyi halda cəmiyyətin bir üzvü olan fərdin ağırlarına biganə qalır. Məgər birinin gözünə düşmüş çöpü çıxarmaqda nə problem var? Əgər insanlar cəmiyyətə eyni bir əza kimi baxsalar onun eyblərinə biganə qalmazlar. Təbət aləmində qəbul olunmuş həqiqətlərdən biri budur ki, bədənin xəstələnmiş üzvü digər üzvlərə təsir göstərir.

Cəmiyyətdə fərdin pis iş görməsi gəmidə bir şəxsin öz oturduğu yeri dəlməsi kimidir. Belə bir hərəkətə sükutla yanaşmaq olmaz. Əgər bir şəxs «kimə nə var» deyib gəmidə öz oturduğu yeri dəlirsə, o bütün heyəti ölümə aparır. Məgər cəmiyyət öz ölümünə biganə qala bilərmi?!

Məlum məsələdir ki, gəmi deşildikdə təkcə onu deşən kəs zərər görməyəcək. Nəticədə bütün gəmi suya qərğ olasıdır. Su gəmiyə dolduqda gəmini deşən şəxsi axtarmır. Cəmiyyət də bu gəmi kimidir. Pis əməl gəmini deşmək kimidir.

Qərb dünyasının bugünkü məntiqinə əsasən insan onun işinə etiraz edənlərə «sizə dəxli yoxdur» deyə bilər. Əlbəttə ki, bu etirazda nəzakət qaydalarına əməl oluna bilər. Amma istənilən bir halda nəticə eynidir. Belələrinə aydınlaşdırmaq

lazımdır ki, sizin gördüyünüz iş təkcə öz həyatınıza təsir göstərmir. Əgər bir qadın yarıçılpaq vəziyyətdə küçəyə çıxırsa onun görünüşü bütün cəmiyyəti təsirləndirir. Azadlıq pərdəsi altında insanların psixologiyasına zərbə vurmaq qadağandır. İstər qadın, istər kişilərə cəmiyyət üçün qeyri-məqbul formada küçəyə çıxmaq icazəsi yoxdur. Məntiq hökm edir ki, cəmiyyətin sağlamlığı xatirinə məhdudiyyətlər qoyulmalıdır.

Bir sözlə, «kimsə mənim həyatıma əl uzada bilməz» məntiqi yanlıştır. Cəmiyyət vahid bir cisimdir. Bir fərdin halının dəyişməsi bütün cəmiyyətə təsir göstərir. Bu səbəbdən də eyni bir cəmiyyətdəki fərdləri ayrıca vahidlər kimi götürmək olmaz. Hətta bir şəxsin gördüyü pis iş cəmiyyət üçün qorxulu olmasa da, onun islahı Allah tərəfindən müəyyənləşdirilmiş vəzifədir. Əlbəttə ki, Allah-təala cəmiyyətin səadətinə ehtiyacsızdır və bütün bunlar bəşəriyyətin xoşbəxtliyinə xidmət edir. Allah hər vasitə ilə insanları cəhənnəm və əzabdan qorumağa çalışır.

İFRAT VƏ TƏFRİT HAQQINDA SON SÖZ

Söhbətimizdən belə bir qənaətə gəldik ki, əmr və qadağa vəzifəsini yerinə yetirərkən onun qaydalarına əməl etmək, daha faydalı üslubda hərəkət etmək lazımdır. Məqsəd təkcə vəzifəni yerinə yetirmək olmamalıdır. Görülən işin təsiri nəzərə alınmalıdır. Əmr və qadağa vəzifəsini zəruri edən cəmiyyətin islahıdır. Əgər bu işdə zərrəcə zərər olarsa, səbr etmək daha yaxşıdır. Var gücümüzlə çalışmalıyıq ki, əmr be məruf və nəhy əz munkərin mənfəi təsirləri olmasın, arada kin- küdurət yaranmasın.

Bu gün qərb mədəniyyətinin «fərdin işi onun özünə aiddir» şüarına qarşı iradlarımızı bildirməliyik. Əmr və qadağa vəzifəsi başqasının işinə qarışmaq və ya onun azadlıq haqqını əlindən almaq deyil. Təəssüf ki, bəzilərinin nəzərinə, azadlıq mütləq dəyərdir. Əlbəttə ki, belə bir

təsəvvür batildir, İslam və müsəlmanlıq ruhuna uyğun deyil. Əslində həmin qərb ölkələrinin özündə qanunlar mövcuddur. Məgər qanun məhdudiyət deyilmi? Biz müsəlmanların da öz əqidələrinə uyğun qanunları var. Əgər görülən iş qanuna ziddirsə, ona azadlıq donu geyindirib yol açmaq olmaz. Əlbəttə ki, biz aşkar günahlardan danışıriq və xəlvəti günahların araşdırılması ayrıca bir mövzudur. Qeyd etdik ki, günahın zərəri təkcə fərdə aid deyil. İstənilən bir halda fərdə cəmiyyət arasında qanuna zidd hərəkət etmək imkanı verilməməlidir. İslam mədəniyyətini qərb mədəniyyətindən fərqləndirən ən mühüm nöqtələrdən biri budur ki, qərb yalnız maddi ölçülərə, İslam isə həm də axirət dəyərlərinə istinad edir. Əgər qərb insanın yalnız dünya xoşbəxtliyini nəzərdə tutursa, İslam insanın həm dünya, həm də axirət xoşbəxtliyini nəzərdə tutur. Əmr və qadağa vəzifəsinin icrasını zəruri edən cəmiyyətin hər bir üzvünü təhlükədən qorumaqdır. Əgər atılacaq addım cəmiyyətə fayda verəcəksə, insan öz şəxsiyyətini nəzərə almamalıdır. Unutmamalıyıq ki, keçmişdəkilər məhz öz fərdi mənafeələrini və şəxsiyyətlərini qoruduqları üçün uyğun vəzifəni tərk etmiş və Allahın lənətinə düçar olmuşlar: «Bəni-İsraildən küfrə uğrayanlar Davud və İsa ibn Məryəmin dili ilə lənətləndilər. Səbəb bu idi ki, günah və təcavüz etdilər. Bir-birlərini yol verdikləri çirkin işlərdən çəkəndirmədilər. Doğrudan da, necə də pis idi onların gördüyü iş.»¹

Qeyd etdik ki, imam Səccad (ə) hazırkı ayə ilə bağlı Əmirəl-möminindən (ə) belə nəql edir: «Onlar qarşılarındakı sitəmkarlardan çirkin işlər və fəsad görür, amma onları çəkəndirmirdilər; onlardan gözlədiklərinə tamah saldıqlarından və onlardan gözlənilən qorxu səbəbindən!»²

Söhbətimizin sonunda Allah-təaladan diləyirik ki, bizi tamah və qorxu səbəbindən vəzifəsini yerinə

¹ “Maidə”, 78, 79.

² “Biharul-ənvar”, c. 100, s. 79, rəvayət 37, bab 1.

yetirməyənlərdən qərar verməsin! Xalqın razılığını qazanmaq
üçün Allah-təalanın əmrlərinə biganə qalanlardan olmayaq!

Mündəricat

NAŞİRİN MÜQƏDDİMƏSİ	3
TƏDQIQAT MƏRKƏZİNİN MÜQƏDDİMƏSİ	4
BİRİNCİ MƏCLİS:	6
DÜNYADAN QURTULUŞ	6
HƏYATA KEÇMİŞ ARZU	7
DÜNYAPƏRƏSTLİKDƏN PƏHRİZ	8
DÜNYA MƏZƏMMƏT OLUNUR, YOXSƏ MƏDH?	10
MÜSTƏQİL BAXIŞ	12
MƏNƏVİ TƏKAMÜLDƏ MÖTƏDİLLİK - ORTA HƏDD	17
İNSANIN DÜNYAYA FİTRİ VƏ ZATİ MARAĞI	18
YERSİZ QƏM	20
İKİNCİ MƏCLİS:	23
DÜNYA MƏHƏBBƏTİNDƏN QURTULUŞ YOLU	23
ÖNCƏKİ SÖHBƏTLƏRƏ BAXIŞ	24
DÜNYA MƏHƏBBƏTİNDƏN QURTULUŞ YOLU	29
DAHA ÜSTÜN VƏ DAHA DAVAMLI LƏZZƏT SORAĞINCA	33
ÜNSİYYƏT LƏZZƏTİ HAQQINDA	35
ÜÇÜNCÜ MƏCLİS:	38
ÜÇ MÜHÜM VƏ ƏSAS FƏRMAN	38
DÜNYADAN YOX, DÜNYA MƏHƏBBƏTİNDƏN UZAQ	39
OLMAQ!	39
DOĞRU DANIŞIQ	41
ƏSKİK SATMAQ QADAĞANDIR!	43
ƏN BÖYÜK MUZD (MÜKAFAT) AXTARIŞINDA	46
İSLAM VƏ MÜSƏLMANLAR ZÜLMƏ QARŞIDIR	50
DÖRDÜNCÜ MƏCLİS:	55

NİZAM İSLAM CƏMİYYƏTİNİN HƏYATİ VƏ MÜHÜM ÜNSÜRÜDÜR.....	55
BÜTÜN DƏYƏRLƏRİN BÜNÖVRƏSİ TƏQVADIR.....	56
TƏQVANIN ARDINCA İLKİN TÖVSİYƏ NİZAMDIR.	57
HANSI NİZAM?	60
NİZAM UNUDULMUŞ BİR ZƏRURƏTDİR.....	63
NİZAM YARANMASI ÜÇÜN İKİ ƏSAS ŞƏRT	67
İSLAM CƏMİYYƏTİNDƏ NƏZM.....	69
BEŞİNCİ MƏCLİS:	73
İMAN QARDAŞLARI ARASINDA RABİTƏLƏRİ MÖHKƏMLƏNDİRMƏK NAMAZ VƏ ORUCDAN ÜSTÜNDÜR.....	73
RABİTƏLƏRİN İSLAHI	74
İSLAMDA İCTİMAİ MÜNASİBƏTLƏRİN ƏHƏMİYYƏTİ	75
İSLAMIN İCTİMAİ RABİTƏLƏRƏ ÖNƏM VERMƏSİNİN FƏLSƏFƏSİ	78
İCTİMAİ RABİTƏLƏRDƏ QIRMIZI XƏTT	81
İCTİMAİ RABİTƏLƏRDƏ İXTİLAUF LABÜDDÜR.....	83
BİR NÖQTƏYƏ DİQQƏT.....	86
HƏTTA YALAN VASİTƏSİ İLƏ RABİTƏLƏRİ MÖHKƏMLƏNDİRMƏK	87
«ƏYNƏL-MUTƏHABBUNƏ FİLLAH».....	89
ALTINCI MƏCLİS:.....	91
YETİMLƏRİN VƏ QONŞULARIN HAQQI	91
İCTİMAİ RABİTƏLƏRİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ TAPŞIRIĞI	92
İCTİMAİ RABİTƏLƏRİN TƏBİİ YOLLARLA MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİ	93
İCTİMAİ RABİTƏLƏRİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ BAŞQA BİR AMİL AĞILDIR.....	95
İCTİMAİ RABİTƏLƏRDƏ ƏDALƏT PRİNSİPİNİN ROLU	96
İCTİMAİ RABİTƏLƏRİN MÖHKƏMLƏNDİRİLMƏSİNDƏ İKİNCİ ƏSAS EHSANDIR.....	97
EHSANIN ƏHƏTƏ DAİRƏSİ.....	99
YETİMLƏRƏ XİDMƏTDƏ EHSANA ƏSASLANMA.....	101
QONŞUYA EHSAN.....	104
YEDDİNCİ MƏCLİS:	107
QURAN VƏ NAMAZ İSLAMIN İKİ HƏYATİ ƏSASIDIR.	107
«İRŞADİ» HÖKM VƏ «MÖVLƏVİ» HÖKM	108
QURAN SONSUZ VƏ UNUDULMUŞ BİR NEMƏTDİR.....	109
QURAN MAARİFİNİN QİSİMLƏRİ.....	113

QURANA ƏMƏLDƏ QEYRİ-MÜSƏLMANLARIN	
MÜSƏLMANLARI ÖTÜB-KEÇMƏSİ.....	115
NAMAZ DİNİN SÜTUNUDUR.....	119
SƏKKİZİNCİ MƏCLİS:.....	123
HƏCC VƏ KƏBƏ EVİNƏ ALLAHIN XÜSUSİ LÜTFÜ	123
ÖTƏN MƏCLİSLƏRDƏKİ MƏSƏLƏLƏRƏ BİR BAXIŞ	124
HƏCC VƏ KƏBƏ EVİNİN MƏQAMI.....	125
SARSIDICI ƏZAB KƏBƏYƏ MÜNASİBƏTDƏ QƏFLƏTDƏN	
DOĞUR.....	127
HƏCC VƏ ONUN HESABSIZ FAYDALARI	129
HƏCC İSLAMIN DAVAMLILIĞINA ZAMINDIR.....	132
DİNİ VƏ İCTİMAİ MƏSƏLƏLƏRİN TƏHLİLİNDƏ	
ƏHATƏLİLİK	134
HƏCC VƏ KƏBƏ EVİNİN TƏKRARSIZ MƏQAMI	136
HƏCCİN QARŞISINI ALMAQ ÜÇÜN QURĞULAR.....	138
ƏHLİ-BEYTİN (Ə) HƏCCƏ BAXIŞI	138
DOQQUZUNCU MƏCLİS:.....	143
ÜÇ SAHƏDƏ CİHAD.....	143
CİHADIN «QİTALLA» FƏRQİ	144
«İCTİHAD» TƏBİRİNİN «MÜCAHİDƏT» TƏBİRİ İLƏ	
YAXINLIĞI.....	146
MAL İLƏ CİHAD VƏ ONUN ƏHATƏSİ.....	147
BUGÜNKİ DÜNYADA MALLA VƏ YA İQTİSADİ CİHADIN	
ƏHƏMİYYƏTİ	148
DİL İLƏ CİHAD	151
TƏBLİĞAT SAVAŞI HƏRBİ VƏ İQTİSADİ SAVAŞDAN	
TƏHLÜKƏLİDİR.....	152
TƏBLİĞAT MÜHARİBƏSİ NÜMUNƏLƏRİ	154
İRADLARA CAVAB	157
TƏBLİĞAT SAVAŞI HƏRBİ SAVAŞDAN ÜSTÜNDÜR.....	158
TƏBLİĞAT CİHADI VƏ ELMİ CİHADIN FƏZİLƏTİ İLƏ	
BAĞLI RƏVAYƏTLƏR.....	160
ONUNCU MƏCLİS:.....	163
CƏMİYYƏTİN SƏADƏT VƏ SAĞLAMLIĞININ	
ZƏMANƏTÇİSİ YAXŞILIĞA ƏMR VƏ PİSLİYƏ	
QADAĞADIR.....	163
ƏMR BE MƏRUF VƏ NƏHY ƏZ MUNKƏRİ TƏRK ETMƏYİN	
NƏTİCƏSİŞƏR ADAMLARIN HAKİMİYYƏTİDİR.....	164
ƏMR VƏ QADAĞA YOLU İLƏ VƏZİFƏLƏRİN İCRASI	165
ƏN ÜSTÜN İŞ.....	166
DİNSİZ MÖMİN!.....	168

YAXŞILIĞA ƏMR VƏ PİSLİYƏ QADAĞA VƏZİFƏSİNİN	
NECƏLİYİNƏ DİQQƏT.....	170
YERSİZ MÜDAXİLƏ?!	174
İFRAT VƏ TƏFRİT	175
CƏMİYYƏTİN GÖYƏRTƏSİNİ DƏLMƏK GÜNAHDIR.	178
İFRAT VƏ TƏFRİT HAQQINDA SON SÖZ	179